

**T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ
ANA BİLİM DALI**

**TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ VE
KAMU DİPLOMASİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İnan TANRIVERDİ**

**Danışman
Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA**

Nisan 2023, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

İnan TANRIVERDİ

T.C.

ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi

Program Adı : Tezli Yüksek Lisans

Tez Başlığı : Türkiye'nin Orta Asya'daki Yumuşak Gücü ve Kamu
Diplomasisi

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş, b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 189 sayfalık kısmına ilişkin 10/04/2023 tarihinde IThenticate/Turnitin intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı: %14' dür.

Filtrelemeye alıntılar dâhil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 10/04/2023

Danışman

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA

Öğrenci

İnan TANRIVERDİ

KILAVUZA UYGUNLUK

“TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ VE KAMU DİPLOMASİSİ” başlıklı Yüksek Lisans/Doktora Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Danışman

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA

Öğrenci

İnan TANRIVERDİ

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA danışmanlığında **İnan TANRIVERDİ** tarafından hazırlanan “**Türkiye’nin Orta Asya’daki Yumuşak Gücü ve Kamu Diplomasisi**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi** Ana Bilim Dalı’nda **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

15/02/2023

JÜRİ:

Danışman	: Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA	İmza
Üye	: Prof. Dr. Haydar EFE	İmza
Üye	: Doç. Dr. Saadat RÜSTEMOVA DEMİRCİ	İmza

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.... /..... tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

..... /..... /.....

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖN SÖZ

Diplomasi devletlerarası ilişkilerde binlerce yıldır kullanılan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler kendi aralarındaki sorunları sert güç/ savaş yoluyla çözmek yerine barışçıl yöntemlerle çözmeyi öncelemişlerdir. Zaman içerisinde meydana gelen teknik gelişmeler savaşların daha öldürücü ve yıkıcı bir hal almasına neden olduğundan, insan haklarının önem kazanmasından dolayı diyalog ve barışçıl yöntem kullanımını daha öne çıkarmıştır. Bu durum kamu diplomasisinin ortaya çıkmasına ve etkin bir yöntem olarak çıkmasına olanak sağlamıştır.

Özellikle I. ve II. Dünya Savaşları kamu diplomasisinin önemini daha da artırmıştır. Uluslararası ilişkilerde devletlerin yanında sivil toplum örgütleri, büyük şirketler, sanatçılar, spor adamları, uluslararası örgütler ve daha pek çok aktörün devreye girmesi yumuşak gücün kullanılmasını öne çıkarmıştır. Devletler artık dış ülke ve toplumlara kendilerini ve düşüncelerini benimsetmek, dış ve iç kamuoyunu ikna etmek, imajlarını düzeltmek amacıyla sık sık yumuşak güce başvurmuşlardır.

Türkiye de kamu diplomasisini ve yumuşak gücü özellikle son yarım asırda etkin bir şekilde kullanan ülkeler arasında yer almaktadır. Hem ülke imajını güçlendirmek hem de devletler ve halklarla barışçıl ilişkiler geliştirmek için kamu diplomasisine sıkça başvurmaktadır. Türkiye'nin kamu diplomasisi ve yumuşak gücü etkin olarak kullandığı bölgelerden biri de soy ve inanç birliği bulunan Orta Asya'nın beş ülkesidir. Bu çalışmamızda Türkiye'nin Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan'a uyguladığı kamu diplomasisi ve yumuşak güç uygulamalarını ele aldık.

Çalışmamız sürecinde değerli bilgileri ve görüşleriyle çalışmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen, her anında bana yol gösteren kıymetli hocam Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

İnan TANRIVERDİ, Erzincan, 2023

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ VE KAMU DİPLOMASİSİ

İnan TANRIVERDİ

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Nisan 2023

Danışman: Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA

ÖZET

Devletlerarasındaki ilişkiler binlerce yıllık bir geçmişe sahiptir ve devletler her zaman birbirleriyle iyi ilişkiler kurmaya önem vermekle birlikte zaman zaman da sorunlarını savaş yoluyla çözmeyi tercih etmişlerdir. Fakat savaşların yıkıcılığı ve maliyeti sorunların barışçıl yollarla çözüm seçeneğini öne çıkarmaktadır. Bunun sonucunda diplomasi bir yöntem olarak öne çıkmış ve gelişmiştir. Her devlet sert gücün yanı sıra yumuşak güce sahiptir. Devletler yumuşak gücünü göstermede araç olarak kamu diplomasisini kullanmışlardır. Kamu diplomasisi, günümüzde uluslararası ilişkilerde en fazla başvuru alan araçtır. Türkiye, kamu diplomasisini etkin bir biçimde kullanan ülkeler arasında olup bu alandaki faaliyetlerini sürekli olarak çeşitli araçlarla geliştirmektedir. Tezin temel amacı Türkiye’nin Orta Asya’daki kamu diplomasisini ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Yumuşak Güç, Kamu Diplomasisi, Orta Asya, Türkiye.

TURKEY'S SOFT POWER AND PUBLIC DIPLOMACY IN CENTRAL ASIA

İnan TANRIVERDİ

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master Thesis, April 2023

Advisor: Prof. Dr. Ainur NOGAYEVA

ABSTRACT

Relations between states have a history of thousands of years, and states have always given importance to establishing good relations with each other, and from time to time preferred to solve their problems through war. However, the destructiveness and cost of wars highlight the option of peaceful resolution of problems. As a result, diplomacy emerged as a method and developed. Every state has soft power as well as hard power. States have used public diplomacy as a tool to show their soft power. Public diplomacy is the most used tool in international relations today. Turkey is among the countries that use public diplomacy effectively, and it continuously develops its activities in this field with various tools. The main purpose of the thesis is to reveal Turkey's public diplomacy in Central Asia.

Keywords: Soft Power, Public Diplomacy, Central Asia, Turkey.

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’DAKİ YUMUŞAK GÜCÜ VE KAMU DİPLOMASİSİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI.....	ii
KILAVUZA UYGUNLUK	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI	iv
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
KISALTMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ

1.1. Diplomasi.....	5
---------------------	---

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ

2.1. Yumuşak Güç	10
2.2. Kamu Diplomasisi	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜCÜ

3.1. Türkiye’nin Kamu Diplomasisinin Tarihsel Süreci.....	27
---	----

3.2. Yakın Dönemde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi.....	31
3.3. Türkiye'nin Üye Olduğu Uluslararası Örgütler.....	32
3.3.1. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Kurumu	32
3.3.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB).....	34
3.3.3. TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı).....	35
3.3.4. Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Formu	38
3.3.5. Anadolu Ajansı	38
3.3.6. TRT ve Basın Yayın Kuruluşları.....	40
3.3.7. Türk Dizileri	45
3.4. Kültür Merkezlerinin Dünyadaki Örnekleri	48
3.4.1. Bir Örnek Olarak Mir Vakfı	49
3.4.2. Yunus Emre Enstitüleri	50
3.5. Öğrenci Değişim Programları.....	53
3.6. Sağlık Diplomasisi.....	59
3.7. TSK 'nın Yumuşak Güç Faaliyetleri	62
3.8. Diğer Alanlar	66

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN ORTA ASYA DİPLOMASİSİ

4.1. Orta Asya'nın Konumu ve Önemi.....	69
4.2. Büyük Devletlerin Orta Asya'daki Göç Mücadeleleri	75
4.2.1. Büyük Devletler.....	75
4.2.2. Rusya	76
4.2.3. Çin	77
4.2.4. İran.....	80
4.2.5. ABD.....	82

4.3. Uluslararası Örgütler	83
4.3.1. Shangai İş Birliği Örgütü.....	83
4.3.2. Avrasya Ekonomik Topluluğu.....	84
4.3.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü.....	85
4.4. Türkiye'nin Orta Asya'daki Kamu Diplomasisi	86
4.4.1. Eğitim Alanındaki Faaliyetler ve Öğrenci Değişimi	95
4.4.2. Ekonomik ve Diğer Faaliyetler.....	97
4.5. Türkiye-Kazakistan İlişkileri.....	100
4.5.1. Kazakistan'ın Genel Durumu	100
4.5.2. Türkiye-Kazakistan İlişkileri.....	102
4.6. Türkiye-Kırgızistan İlişkileri.....	112
4.6.1. Genel Hatlar.....	112
4.6.2. Manas Üniversitesi	116
4.7. Türkiye-Özbekistan İlişkileri.....	117
4.8. Türkiye-Türkmenistan İlişkileri	121
4.9. Türkiye-Tacikistan İlişkileri	123
4.10. Türkiye'nin Orta Asya Devletleri İle Ortaklaşa Kurduğu Uluslararası Örgütler.....	124
4.10.1. Türk Konseyi / Türk Keneşi / Türk Devletleri Teşkilatı	124
4.10.2. TÜRKSOY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı)	130
4.10.3. TÜRKPA	133
4.10.4. Türk Akademisi	134
4.10.5. Diğer Çalışmalar.....	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	140
ÖZ GEÇMİŞ	150

KISALTMALAR

AA	: Anadolu Ajansı
AEB	: Avrasya Ekonomik Birliği
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
BYEGM	: Basın- Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğu
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
EİT	: Ekonomik İşbirliği Teşkilatı
GUAM	: Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan- Moldova
KAMK	: Kolektif Acil Müdahale Kuvvetleri
KGAÖ	: Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü
KP	: Komünist Parti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
ORT	: Kırgızistan Genel Devlet Sınavı
ÖSYM	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı
ÖSYS	: Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı
RF	: Rusya Federasyonu
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TİKA	: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TRT	: Türkiye Radyo Televizyon Kurumu
TDT	: Türk Devletleri Teşkilatı
TTÖMER	: Türkiye Türkçesi Eğitim Öğretim Merkezi
TÖMER	: Türkçe Öğretim Merkezi

TÜRKKON : Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi- Türk Konseyi

TÜRKPA : Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi

TÜRKSOY : Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı

UNESCO : Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü

YDSK : Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi

YÖK : Yükseköğretim Kurulu

YTB : Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı

GİRİŞ

Devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte uluslararası ilişkiler ortaya çıkmıştır. Devletlerarasında binlerce yıllık bu ilişkiler ağı uluslararası ilişkilerin bir bilim olarak ortaya çıkmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Uluslararası ilişkilere kafa yoran siyaset ve bilim insanları tarih boyunca bir sürü görüş ve teori ortaya koymuşlardır.

Devletler kendi aralarında iyi ilişkiler kurmayı arzuladılar da zaman zaman sorunlar da yaşamaktadırlar. Bu sorunları barışçıl yollarla çözmeye çalışsalar da çoğu zaman savaş yoluyla çözmek zorunda kalmışlardır. Devletler; sert güce caydırıcı bir unsur olduğunu göz önüne alarak sürekli olarak sahip olmuşlar, ordularını sürekli güçlendirme ihtiyacı duymuşlardır ve zaman zaman bu gücü diğer devletlere karşı kullanmışlardır. Büyük İskender'in dünya seferi, Kavimler Göçü, Moğol İstilasası, Moğol İmparatoru Timur'un savaşları, Haçlı Seferleri, Yüzyıl ve Otuz Yıl Savaşları, son olarak I. ve II. Dünya Savaşları ve burada sayamayacağımız kadar çok savaş hem büyük maddi kayıplara ve zaman zaman insanlığın geleceğini tehlikeye düşürecek kadar insan kayıplarına yol açmıştır. Bunların son örneği olarak Afganistan'da savaş yoluyla bir barışın ve geleceğin kurulamayacağı gerçeği olmuştur. Hâlihazırdaki Rusya-Ukrayna çatışması da nükleer savaş riski sert gücün sınırsızlığını ve yıkıcılığını arttırmıştır.

Uluslararası sorunların çözümü, ilişkilerin geliştirilmesi ve ilişkilerin güçlendirilmesi noktasında barışçıl yol ve yöntemlerin kullanılması diplomasinin ve bunu uygulayan diplomatlık mesleğinin doğmasına neden olmuştur. İtalya'da kent devletleri arasında haberleşmek için ortaya çıkan diplomasi kurumu zamanla gelişmiş ve günümüzdeki halini almıştır. Uzun bir savaşın bir zaferle bitmemesinin sonucu olarak barışı getiren ve Mısır ve Hitit devletlerinin imzaladığı Kadeş Antlaşması, iki devlet arasında imzalanan ilk diplomasi belgesidir. Binlerce yıllık bir geçmişe sahip olan diplomasi kavramı önceleri arşivleme ve iki devlet arasında ilişki kurma işi iken zaman içerisinde gelişim göstermiş, içerisinde çok sayıda teori barındıran bağımsız bir bilim dalı ve her devleti dışarıda temsil edeni, bu işi meslek edinmiş kişilerce yürütülen bir meslek dalı haline gelmiştir.

Önceleri sadece devletlerin birer aktör olarak yürüttüğü diplomasi alanı zaman içerisinde çok boyutlu hale gelmiş devlet dışı aktörler diplomasinin ve uluslararası ilişkilerin parçası olmuştur. Özellikle savaşların yıkıcılığı, nükleer ve kimyasal silahlar;

Afganistan, Irak ve diğer örneklerde görüldüğü üzere sorunların tek başına askeri güçle çözülemeyeceğinin anlaşılması; 11 Eylül saldırısıyla tehditin yeni bir boyut kazanması, insan haklarının öne çıkması, iletişim ve teknoloji ağlarının gelişimi ve yaygınlığı ve bunların yanında çok sayıda etkenin yanında geleneksel diplomasinin sorun çözmede yetersiz kalmasının sonucu olarak kamu diplomasisi yeni bir alan olarak ortaya çıkmıştır. Uluslararası örgütler, sivil toplum kuruluşları, sanatçılar, sporcular, kanaat önderleri, medya organları, sosyal medya ağları, markalar, spor kulüpleri ve daha başka unsurlar kamu diplomasisinin yeni aktörleri olarak uluslararası ilişkilerin birer parçası olmuştur.

Devletler; kendi içlerinde ya da başka bir devlete karşı bir politika geliştirdiğinde iç ve dış kamuoyunu dikkate almak zorunda kalmaktadırlar. Öncelikli olarak gerçekleştirecekleri eylemler ve politikalar konusunda kitleleri ve diğer devlet yönetimlerini ikna etmeleri gerekmektedir. Kendi politikalarını başkalarına benimsetmek, kendileri lehinde harekete etmelerini sağlamak, onları etkilemek devletler için önemli hale gelmiştir. Sadece devletler için değil uluslararası örgütler ve şirketler için de bu önemli olmuştur. Zira kendileri ile ilgili olumsuz imajları düzeltmek, benimsenmek, özenilen bir güç olmak uluslararası aktörlerin işini kolaylaştıran bir durumdur. Bunu medya organları, dış yardımlar, değişim programları, sosyal ve kültürel etkinlikler, eğitim programları, tanınmış kişiler, ekonomik güç gibi çeşitli araçları kullanarak yapmaktadırlar ki bunlar bu aktörlerin yumuşak gücünü oluşturur. Yumuşak güç, kamu diplomasisi aracılığıyla kullanılır.

Her ülke gibi Türkiye de kamu diplomasisini dış politikada kullanmıştır. 19. yüzyıldan itibaren diplomasiye Türkiye’de önem verilmiş, ilk olarak Paris’te sefaretin (büyükelçilik) açılması sonrasında birçok Avrupa devletinde elçilikler açılmış, Türk Ocakları kurulmuş, Türkler tarafından buralarda gazeteler yayınlanmıştır. Avrupa devletleri İstanbul’da elçilikler, başka illerde konsolosluklar açmışlardır. Avrupa’ya öğrenciler gönderilmiş; Avrupa’dan öğretmenler, mühendisler ve başka uzmanlar getirilmiştir. Kurtuluş Savaşından itibaren kamuoyunu ikna ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülmüş, yurtdışına temsilciler gönderilmiştir. Cumhuriyet döneminde de kamu diplomasiye önem verilmiştir. Özellikle devrimlerin halka benimsetilmesi, yeni devletin yurt dışında tanınması için kamu diplomasisine önem verilmiştir. Ermeni olayları, Kürt sorunu ve ülkede yaşanan diğer gelişmeler ve başka devletlerle olan sorunlar konusunda

yurt içinde ve dışında yürütülen kamu diplomasisi aracılığı ile imaj düzeltmeye, ikna etmeye ve kamuoyu oluşturmaya çalışılmıştır. Özellikle son yirmi yılda kamu diplomasisi ve yumuşak güç faaliyetlerine ağırlık verilmiş, devlet kurumları bu doğrultuda yeniden yapılandırılmıştır. Yunus Emre Enstitüsü, TİKA, YTB gibi kurumlar oluşturulmuştur. Başta Afrika olmak üzere onlarca ülke ile ilişkiler kurulmuş, elçilikler açılmış, çok sayıda antlaşma imzalanmıştır.

SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla birlikte soğuk savaş sona ermiştir. Sovyet coğrafyasında Türk ve Müslüman toplulukların yaşadığı Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan cumhuriyetleri SSCB'den ayrıldıklarını duyurarak bağımsız ülkeler olmuştur. Bu tarihten itibaren Orta Asya bölgesindeki bu beş devleti tanıyan ilk ülke Türkiye olmuş, bölgeyle yakından ilgilenmiştir. Ticari ilişkiler geliştirilmiş, öğrenci değişim programları, uluslararası alanda tanınmalarına yardımcı olma, kültürel iş birlikleri, ortak faaliyet yürütme gibi birçok alanda bölge ülkelerinde faaliyet yürütülmüştür. TÜRKSOY, TÜRKPA, TÜRK KON/ şimdiki adıyla TDT başta olmak üzere ortak örgütler oluşturulmuştur.

Türkiye ve Orta Asya ilişkileri üzerine daha önce çok sayıda kitap ve makaleler yazılmıştır. Bu eserlere baktığımızda daha çok ekonomik ilişkiler, Türkiye'nin dış politikası, güvenlik meseleleri, jeopolitik konum ve enerji kaynakları üzerinde durulmuştur. Fakat Türkiye'nin bu ülkelere yönelik kamu diplomasisi üzerine kapsamlı bir çalışma yapılmamıştır. Kemal Karpat, Türkiye ve Orta Asya adlı kitabında II. Dünya Savaşı sonrası Türkiye'nin Sovyet dış politikası ideolojik temelde irdelenmiş, Orta Asya'nın toplumsal, etnik yapısı üzerinde durulmuştur. Fırat Purtaş, 2005'te yazdığı eserinde Bağımsız Devletler Topluluğunu incelemiş, Orta Asya ülkelerini de bu kapsamda incelemiştir. Bazı yazarlar ise bölge ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri tek tek ele alarak sadece bir yönüyle incelemişlerdir.

Emine Akçadağ (2013); Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi eserinde Türkiye'nin dış politikasını genel olarak incelemiştir. Kamu diplomasisini, dış politika doğrultusunda ele almıştır. Muhammed Murat Arslan (2019); Türkiye'nin ve Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri kitabında daha çok Türkiye ve Rusya'yı karşılaştırmıştır. Ancak Türkiye'nin bölgeye yönelik kamu diplomasisini tüm boyutlarıyla incelememiştir. Muharrem Ekşi (2018); Kamu Diplomasisi ve Ak Parti

Dönemi Türk Dış Politikası adlı eserinde sadece Ak Parti dönemini incelemiş, zaman aralığını bu dönemle sınırlı tutmuştur. Türkiye'nin Orta Asya devletleri ile olan ilişkilerini genel konunun içerisinde işlemiştir.

Çalışmamızda diğer çalışmalardan farklı olarak Türkiye'nin Orta Asya'da yürütmüş olduğu kamu diplomasisi faaliyetlerini tüm yönleriyle ele almaya çalıştık. Sadece dış politika açısından değil; bölgeye uyguladığı kamu diplomasisini tüm araçlarıyla ele aldık. Çalışmamızda diplomasi, kamu diplomasisi, yumuşak güç, Türkiye'nin kamu diplomasisi, Türkiye'nin Orta Asya bölgesinde yürüttüğü kamu diplomasisi konuları sırasıyla ele alınmıştır. Ekonomik, kültürel politikalar, değişim programları, uluslararası kuruluşlar, bölgeye yönelik oluşturulan devlet kurumları, sağlık diplomasisi gibi alanlarla ilgili bilgiler verdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ

1.1. Diplomasi

Fransızca diplomatie sözcüğünden dilimize geçen diplomasi kavramı TDK sözlüğünde “Uluslararası ilişkileri düzenleyen antlaşmalar bütünü.”, “Yabancı bir ülkede ve uluslararası toplantılarda ülkesini temsil etme işi ve sanatı.”, “Bu işte çalışan kimsenin görevi, mesleğidir.”, “Bu görevlilerin oluşturduğu topluluk”, “Güç bir görüşme sırasında gösterilen ustalık ve beceriklilik.” (TDK Sözlük) olarak tanımlanmaktadır.

Diplomasi sözcüğünün kökeni Eski Yunancada, “ikiye katlama” anlamına gelen diploma sözcüğüne dayanır. Eski Yunan ve Roma İmparatorluğunda kâğıtların katlanış biçimi nedeniyle devlete ait tüm belgelere, ayrıcalık tanıyan ve yabancılarla ilişkileri düzenleyen birtakım belgelere diploma adı verilmiştir. Diplomasi, 18. Yüzyıla kadar bu belgelerin incelenmesi, irdelenmesi anlamına uygun olarak kullanılmıştır. Diplomasi kavramını “devletlerarasındaki görüşmelerin ve ilişkilerin yürütülmesinde kullanılan beceriklilik ve taktik” anlamına gelecek biçimde ilk kez İngiliz devlet adamları tarafından kullanılmıştır. Bununla birlikte bir diplomatik kurul oluşturulmuş, bu kurulu oluşturan kişiler de diplomat olarak adlandırılmıştır (Erzen, 2012, s. 6).

Devletler sorunlarını, yüz yıllar boyunca genellikle askeri güç kullanarak çözmeye yolunu tercih etmiştir. Bunun sonucu bazen çok büyük felaketlere neden olmuştur. Büyük İskender’in Seferleri, Moğol İstilaları, Yüzyıl Savaşları, 1. ve 2. Dünya Savaşları ve daha yüzlerce savaş bazen zayıf devletlerin büyük devletlere boyun eğmesiyle sonuçlanmışsa da bazen savaşan tarafların her birinin büyük kayıplar vermesine rağmen sonuçsuz kalmıştır. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı; Avrupa’nın tamamen yıkılmasına, kırk beş milyondan fazla insanın ölümüne ve onlarca yıl süren Soğuk Savaşa neden

olmuştur. İster yenilgi ister zafer getirsin; her savaş taraflar için büyük maliyetler getirmiştir. Bu noktada uluslararası meselelerin çözümünde daha az maliyetli ve yıkıma neden olmayan bir yöntem olarak diplomasi öne çıkmıştır.

Diplomasi uluslararası ilişkilerin barışçıl araç ve yollarla resmi görevlilerce sürdürülmesi, ulusal çıkarların barışçıl yollarla korunması olarak tanımlanabilir. Diplomasi, hükümetlerin resmi temsilcileri tarafından yürütülen, karşılıklı haberleşme ve görüşme sürecidir. Başka bir deyişle diplomasi, ülkelerin dış politikada kullandıkları teknik ve yöntemlerdir. Diplomasinin en belirgin amacı, devletlerarası sorunları askeri güce başvurmadan, barış yoluyla çözmektir. Bu bakımdan diplomasinin en önemli yöntemi müzakeredir. Müzakere sürecinde devletlerarası ilişkileri yürütmekle görevlendirilmiş temsilciler ülke çıkarlarını korumak maksadıyla bir araya gelerek görüşmeleri sonucunda sorunları barışçıl yollarla çözmeye çalışırlar (Erzen, 2012, s. 6-8; Akçadağ, 2013, s. 57).

Her ne kadar 18. Yüzyıldan sonra diplomasi kelimesi günümüzdeki anlamıyla kullanılmaya başlanılmışa da diplomasinin kökeni binlerce yıl öncesine dayanır. Devletlerin ortaya çıkmasıyla birlikte komşu ülkeler yalnız askeri yollarla ilişki kurmayıp barışçıl ilişkiler de kuramaya özen göstermiştir. Savaş meydanından ziyade masada kazanma fikri her zaman var olmuştur. M.Ö. 128 yılında yapılan Kadeş Antlaşması, Mısır İmparatorluğu ile Hitit devletleri arasında diplomasinin ilk örneklerinden biridir. Bu tarihten önce de diplomatik faaliyetler yürütülmüş, elçiler aracılığıyla devletlerarasında ilişkiler kurulmuştur. Bu elçilere görevlerini yürütebilmeleri için dokunulmazlık tanınmıştır. Yine Akatça yazılmış siyasi içerik taşıyan ve devlet yöneticilerinin birbirine gönderdikleri Amarna Mektupları diplomasinin ilk yazılı belgelerindendir (Erzen, 2012, s. 28- 29).

Eski Yunan site devletlerinde diplomasi kent devletleri arasında haberleşme ve iletişim için kullanılmıştır. Roma İmparatorluğu geniş sınırlara sahip olduğu için diplomasiye çok ihtiyaç duymamışsa da diplomasi bu dönemde bir meslek, Bizans İmparatorluğu döneminde ise sanat olarak kabul edilmiştir. Avrupa’da büyük yıkımlara ve çok sayıda can kaybına neden olan 30 Yıl Savaşlarını sona erdirmek ve barışı sağlamak için 1648’de toplanan Vestfalya Kongresi döneminde çok taraflı diplomasi yöntemi kullanılmaya başlamıştır. 15. yüzyılda Venedik, Milano, Montua gibi kentlerin

bazı ülkelerde sürekli elçiler bulundurmasıyla sürekli diplomasi sistemi ortaya çıkmıştır. 17. Yüzyılda Fransa’da bağımsız bir Dışışleri Bakanlığının kurulması ile birlikte dış politika tek merkezde toplanmış, böylece dünyada yeni bir model ortaya çıkmıştır. 1814’te toplanan Viyana Konferansı ile diplomasi kendine özgü normları ve saygınlığı olan bir meslek dalı olarak benimsenmiştir (Kissinger, 2022, s. 16-17; Akçadağ, 2013, s. 57).

1. Dünya Savaşından sonra çok sayıda Batılı ülkede parlamenter sistemin güçlenmesi sonucunda bu dönemde parlamenter diplomasi öne çıkmıştır. İki veya daha fazla parlamentonun kendileri dışında ortaklaşa oluşturdukları farklı bir forumda iş birliğini sürdürmeleri parlamenter diplomasi olarak tanımlanmaktadır. Parlamenter diplomasinin ilk uygulandığı yer ise Milletler Cemiyeti olmuştur (Erzen, 2012, s. 36). 2. Dünya Savaşına kadar diplomasi devletlerarasında yürütölmekte iken 2. Dünya Savaşından sonra uluslararası aktörler ve sivil toplum kuruluşlarının da bu alanda faaliyet yürütmesiyle birlikte diplomasinin alanı ve aktörleri de çoğalmıştır (Kissinger, 2022, s. 16-17; Akçadağ, 2013, s. 57).

Önceki dönemlerde uluslararası politikanın aktörleri devletler ve öncelikli çözüm yöntemi askeri güç kullanımı iken 2. Dünya Savaşının yaratmış olduğı kayıplar ve felaket artık bu işin sadece askeri/ sert güçle çözülemeyeceğini, barış ve iş birliğinin sağlanmasının kaçınılmaz olduğunu göstermiştir. Özellikle dünyanın kapitalist Batı ve Komünist Doğu olarak iki bloğa bölünmesi sonucunda iki kutuplu bir dünya ortaya çıkmıştır. Böylelikle nükleer güce sahip güçlü bloklara bölünen dünyamızda oluşın Soğuk Savaş ortamı ve Komünizm tehlikesi Batılı devletleri bir araya gelmeye mecbur ederken diplomasisinin ön plana çıkmasına neden olmuştur. Teknolojik gelişmelerin sunduğı imkânlar, toplumların eğitim seviyelerinin artması sonucunda ortaya çıkan uluslararası örgütler, sivil toplum örgütleri, siyasi partiler, medyanın gelişimi ile yıldız sanatçıların, yazarların, dünyayı etkileyen edebiyatçılar; ticaretin serbestleşmesi ve gelişmesiyle ortaya çıkan markalar ve ulus ötesi şirketler, medya organları, spor aktiviteleri ve sporcular ile bunlardan başka daha pek çok unsur ulusal ve uluslararası ilişkilerin yeni aktörleri olmuştur. Soğuk Savaşla birlikte mücadele ve ikna araçları çeşitlenmiştir. İkinci Dünya Savaşı öncesi ve esnasında sıkça kullanılan propaganda araçları Komünizmin dünyanın üçte birine hâkim olmasıyla birlikte daha da keskinlik ve yaygınlık kazanmıştır. Bu gelişmeler adına kamu diplomasisi denilen çok boyutlu ve

çok aktörlü, yumuşak güce dayalı yeni bir diplomasi alanının doğmasına neden olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜÇ

Devletlerin ortaya çıkması, paranın bulunması, ticaretin yaygınlaşması ve yöneticilerin hırsı binlerce yıllık dünya tarihini neredeyse bir savaşlar tarihine dönüştürmüştür. Öyle ki bu savaşlar zaman zaman milyonlarca, hatta on milyonlarca insanın ölmesine neden olmuştur. Büyük istilalar, büyük yıkımlar, hastalıklar, açlık ve başka felaketler getirmişlerdir. Büyük İskender'in Seferleri, Kavimler Göçü, Moğol İstilasası geçmiş yüzyılların büyük felaketleridir diyebiliriz. Avrupa'da daha sonraki yüzyıllarda ortaya çıkan Gül Savaşları, Yüzyıl Savaşları, 30 Yıl savaşı ve başkaca mezhep savaşları zaman zaman ülke nüfuslarının büyük bölümünü yok etmiştir. Nihayetinde 1. ve 2. Dünya Savaşları dünya düzeninin savaşlarla kurulamayacağını dünya hegemonyasına daha iyi anlatmıştır. Bu durum ister istemez savaş politikalarının geri plana itilmesine ve uluslararası sorunlara askeri güçle çözüm arama isteminin gözden geçirilmesine neden olmuştur. Batı ülkelerinin ilişkilerinde diplomasinin kullanımının öne çıkması ve etkin bir şekilde kullanılması AB ve NATO gibi güçlü örgütlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Birinci Dünya savaşı sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti savaşları durduramamış, uluslararası sorunlara barışçıl çözümler getirememiştir. Sanayileşen ve ortaya çıkan Almanya, ABD, İtalya, Rusya gibi yeni güçler ile dünyanın önemli bir bölümünü elinde tutan Fransa, İngiltere gibi eski güçler arasında bir paylaşım sorunu bulunmaktaydı. Hammaddeye ve yeni pazarlara ihtiyaç duyan bu güçler arasında kaçınılmaz olan savaş aniden başlamıştır ve milyonlarca ölüm ve büyük yıkımın yanında yeni bir dünya düzeni bırakmıştır. Artık Avrupa ülkeleri dünyaya hükmeden öncü güç vasfını ABD'ye kaptırarak, büyük bir Asya- Pasifik imparatorluğu hayali kuran Japonya Batı eksenine teslim olmuştur. Sömürge topraklarında bir bağımsızlık

hareketleri doruğa çıkarken dünya Doğu ve Batı olarak ikiye bölünmüş olup 50 yıl süren bir Soğuk Savaş düzeni bırakmıştır. Artık büyük devletler; uluslararası düzeni savaşılarak değil de barışçıl temeller üzerinde inşa edeceğini kavramıştır. Birleşmiş Milletler, NATO, İMF, Dünya Bankası, Varşova Paktı, Bağlantısızlar Hareketi gibi onlarca uluslararası aktör uluslararası ilişkilerin birer aktörü olarak ortaya çıkmıştır.

2. Dünya Savaşı sonrasında güç kullanımının yasaklanması, insan güvenliğinin öne çıkması, insan hakları anlayışının gelişimi askeri gücün caydırıcı bir unsur olarak kullanılması yaklaşımını ikinci plana iter. Gündem oluşturma ve çekicilik için yeni bir kavram olarak yumuşak güç kavramı ortaya çıkar. Devlet dışı aktörlerin ortaya çıkması ve ekonominin ilişkilerde ağırlık kazanmasıyla askeri güç devletlerarası ilişkilerde ağırlığını kaybeder. Bilim ve teknolojiadaki gelişmeler uluslararası sorunların çözümünde çelişkili etkiler yaratmıştır. Örneğin bilim ve teknolojiadaki gelişmeler ABD'yi askerî açıdan eşsiz bir güce ulaştırırken öte yandan bir ülkeyi askeri güç kullanarak işgal etmesi siyasi ve askeri bedeller doğurmuştur. Gelişen iletişim teknolojisi sonucunda sosyal bilinci uyanmış toplumlara büyük güçlerin hükmetmesini zorlaştırmıştır (Nye, 2020, s. 41- 42). Tüm bu gelişmelerin sonucunda sert güç (hard power) yerini yumuşak güce (soft power) bırakmıştır. Daha doğrusu askeri güç kullanımı ikinci plana itilmiş; sorunların çözümünde yumuşak güç kullanımıyla/ kamu diplomasisi yoluyla çözümüne öncelik verilir. Karabağ sorununu bu duruma örnek olarak gösterebiliriz. Bu bölgede yaşanan sorun yaklaşık 30 yıl ulusal ve uluslararası alanda yoğun bir çaba gösterilerek diplomatik yollarla çözülmeye çalışılmış sonuç alınamayınca son çare olarak askeri güç kullanılarak çözülmüştür. Bu zorunlu tercih binlerce insanın ölümüne neden olmuştur. İki ülke arasındaki problemler diplomasi ile çözülebilseydi bu üzücü gelişmeler yaşanmamış olurdu.

2.1. Yumuşak Güç

Son yüzyılda devletlerin tek aktör olmadığı, şirketlerin, örgütlerin, bireylerin, siyasi partilerin, medyanın, çeşitli amaçlar için bir araya gelmiş grupların birer aktör olarak uluslararası sisteme dâhil olduğu bu dönemde insan hakları, demokrasi ve diyalog unsurları öne çıkmıştır. Silahların daha yıkıcı ve öldürücü olduğu, savaşların sorunları kesin olarak çözmediği bu dönemde sert güç kullanımı kitlelerin tepkisini çekerken uluslararası ve ulusal ölçekte meşruiyetini yitirmiş, kullananlar için içeride ve

dışarıda kamuoyu baskısına ve gelecek kaygılarına neden olmuştur. Bu da uluslararası sorunların çözümünde askeri güç/sert güç anlayışının dışında yumuşak güç şeklinde adlandırılan yeni bir güç anlayışının ve kavramının oluşmasına vesile olmuştur.

Yumuşak Güç kavramı ilk defa Joseph S. Nye tarafından dillendirilmiş bir kavramdır. Yumuşak güç; dünya siyasetine yön vermek isteyen bir ülkenin kendisini örnek alan, değerlerine hayranlık duyan refah seviyesine özenen, fırsatlarından yararlanmak isteyen ülkelerin kendisini takip etmesiyle ulaşmasıdır. İlişkinin temelinde cazibe yaratma ve çekicilik vardır. Yumuşak güç, başkalarının tercihlerini biçimlendirme becerisine dayanır. Zor yoluyla değil de insanları ikna ederek sizin istediğiniz sonuçları istemelerini sağlamaktır. Yumuşak güç aynı zamanda cezbetme becerisidir (Nye, 2020, s. 24- 25). Yumuşak güç anlayışı başkalarının tercihlerini biçimlendirme becerisine dayanmaktadır. Kişisel düzeyde, çekiciliğin ve baştan çıkarmanın gücünü ve etkisini her insan bilir ve hisseder. Yumuşak güç kavramı, günlük demokratik siyasetin temelini oluşturmaktadır. Bu tercih belirleme yeteneği maddi olmayan varlıklarla ilişkilendirilme eğilimindedir. Çekici kişilikler, kültürler, siyasi değerler, kurumlar, politikalar yasal ya da ahlaki otoriteye sahipmiş gibi görülürler. Yumuşak güç, bir etki kaynağıdır ama yalnızca etki değildir. Kaldı ki etki, tehditlerin yahut da ödemelerin sert gücüne de dayanabilmektedir. Yumuşak güç; insanları ikna etmekten ya da tartışarak eyleme geçirmekten çok daha fazlasını içerir. Bu onun yalnızca bir boyutudur. Yumuşak güç; bunun yanında baştan çıkarma/ cezbetme yeteneğidir; yani çekici güçtür. Yumuşak güç kaynakları, çekiciliği yaratan varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Anketler veyahut odak noktası kullanmak suretiyle bir varlığın çekici bir yumuşak güç kaynağı olup olmadığı belirlenebilir. Bu çekiciliğin arzu edilen politika sonuçlarını üretip üretmediği, her özel durumda yargılanmalıdır (Nye, 2008, s. 95). Yumuşak gücün kaynakları; siyasi değerler, insan hakları, demokrasi, kamuoyu yaratma, kültür, sinema endüstrisi, müzik, markaları, insanların kalplerini kazanma gibi çok sayıda unsuru kapsamaktadır. Yumuşak güç kamu diplomasisinin zeminini oluşturmaktadır (Akçadağ, 2013, s. 58-59; Şöhret, 2013, s. 442- 443). Bu durumda ülkeler hem kendi iç kamuoyunu hem de dış ülkelerin yönetimlerini ve yabancı toplumları etkilemek, kendileri ile ilgili oluşan olumsuz algıları/ yanlış imajları düzeltmek, politikalarına destek bulmak; onlara kendilerini tanıtmak ve benimsetmek için yapmış oldukları tüm çalışmalar yumuşak güç kapsamında değerlendirilebilir.

Uluslararası alanda kaynaklar; yumuşak güç üreten, devasa büyüklükte bir devletin ya da kuruluşun kendi kültüründe, kendi iç uygulamalarıyla ortaya koyduğu örneklerde ifade eden politikaları, başkalarıyla ilişkilerini ele alma biçimidir. Kamu diplomasisi iletişim kurmak için bu kaynakları harekete geçirmek için hükümetlerin kullandığı bir araçtır. Yalnızca başka ülke yönetimlerini değil bundan ziyade diğer ülkelerin halklarıyla birlikte onları etkilemek ve ikna etmek anlaşılmalıdır. Kamu diplomasisi, bunlara dikkat çekerek cezbetmeye çalışır. Potansiyel kaynakları yayın yoluyla, kültürel ihracatı sübvans ederek, takaslar. Ancak bir ülkenin kültürünün, değerlerinin ve politikalarının içeriği her zaman çekici değildir, onları “yayınlayan” kamu diplomasisi üretmiş olmaz. Aksine tam zıt bir durum da ortaya çıkabilir. Dünyanın her yerine ihraç edilen Hollywood filmleri her yerde aynı etkiyi göstermeyebilir. Bu filmlerdeki muhafazakâr Müslüman ülkelere yönelik çıplaklık ve şiddet, tiksinti yaratabilir (Nye, 2008, s. 95).

Bilgi devrimi ve ekonominin küreselleşmesi dünyayı değiştirmiş ve küçültmüştür. Bu iki değişim 21. Yüzyılda ABD’nin gücünü her ne kadar arttırmışsa da zamanla teknolojinin diğer ülkelere yayılması ABD’nin nispi üstünlüğünü azaltmıştır. Bilgi devrimi sonrasında küresel bir boyut kazanan sanal topluluklar ve ağlar yaratılmıştır. Devlet dışı aktörlerin ve uluslararası şirketlerin rolü artmıştır. Bu örgütlerin büyük bir bölümü insanları ulusal sınırları aşan koalisyonlara çektikçe kendilerine özgü bir yumuşak güce sahip olurlar. Bilgi paylaşma ve inanılır olma yeteneği küresel anlamda önemli bir güç ve cazibe kaynağı halini almıştır. Bu durum, bilgi çağında yumuşak gücün önemini artırmaktadır (Nye, 2020, s. 56- 57).

Yumuşak güç, birden kazanılan bir güç olmayıp zamanla geliştirilen bir yapıya sahiptir. Geçmişten beri sahip olunan kültürel birikim ve dış politikadaki değerler yumuşak gücün temelini oluşturur. Yumuşak gücün oluşumu bir süreklilik ister. Yumuşak güç sadece dış kamuoyuna yönelik olmayıp iç kamuoyuna da yönelik faaliyetleri de içerir. Yumuşak gücün kullanılmasının en önemli amacı yurt dışında nüfuz sağlayabilmektir. Bu nedenle nüfuz edilecek kitle üzerinde olumsuz etkilerin silinmesi, cezbedici mesajların verilmesi, olumlu bir izlenim bırakılması gerekmektedir. Ahlaki ve hukuki değerler, kültürel ve tarihi birikim, devletin izlediği politika, devletin üyesi bulunduğu uluslararası kuruluşlar, ekonomik gelişmişlik, sanat, edebiyat ve bilimde ulaşılan nokta bir devletin hedef kitle üzerindeki etkisini belirleyen unsurlardır

(Şöhret, 2013, s. 443). Yumuşak gücün oluşumu sabır gerektiren, uzun soluklu bir iştir. Zira daha önceden oluşmuş olumsuz imajların düzeltilmesi, kitlelerin güveninin kazanılması birden olacak bir iş olmayıp önemli bir çaba gerektiren bir iştir.

Bir ülkenin yumuşak gücü üç kaynağa dayanmaktadır. Bu kaynaklar; kültürü (başkaları için cazip olduğu yerler), politik değerleri (onlara uygun olduğu zaman yurt içinde ve dışında), dış politikaları (meşru olarak görüldüğünde ve ahlaki otoriteye sahip olmak). Kültür, anlam yaratan pratikler bütünüdür. Bir toplum için ve birçok tezahürü vardır. Edebiyat, sanat, eğitim gibi elitlere yönelik yüksek kültür ya da kitlelerin eğlencesine odaklanmış popüler kültür (Nye, 2008, s. 96). Sert güçten daha büyük ölçüde, yumuşak güç, hedef kitlelerin zihinlerine bağlıdır. Belirli bir kültürel kaynak, örneğin bir Hollywood filmi, Brezilya'da iğrenme yaratırken aynı zamanda Suudi Arabistan'da çekicilik de üretebilir. Çekim gücü doğası gereği sadece liberal veya Batılı değildir. Örneğin, Sünni Müslümanlar arasında Suudi Arabistan'ın büyük bir yumuşak güç potansiyeli vardır (Nye, 2021, s. 6). Stratejik iletişim, propaganda ve bilgi savaşı yeni kavramlar değildir ve keskin güç, yumuşak güç değildir; ancak iki terim bazen birbiriyle karıştırılmaktadır. Her ikisi de hedefin zihnine odaklandığı için birbiriyle karıştırılır. Propaganda bunun bir örneğidir. Eğer o hedef tarafından bu şekilde tanınırsa, propaganda inandırıcılıktan yoksundur ve bu nedenle cezbedemez. Ancak propaganda cezbederse, yumuşak güç üretebilir (Nye, 2021: 6).

2. Dünya Savaşında Hitler'e karşı direnişi ve antiemperyalist tutumu nedeniyle SSCB, Afrika ve Asya'da sömürgeleştirilmiş bölgelerde çok sayıda insanı cezbetmiştir. 1957'de Sputnik'in uzaya fırlatılması ile SSCB'nin uzay çalışmalarında ABD'den daha ileri bir düzeyde olduğu düşüncesi dünya genelinde oluşmuştur ve bu durum SSCB'nin yumuşak gücünün etkisini arttırmıştır (Nye, 2020: 110). Avrupa'nın küresel sorunlara olumlu yaklaşımı, birleşik Avrupa fikri, demokratik yapısı AB'yi yumuşak güç olarak ileri bir noktaya taşımıştır (Nye, 2020, s. 116). Bugün Avrupa Birliği, demokrasisi örnek alınan, ekonomik açıdan güçlü, barışın egemen olduğu bir yapı olarak yakın çevre ülkelerinin üye olmayı umduğu, adaylık için bekledikleri bir yapı halini almıştır. Yüzlerce yıl meydana gelen savaşlarla başarısız olan bu birlik barışçıl bir yapıda kurulmuştur ve yumuşak gücü en iyi şekilde kullanan bir mekanizmadır.

20 yüzyılda terörizm tanıdık bir olgu olarak dünyanın herhangi bir yerinde çatışmaların birer parçası olmuştur. 11 Eylül saldırılarıyla terör en yüksek halini almıştır. 21. Yüzyılda ise terör başa çıkılması zor ve daha öldürücü halini almıştır. Bilim ve teknolojiadaki ilerlemeler; kitle imha silahlarının daha küçük ve ucuz, çok sayıda grup ya da kişinin kolayca ulaşılabilceği hale getirmesi suretiyle teknolojiyi demokratikleştirmiştir. 30 yıl önce tüm dünya ile aynı anda iletişim kurmak sadece hükümetler ya da yüksek bütçeli kurum veya kişilerce yapılabiliyorken internet aracılığıyla şimdi herkes tarafından çok ucuz maliyetle yapılabiliyor. Bu gelişmeler ile birlikte savaş özelleştirilmiştir. Terörizmin yaygınlaşmasını ve üye kazanımını sağlayan tek şey ise yumuşak güçtür. Dolayısıyla terörizmi etkisiz hale getirmede sert güç yetersiz ve gereksiz iken yumuşak güç gerektiği gibi kullanılmalıdır (Nye, 2020, s. 45-49).

Tablet bilgisayarlar, akıllı telefonlar, internet sağlayıcıları, uzaya gönderilen uydular ve yapay zekâ sayesinde sanal âlemde sınırların yok olduğu, dünyanın nesrinde olursa olsunlar insanların birbirleriyle bir şekilde iletişim kurduğu, Amazon, Alibaba gibi uluslararası pazarlamacıların olduğu bir dünyada askeri seçeneklerin ABD'nin Afganistan yenilgisinde de görüldüğü gibi tek çözüm yöntemi olmayıp yeni bir mücadele alanının açıldığı görülmektedir. Artık sanal alemde gelişen korsanlık büyük güçleri işleyemez hale getirebilmekte, şirketlerin kasalarını boşaltabilmektedir. Üstelik bunlar çok ucuz maliyetlerle yapılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası ilişkilerin çözümü yeni yöntemleri ve araçları kullanmayı gerektirmektedir. İç ve dış kamuoyu oluşturabilmenin, gücü uluslararası alana taşıyabilmenin yolları bulunmalıdır. Zira artık dünyanın bir bölgesine yapılan askeri müdahaleler karşısında dünyanın her yerinden insanlar örgütlenebilmekte, yerel bir çevre sorunu dünya kamuoyunun sorunu haline gelebilmektedir. Büyük güçlerin sadece hükümetleri değil, tüm toplumu hatta dünyanın her tarafındaki kitleleri ikna etmek zorundadır.

Yumuşak gücün daha çok Batılı devletler tarafından etkin olarak kullanıldığı görülmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ve ABD dışında, yumuşak güç potansiyeli yüksek olan ülkelerin çoğunun da bu büyük güçlerle hareket eden ülkeler olduğu görülmektedir. Türkiye ise 2019 yılında bu listeye girmeyi başarmıştır. Yumuşak güce başvuran devletlerin kamu diplomasisini de etkin olarak kullandığını söyleyebiliriz

2.2. Kamu Diplomasisi

Kamu diplomasisi kavram olarak ilk defa Edmund Gullion tarafından 1965 yılında ortaya atılmış ve bu tanımlamadan sonra yaygınlık kazanmış bir kavramdır (Arslan, 2019, s. 9). Kamu diplomasisi; bir ülkenin kendisini diğer ülkelere anlatması, dış kamuoyunu ikna çabasıdır. Bir devletin veya devlet dışı aktörlerin yabancı kamuoyuna/ hükümetlere kendi düşüncelerini, hedeflerini, kültürünü, kurumsal politikalarını ve yapısını anlatmak amacıyla geliştirdiği iletişim ve pozitif ilişkiler bütünüdür. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler kamu diplomasisini gerekli ve kaçınılmaz kılmıştır (Akçadağ, 2013, s. 60; Çevik, 2014 s. 20). Kamu diplomasisi bir ülkenin sahip olduğu varlıkları aracılığıyla başka bir ülkenin halkını ve önde gelen kişilerini kendi yanına çekmesi, onları kendi lehine etkilemesi için yapılan çalışmalardır. Bir ülkenin kendi ideallerini, hedeflerini, politikalarını yabancı ülkelere ve halklara anlatma işidir (Duman, 2020, s. 18). Kamu diplomasisi, yumuşak güce dayalı, sivil toplumu esas alan iletişim çağında büyük bir dönüşüm geçiren ve değişen dünyada uluslararası ilişkilerin yeni diplomasi yöntemidir.

Kamu diplomasisi; yumuşak güç, medya, sivil toplum, diplomasi olmak üzere dört birleşenin karmaşık ilişkisine dayanır ve dört unsur kamu diplomasisinin kavramsal çerçevesini oluşturur (Ekşi, 2018, s. 21) Kamu diplomasisi yalnızca tek bir unsura dayanmayıp, devletlerin dışında çok sayıda aktör bu alanda faaliyet gösterir. Sanatçılar, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, uluslararası örgüt ve organizasyonlar, ulus ötesi şirketler ve bunların yarattığı markalar, medya organları ve gazeteciler ve daha çok sayıda aktörün katılımı söz konusudur (Akçadağ, 2013, s. 60). Hemen hemen tüm şirketler, vakıf ve dernekler, dini kurumlar, üniversiteler ile diğer sivil toplum örgütleri ve askeri organizasyonlar, kurum ve kuruluşlar kendilerine ait yumuşak güç geliştirirler. Böylelikle resmi dış politikada ulaşmak istedikleri hedefleri ve amaçlarını güçlendirirler (Nye, 2020, s. 40).

Kamu diplomasisinin kurumsal çerçevesi **konstrüktivizm/ sosyal inşacılık** kuramına dayanmaktadır. Konstrüktivizmin temelini küreselleşme ve iletişim çağı paradigması ile uluslararası ilişkilerdeki değişim ve dönüşüm düşüncesi oluşturmaktadır. Konstrüktivizmin, 1980'lerden itibaren neo-liberalizmle birlikte

küresel sistemin sivil toplum eksenli inşa edilmesinin teorisi olmuştur (Ekşi, 2018, s. 22- 24).

Savaş döneminde askeri güçle elde edilemeyen hedeflere barışçıl bir yol izlenerek kamu diplomasisi aracılığıyla ulaşılmaya çalışılmıştır. Kamu diplomasisinin uygulanabilmesi için medya, uluslararası etkinlikler, markalar, reklam, sosyal medya gibi araçlara ihtiyaç duyulmaktadır (Arslan, 2019, s. 14). Yumuşak gücün büyüklüğü ülkenin ekonomik gelişmişliğiyle ilişkilidir. Ekonomik başarılar bir ülkenin zenginliğini arttırırken aynı zamanda itibar ve cazibeye de katkı sağlar. Bu bağlamda düşündüğümüzde dünyanın en büyük ekonomik gücüne sahip olan ABD yumuşak güç sağlamada çok fazla kaynağa sahiptir (Nye, 2020, s. 59). Ancak sadece ekonomik büyüklük yumuşak gücün oluşmasına tek başına yetmez. Ülkelerin uyguladığı dış politika yöntemleri de dış kamuoyunda bir ülke ile ilgili oluşan algılara olumlu veya olumsuz etki eder. Örneğin ABD'nin, 11 Eylül'den sonra elde ettiği sempatiyi 2003 yılında Irak'a uyguladığı askeri müdahale sonrasında hızla kaybettiği görülmektedir. ABD'nin izlediği savaş politikaları insanlar üzerinde olumsuz bir tepkiye yol açarken teknolojik ve bilimsel ilerlemeler, sinema ve müzik açısından düşünüldüğünde dünya genelinde bir hayranlık uyandırmaktadır (Nye, 2020, s. 61). Bu ve bu gibi olumsuz durumların ortadan kaldırılmasında yumuşak güç kullanımı ve kamu diplomasisi önemli bir rol üstlenmektedir.

Kamu diplomasisinin ilk örnekleri 1. Dünya Savaşı dönemine dayansa da soğuk savaş yıllarında yıldızı parlamıştır. 2. Dünya Savaşı esnasında büyük can ve maddi kayıplar veren ülkeler kendi aralarında anlaşma istemeleri sonucu kamu diplomasisinin önemi artmıştır (Erzen, 2012, s. 53). 1917 yılında ABD Başkanı Wilson, Amerika'nın savaştaki amaçlarını dünya kamuoyuna anlatabilmek için *The Committee on Public Diplomacy* (Kamuyu Bilgilendirme Komitesini) kurmuştur. Radyonun yaygınlaşması sonucunda radyo ulusal ve uluslararası kamuoyunu etkilemek için etkin olarak kullanılmıştır (Akçadağ, 2013, s. 61).

Kamu diplomasisinin kavramsallaşması *Edmund Gullio*'nun ABD Enformasyon Ofisinin (USIA) bünyesinde *Edward R. Murrow* adına kurulan merkezde 1965'te çalıştığı döneme dayanır. 2. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmeler, Soğuk Savaş dönemi gelişmeleri, teknolojinin gelişimi ve yaygınlaşması insan haklarının önem

kazanması uluslararası sorunların çözümünde savaş ve askeri güce dayalı çözüm yollarının terk edilmesine ve kamu diplomasisinin önem kazanmasına neden olmuştur (Akçadağ, 2013: 60). Kamu diplomasisi yeni bir kavram olarak günümüzde ortaya çıkmış ve uygulanana bir yöntem olsa da aslında tarihin çok eski zamanlarından beri farklı adlarla uygulanan bir yöntemdir. Devletler sürekli olarak kendi halklarına ve diğer devletlere yönelik gündem belirleme, ikna ve çerçeveleme amacıyla iletişim çabası içerisinde olmuşlardır. Bu nedenle bir yöntem olarak sürekli kamu diplomasisine başvurmuşlardır (Çevik, 2014 s. 18).

Kamu diplomasisinin devlet eliyle doğrudan bilgilendirmeyi içeren ve uzun vadeli kültürel ilişkileri kapsayan üç boyutu vardır. Birincisi günlük iletişimdir ki bu iç ve dış politika kararlarının kapsamının açıklanmasını içerir. Günlük boyut krizle baş edilmesi ve saldırılara karşılık verilmesi noktasında hazır olunmasını gerektirir. İkincisi ise stratejik iletişimdir. Reklam kampanyalarında olduğu gibi bir dizi basit temalar oluşturulur. Kampanyada ana temanın markalaştırılması ya da özel bir devlet siyasetinde ilerlenmesi maksadıyla bir sene içerisindeki imgesel iletişimlerle olaylar tasarlanır. Üçüncü boyut; öğrenci bursları, değişim programları, staj programları, seminer, konferanslar ile basın- yayın araçları ile kilit öneme sahip kişilerle uzun vadeli ilişkilerin geliştirilmesidir. Tüm bu boyutlar devletler için çekici bir imaj yaratılma noktasında etkili bir rol oynamaktadır ve beklenen sonuçların alınması ihtimalini arttırır (Nye, 2020, s. 154- 157).

2000’li yıllara kadar tek yönlü olarak uygulanan ve devletten devlete veya devletten kamuoyuna yönelik çalışmaları kapsayan geleneksel bir kamu diplomasisi uygulanmıştır. Karşılıklı bir iletişimi içermeyen tek yönlü bir iletişim söz konusudur. Ancak 11 Eylül saldırısıyla birlikte tek yönlü olarak geliştirilen geleneksel kamu diplomasisinin etkinliği tartışılır hale gelmiştir ve yeni bir kamu diplomasisi ihtiyacı doğmuştur. Yeni kamu diplomasisi karşılıklı bir iletişimi içeren ve hedef ülkenin vatandaşlarıyla doğrudan ilişki kurmaya dayalı bir süreçtir. Yeni kamu diplomasisi insanı öne çıkarmıştır ve gerçek bir diyalogu hedeflemiştir. Yeni kamu diplomasisinde uluslararası aktörler ve STK’lar etkin bir rol almıştır. Yeni iletişim araçlarından yararlanan yeni kamu diplomasisi markalama ve yumuşak güç kavramlarına önem vermiştir (Çevik, 2014, s. 21-23).

Kamu diplomasisinin geleneksel diplomasiden farkı ülke yönetimlerini hedef almayıp sivil toplumu hedef almasıdır. Çift yönlü bir politika izler. Hedef ülkenin kültürünü, dilini, yaşam biçimini tanımaya çalışarak hedefe yönelik bir politika belirler. Basın, sosyal medya ağları, internet gibi araçları kullanarak topluma ulaşmaya çalışır. Bu yeni diplomasi anlayışı geleneksel diplomasiden farklı olarak çeşitli çıkarları ve daha çok sayıda grubu gözetir. Diplomasi alanında ortaya çıkan bu yeni yaklaşım sadece tek bir unsura dayanmayıp çok sayıda aktör bu alanda faaliyet gösterir. Sanatçılar, siyasi partiler, sivil toplum örgütleri, gazeteciler ve daha çok sayıda aktörün katılımı söz konusudur (Akçadağ, 2013, s. 60).

Bilgi çağında uluslararası ilişkilerde devlet dışı aktörlerin rolü artarak bu döneme damgasını vurmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının çoğu küresel vicdanmış gibi davranarak, devletlerin ilgi alanları dışında yer alan genel kamu yararını temsil ettiklerini savunurlar. Ülke yöneticileri üzerinde baskı oluşturarak politikalarını değiştirmeleri için gayret gösterirler. İnsanlara doğrudan ulaşarak kamuoyunun algısını değiştirerek dolaylı yollardan yeni kurallar ve anlayışlar oluşturur. Her durumda bilgi devrimi STK'ların yumuşak gücünü oldukça arttırmıştır. Taraftar toplayabildikleri için hükümetler STK'ları dikkate almak zorundadır. Önceleri çok uluslu ortaklıklar, Roma Katolik Kilisesi, kurumsallaşmış markalar gibi oluşumlar yumuşak güç unsurları iken internet çağında yumuşak güç sahibi شبکه örgütler, bireyler ortaya çıkarmıştır (Nye, 2020, s. 131- 132). Uluslararası Af Örgütü, Dünya Sağlık Örgütü, Greenpeace, Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü, İnsan Hakları İzleme Örgütü, Kızıl Haç, Dünya Ticaret Örgütü, Birleşmiş Milletler gibi küresel çapta faaliyet gösteren ve uluslararası siyaseti etkileyen çok sayıda örgüt ortaya çıkmıştır.

Kamu diplomasisi genel olarak değerlendirildiğinde beş ana unsurun olduğunu görmekteyiz: Dinleme, savunma, kültürel diplomasi, değiş tokuş diplomasisi, uluslararası yayıncılık (Duman, 2020, s. 19). **Dinleme**, kamu diplomasisinin ana unsurudur. İyi bir kamu diplomasisi, dinlemeyi de en az konuşmak kadar öne çıkaran ve kullanan çift taraflı bir unsurdur. Hedef kitleyi anlamak çok önemlidir. Önemli olan hedef kitlenin de sizin beklediğiniz sonuçların aynısını istemesini sağlamak ve bu mesajı nasıl anladıklarını öğrenip buna uygun bir yol belirlemektir (Nye, 2020, s. 158). Dinleme, teknoloji ve dil eğitimi görmüş uzman personel aracılığıyla politik süreçle yönelik oluşturulan yöntem planının dünya kamuoyunda yakın zamanda ortaya çıkan

veya uzun vadede ortaya çıkacak olan teknolojik gelişmeleri analistlerle takip etme sürecidir (Duman, 2020, s. 19). Hedef ülkenin kamuoyu dinlenerek toplumun düşünce yapısı ve bakış açısı öğrenilmeye çalışılır. Hedef ülke toplum yapısı analiz edilir; anlaşılmaya çalışılır. Bu sayede elde edilen bilgi ve veriler dış politikada atılacak adımları belirlemede önemli yer tutar.

Savunma (Müdafaa), diğer bir kamu diplomasisi unsurudur. Dışişleri Bakanlığı ve büyükelçilikler aracılığıyla yabancı basının bilgilendirilmesi ve internetten yapılan açıklamalar yoluyla yapılan savunma etkinliği bir düşüncenin yabancı kamuoyunda olumlu bir yer edinmesini sağlar (Akçadağ, 2013, s. 63; Erzen, 2012, s. 53). Hükümetlerin iletişim faaliyetleri ve enformasyon çalışmaları ülkelerinin kültürünü, tarihini, vizyonunu ve dış politikalarını anlatma işidir. Hükümetler bu sayede kendi ideallerini ve politikalarını anlatarak toplumların ve bireylerin desteğini almaya çalışırlar (Ekşi, 2018, s. 168). Savunma, kısa vadede basın büroları ve dışişleri strateji büroları aracılığıyla yürütülen çalışmaları kapsar (Duman, 2020, s. 19).

Kültürel Diplomasi, kamu diplomasisinin uygulama alanlarından biri tanesidir. Kültürel diplomasi; devletler ve halklar arasında meydana gelen, fikirlerin, sanatın ve kültürel her tür unsurun karşılıklı değişimi ile beslenir. Kültürel diplomasi, ülkelerin yumuşak güç yeteneklerini arttırmaktadır. Kültürle diplomasi; kültür, eğitim, spor, edebiyat, sanat, kültür varlıkları, turizm, tarihsel miras gibi çok sayıda unsuru kapsamaktadır (Ekşi, 2015, s. 347-349). Bir ülke hakkında kamuoyunun bir kısmını etkileyen olumsuz izlenimlerle mücadele etmek için kültürel temaslar kurmak önemlidir (Nye, 2020, s. 74).

Kültürel diplomasi, kamu diplomasisinin en fazla uygulandığı alan olarak ortaya çıkmaktadır. Hatta kültürel diplomasi kamu diplomasisinden bağımsız bir alan olarak değerlendirilebilecek bir boyut da kazanmıştır diyebiliriz (Ünalı, 2019, s. 145). Bir ülkenin kültürel kaynaklarını ve başarılarını yurt dışına aktarmak suretiyle uluslararası kamuoyunu yönetme çabasıdır. Kültürel diplomasi, yabancı ülkelerde kurulan kültür dernekleri ve çeşitli programlar aracılığıyla yürütülür. Bir devletin kendi dilini başka toplumlara öğretmesi o toplum ve devlet üzerindeki etkisini arttırmaktadır. British Council, Goethe Enstitüsü, Fransız Kültür Merkezi, Alliance Française gibi dernekler bunlara örnektir (Akçadağ, 2013, s. 63; Erzen, 2012, s. 55). Dünyanın hemen her

bölgesinde onlarca ülkede ofisleri bulunan Konfüçyüs Enstitüsü Çin dilini ve kültürünü tanıtan bir kültür kurumudur. Bu kurum bu özelliğinin yanında Çin devleti ve yönetimi ile ilgili oluşmuş olan olumsuz imajı düzeltmek bakımından da önemli bir işleve sahiptir. Bu bağlamda Soğuk Savaş döneminde kültürel diplomasisinin sıkça kullanıldığını görmekteyiz. ABD’li çok sayıda tiyatro, senfoni orkestrası, müze, opera gibi devlet dışı aktör SSCB’de etkinlik gerçekleştirmiş, bu bölgedeki yanlış Batı imajının yıkılmasına katkıda bulunmuştur. SSCB’den değişim programları ile çok sayıda akademisyen ve öğrenci ABD’yi ziyaret ederken liberal fikirlerin Doğu Bloğuna taşıyıcıları olmuşlardır. 1958- 1988 döneminde 500 binden fazla Sovyet sanatçısı, akademisyen, yazar, gazeteci, müzisyen sporcu AB’yi ziyaret ederken daha fazla sayıda Amerikalı da Sovyetler Birliğini ziyaret etmiştir (Nye, 2020, s. 74- 75).

Birçok devlet başka ülkelerde çeşitli kurumlar oluşturarak bu ülkelerde kendi dilini, kültürünü öğretmekte; bu suretle yabancı toplumlarla iletişim kurmaktadır. Çok sayıda ülke kendi kültürünü dünyaya yayma konusunda çalışmalar yapmaktadır. Bu amaçla kurulan enstitüler, kültür merkezleri kültürel diplomasinin uygulayıcıları olarak karşımıza çıkmaktadır (Ünalı, 2019, s. 145). Birleşik Krallık (İngiltere) 1934 yılında kurulan British Council aracılığıyla kültürel faaliyetlerini yurt dışında yürütmektedir. Kuruluş Türkçe sitesinde kendini; “British Council sanat, kültür, eğitim ve İngilizceyi kullanarak Birleşik Krallık ve dünya arasında dostluk, anlayış ve güven inşa ediyor.” biçiminde tanımlamaktadır (britishcouncil). Fransa kültürel faaliyetlerini Alliance Française ve Institute Française (Fransız Enstitüsü) bünyesinde yürütürken; Çin 2004 yılında kurulan Konfüçyüs Enstitüsü aracılığıyla çok sayıda ülkede eğitim merkezleri açmıştır. Birçok ülke kendi kültür ve dillerini başka ülkelere tanıtmak ve öğretmek, ülke imajını olumlu şekilde anlatmak maksadıyla bu tip dil öğreten kültür merkezleri ve okulları açmıştır. Bu ülkelerden biri olan Türkiye Cumhuriyeti de Yunus Emre Enstitülerini açarak kültürel diplomasi alanında yoğun bir çaba içerisine girmiştir.

Değiş Tokuş Diplomasisi/ Değişim Programları; ülkelerin özellikle sıkça kullandığı bir yöntem olup, özellikle eğitim ve sivil toplum iletişiminin gelişmesi için uzun vadeli bir şekilde her türlü bilgi, düşünce, deneyim, program yetenek paylaşımını ifade etmektedir (Duman, 2020: 19). Öğrenci değişimleri, vatandaşların diğer ülkelere ziyaretleri, başka ülkelerin vatandaşlarının misafir olarak ağırlanması, akademisyen değişimi gibi uygulamalar mübadele/değişim programları içerisinde yer almaktadır. Bu

yolla aktör devlet kendi ülkesinin tanıtımını yapar, ön yargıları ve yanlış anlaşılmaları düzeltmek ister (Akçadağ, 2013 s. 63; Erzen, 2012, s. 55). Birçok devlet ve uluslararası örgüt öğrenci ve akademisyen değişim programları yürütmektedir. Bu sayede hem kendi ülkeleri hakkında yabancı devlet öğrencileri üzerinde bir olumlu algı oluşturulurken hem de toplumlararası bir kaynaşma sağlanmak hedeflenmektedir. Aynı zamanda kendi vatandaşlarını bu sayede başka ülkelere göndererek bu ülkelerde kendi ülkelerinin tanıtımını bu öğrenciler ve akademisyenler aracılığıyla yaparken aynı zamanda vatandaşlarının başka ülkeleri ve toplumları yakından tanımalarını, bir bakış açısı edinmelerini sağlamayı umarlar.

Bir internet sitesinde yer alan tanıtımda değişim programları ile ilgili “Neden?” sorusunu sorarak öğrencilerin ilgisini çekecek cevaplar verilmektedir. Site bu programlar sayesinde öğrencilerin keyifli ve verimli bir eğitim yılı geçireceğini, farklı bir ülkede iş imkânına kavuşabileceklerini, geldikleri bu yeni ülkede yatırımlar yapabileceklerini belirtmektedir. Bunların yanında yurtdışında eğitim gören öğrencilerin eğitim gördükleri ülkenin dilini öğrenebileceklerini, farklı bir ülkeyi tanıma fırsatı bulacaklarını, farklı kültürlerle kaynaşma şansı yakalayacaklarını vurgulamaktadır. İlgili öğrencilerin farklı kültürlerden arkadaşlar edinme şansı bulacakları, kendi ülkelerinde aldıkları derslerin geçerli olacağını yazmaktadır.

AB’nin birçok ortak ülke ile gerçekleştirdiği Erasmus projesi bu değişim programlarına bir örnektir. Türkiye de öğrenci değişim programlarına katılmaktadır. Öğrenci Değişim Programları, Akdeniz Üniversitesi sitesinde şöyle sıralanmıştır: IAESTE, Erasmus+ Programları, Farabi, Mevlâna Değişim Programları, Free Mover Programı (Akdeniz). Avrupa’da uygulanan Leonardo da Vinci, Sokrates, Avrupa İçin Gençlik Programları öğrenci değişim programlarına örnek olarak verilebilir.

Değiş tokuş programlarına önem veren Türkiye her yıl binlerce üniversite öğrencisinin yurt dışında eğitim görmesini sağlamakta; hem de diğer ülkelerin insanlarına bu öğrenciler Türkiye’yi tanıtmakta, bilimsel gelişmeleri takip etmektedir. Bu programlarla aynı zamanda binlerce öğrenciyi Türkiye’de ağırlamakta, bu öğrencilerin Türkiye hakkında olumlu algı edinmesini hedeflemektedir.

Uluslararası Yayıncılık; geniş kitlelere hitap eden ve uluslararası alanda yapan kitle iletişim araçlarını ve tüm kamu diplomasisi çalışmalarını kapsamaktadır (Duman,

2020: 19). Yabancı dilde broşür, dergi, gazete, kitaplar yayımlanarak; özellikle ödüllü yazarların eserleri başka dillere çevrilerek ülkenin tanıtımı yapılır ve yabancı kamuoyunda olumlu imaj yaratılmak istenir. Bu bağlamda Yunus Emre Enstitüsünün 100 Türkiye Kütüphane Projesi örnek gösterilebilir. Hükümetler kitle araçlarını kullanarak kamuoyunu etkilemeye çalışmaktadır. Bu araçlar sayesinde yabancı toplumlara ulaşmak hedeflenir. ABD'nin Doğu Bloğu ülkelerine yönelik kurduğu Özgür Avrupa Radyosu ve Özgürlük Radyosu bu kapsamda düşünebiliriz (Ekşi, 2018, s. 1175- 176). Geleneksel olarak radyo, televizyon, gazete, dergi üzerinde yürütülen uluslararası yayıncılık son yirmi yılda büyük bir ilerleme kaydetmiştir ve artık geleneksel yayıncılık türlerinin yanında internet üzerinden ve sosyal medya ağları aracılığıyla da sürdürülmektedir.

SSCB propaganda yapabilmek amacıyla ABD Başkanı Eisenhower'ın talimatıyla 1953'te kurulan ABD Enformasyon Ajansı (USIA) Soğuk Savaş döneminde önemli roller üstlenmiştir. USIA, ABD'nin hikâyesini radyo, televizyon, gazete, dergi, broşür aracılığıyla 40 dilde anlatmıştır. 1999'da kapatılana kadar 175 devlette 300 merkezle faaliyet yürütmüştür. Arap dünyasına yönelik 2002 yılında kurduğu Sawa adlı radyo ile 24 saat Arapça yayın yapmaktadır (Ekşi, 2018, s. 213- 214/ 217). Çin; uluslararası yayıncılık alanında 2000'li yıllarda büyük bir atılım yapmıştır. CCTV bünyesinde kurduğu İngilizce, Rusça, Fransızca, İspanyolca, Arapça ve başka dillerde yayın yaparak kamu diplomasisi yürütmektedir. China Radio 43 dilde kesintisiz yayın yapmaktadır (Ekşi, 2018, s. 222).

Kamu diplomasisinin en önemli araçlarından biri de ülkelerin sahip olduğu markalardır. Güçlü markalar ülkelerin ulaştığı gücü ve güvenilirliğini gösterir, insanlar gözünde olumlu imaj yaratır. *Coca Cola, Pepsi, Sony, Samsung, Volkswagen, Toyota, Mercedes* gibi yüzlerce tanınmış marka ülkesinin imajına katkı yapmaktadır (Akçadağ, 2013, s. 65). Birçok ülke markalarıyla tanınır. Markaları o ülkenin imajına olumlu veya olumsuz katkıda bulunur. Örneğin Çin bir zamanlar fason ürünleri ile bilinirken yapmış olduğu yatırımlar sonucunda dünya çapında önemli bir pazar elde eden markalar üretmiştir. *Huawei, Xiaomi, Alibaba* gibi markalar hem büyük markalarla mücadele ederken, hem de Çin'in teknolojiye geldiği noktayı gösterip kamu diplomasisi yürütülmesine yardımcı olmaktadır. Markalama konusunda iddialı olan Çin geçmişteki

olumsuz imajını silebilmek için ürünlerin üzerinde yer alan ve fason üretimi akla getiren Made in China üretim yerini Made in PRC olarak değiştirmiştir.

Ülkeler arasında kültürel bir bağ kurulmasında önemli birer araç olan sivil toplum kuruluşlarının kamu diplomasisinde önemli bir yeri vardır. Yabancı kamuoyunu etkileme, iş birliği ve belirlenen hedeflere ulaşmada sivil toplum örgütleri önemli bir görevi yerine getirmektedir (Erzen, 2012, s. 58). Özellikle Kızıl Haç, Kızıl Ay gibi yardım kuruluşları insani yardımlarla yoksul ülkelerde muhtaç insanlara yardımlar ulaştırarak önemli bir görev yürütmektedir. Türkiye ve başka ülke menşeli çok sayıda yardım kuruluşu dünyanın değişik ülkelerinde savaş, yoksulluk, doğal afetler gibi nedenlerle acı yaşayan insanlara yardım eli uzatmakta, bu faaliyetleriyle ülkelerinin şefkat elini temsil etmektedirler. Bununla birlikte Yahudi lobi kuruluşları başta ABD olmak üzere birçok devletin siyasi tutumlarına etki edebilmektedir. Ermeni lobi kuruluşları yürüttükleri çalışmalar sonucunda çok sayıda ülkede Ermeni soykırımını ilgili ülke meclislerinde geçirmeyi başarmışlardır.

Sağlık Diplomasisi de kamu diplomasisinin faaliyet gösterdiği alanlardan biri olmaktadır. Gelişmiş veya gelişmiş ülkelere yaklaştıkça olan ülkelerde sağlık kurumları güçlü bir şekilde oluşturulmuş, halkın tüm kesimlerine ulaşabilen niteliktedir ve bu ülkelerde ortalama yaşam süresi de oldukça yüksektir. Bununla birlikte geri kalmış veya gelişmemiş ülkelerde sağlık önemli bir sorun olmakta, yeterli sağlık personeli bulunmaktadır ve ilaca ulaşım bazı ülkelerde son derece sınırlıdır. Yaklaşık altı milyon insanın öldüğü, milyonlarca insanın etkilendiği, büyük kısıtlamalara ve karantinalara neden olan Covid-19/ Korona pandemisinde bu durum daha belirgin olarak görülmektedir.

“Sağlık diplomasisi” terimi ilk defa 1978’de *Jimmy Carter*’in danışmanlığını da yapan yardımcısı *Peter Bourne* tarafından ortaya atılmıştır. *Bourne*, sağlık ve insani yardım alanında yürütülecek çalışmaların uluslararası ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunacağını savunmuştur. Sağlık diplomasisi; uluslararası ilişkiler, ekonomi, hukuk, yönetim, halk sağlığı ve daha birçok alanda dünya politikalarına şekil veren, onları yöneten müzakerelere yoğunlaşmakta; sağlık, dış siyaset, ticaret arasında kurulan ilişkiye bağlı biçimlenmektedir (Battın, 2019, s. 155).

Devletler, Dünya Sağlık Örgütü (WHO), BM ve çok sayıda uluslararası resmi kuruluş sağlık alanında dünya çapında yardım faaliyeti yürütmektedir. Sağlık diplomasinin dünya çapında faaliyet gösteren ve gönüllülerden oluşan Uluslararası Kızılay- Kızılhaç Hareketi (*International Red Cross and Red Crescent Movement*), Uluslararası Doktorlar Derneği (AID), Yeryüzü Doktorları (YYD), Sınır Tanımayan Doktorlar Örgütü (*Médecins Sans Frontières- MSF*), Dünya Tabipler Birliği (*The World Medical Association*), Türk Kızılay'ı gibi sivil aktörleri de bulunmaktadır. Bu kuruluşlar özellikle savaş, kuraklık ve açlık, doğal afet görülen bölgelerinde yoksul ve mağdur insanlara tıbbi yardım ve ilaç ulaştırmak suretiyle bugüne kadar binlerce insanın hayatını kurtarmışlardır.

Örneğin Küba; sağlık diplomasisini en etkili biçimde kullanan ülke olarak bilinmektedir. “Beyaz önlük” politikası Küba’nın dış politikasının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Hem yoksul ülkelerin insanlarına sağlık hizmeti götürmekte, hem de aleyhinde yapılan propagandalara karşı ülke imajını düzeltmek için kullanmaktadır. Bu sayede aynı zamanda kendi ekonomisine gelir elde etmektedir. 2018 yılında yurt dışında yürüttüğü sağlık faaliyetleri sayesinde 6,3 milyon dolar gelir elde etmiştir. Bugüne kadar Küba’nın 164 ülkede 400 binden fazla sağlık çalışanı gönderdiği bilinmektedir. Mart 2020’de Küba Cumhuriyeti tarafından 59 ülkede görevlendirilmiş 28.729 sağlık çalışanı aktif bir biçimde çalışmaktadır. Korona salgını döneminde İtalya’nın yanı sıra, Andora, Jamaika, Nikaragua, Venezuela, Grenada, Belize, Surinam ve daha başka çok sayıdaki ülkede ilaç sağlık çalışanı ve doktor sıkıntısı çeken çok sayıda ülkeye sağlık personeli göndermiştir. Küba, pandemi döneminde Afrika, Karayip, Avrupa’da bulunan çok sayıdaki ülkeye Covid-19’dan etkilenen hastaların tedavisi amacıyla 20 sağlık ekibi göndererek sağlık diplomasisi yürütmüş ve bu ülkelerdeki yumuşak gücünü pekiştirmiştir (BBC, 15 Nisan 2020).

Pandemi küresel anlamda ciddi bir panik havası yaratmış, milyonlarca insanın hayatını kaybetmesine neden olmuş olsa da başta bu salgına karşı (bu süreçte aşı geliştirebilen devletler olmak üzere) sağlık alanına yatırım yapmış olan devletler için bazı fırsatlar yaratmıştır. Öyle ki aşının geliştirilmesi ülkeler için bir itibar ve imaj göstergesi olurken, aşı geliştiren ülkeler ise aşırı diplomatik bir silah olarak kullanmışlardır. Pandemi döneminde aşı diplomasisini en etkili kullanan ülke ise Çin olmuştur.

Pandemi döneminde Rusya aşı diplomasisini kullanan ve bu sayede yumuşak gücünü artıran bir başka ülke olmuştur. Sputnik V adını verdiği kendi Corona aşısını geliştiren Rusya, bu aşının hem dünya çapında hem de bölgesel düzeyde tanıtımına önem vermektedir. Dışişleri Bakanı Lavrov, Pakistan gezisinde bu ülkeye 50 bin doz aşı sağladıklarını, Pakistan'ın bu durumdan hoşnut olduğunu, bu bağlamda 150 bin doz aşırı bu sayıya ek olarak ücretsiz verebileceklerini belirtmiştir. Rusya, bu Asya ülkesine böylece 200.000 doz aşı sağlamış olacaktır (Sağlam, 16 Nisan 2021). Sputnik V aşısı etkinliği yüzde 91,6'ya ulaşmış olsa da Avrupa İlaç Ajansı'nın (EMA) henüz ruhsat vermediği halde dünyanın birçok ülkesinde kullanılmaktadır. Sputnik V aşısının siyasi bir savaş ve propaganda aracı olarak tamamıyla politik bir silah haline geldiği değerlendirilmiştir. Rusya'nın, Sputnik V aşısıyla dünyanın birçok yerine Rus bayrağını diktiği düşünülmektedir. Polonya gibi bazı ülkeler Rusya'nın propaganda silahı olduğunu değerlendirerek bu aşırı kullanmayı reddetmiştir (Indytürk, 2020). Bu bağlamda Sputnik haber sitesinde yer alan bilgiye göre 31 Aralık 2021 tarihi itibarıyla 71 ülkeden kullanım onayı alan Sputnik V aşısı ve 30 ülkeden kullanım izni alan tek dozlu Sputnik Light aşısı pandemi ile mücadele kapsamında bu ülkelere 400 milyondan fazla doz gönderilmiştir (Sputniknews, 31.01.2022)

Öyle ki Avrupa Birliğine üye kimi devletler Batılı firmaların aşı teslimatının taahhüt edilen tarihlerde sağlanamamasının ardından Rus aşısını kullanmak zorunda kalmışlardır. Batı ülkeleri aşı konusunda birbiriyle rekabete tutuşurken tedarik zincirinde aksaklıklar yaşanmış, yoksul ülkeler aşırıya ulaşmada sıkıntılar yaşamışlardır. Bu boşluktan yararlanan Çin bu durumu bir fırsata çevirerek yoksul devletlere aşı ulaştırmış, bu yolla yumuşak gücünü artırma fırsatı bulmuştur. Gelişmiş Batı ülkelerinin ve aşı üreticisi büyük ilaç firmalarının aşı sağlayamadığı Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE), Endonezya, Peru, Brezilya ve Şili'ye aşı sıkıntısı yaşamıştır. Bu küresel güç oyununda Batılı üreticiler *AstraZeneca*, *Pfizer/BioNTech*, *Moderna*, Çinli *Sinovac* ve *Sinopharm* ve Rus Gamelaya Enstitüsü tarafından üretilen aşılar bu aşıları üreten firmaların hem de bağlı bulundukları ülkelerin oyunun büyük kazananları olmasını sağlamıştır (www.ntv.com.tr). Bu dönemde dünyayla iş birliğini reddeden ABD'nin aksine Çin, tüm dünyaya sağlık yardımları yaparak etkili bir kamu diplomasisi yürütmüş, ABD'nin Çin ile olan rekabetine başka bir boyut katmıştır.

Bunun sonucunda da Amerikan küresel liderliğini zayıflatan Çin'in dünya kamuoyunu cezbetmeye yönelik bir yumuşak güç rekabeti oluşmuştur (www.ankasam.org).

Covid salgını döneminde sağlık diplomasisi faaliyetleri gerçekleştiren ülkelerden biri de Türkiye olmuştur. Türkiye, çok sayıda ülkeye yardımda bulunmuş, sağlık malzemesi ve aşı göndererek kamu diplomasisi yürütmüştür.

Spor diplomasisi, kamu diplomasisinin önemli uygulama alanlarındandır. Özellikle Soğuk Savaş döneminde spor, kapitalist blok ile komünist blok arasındaki en büyük mücadele alanlarındandı. Kızıl Yıldız, Partizan, Dinamo Kiev, Spartak Moskova, Dinamo Moskova, Dinamo Zagreb gibi takımlar komünist ülkelerin imaj düzeltme ve propaganda, dışa açılma araçlarıydı. Barselona takımı BASK bölgesinin sesinin duyulmasında ve BASK bölgesinin motivasyonuna katkı sağlayan bir unsurdur. Spordaki başarı ülkelerin medeniyet, eğitim ve kültürdeki gelişmişliğini gösteren bir kıstas olabilmektedir. Spor başarıları yüksek olan ülkelerin tanınırlığının daha yüksek olduğunu söyleyebiliriz. ABD basketbol ligi NBA her basketçinin hayali olmaktadır. İngiltere ve İspanya futbol liglerinin bilinirliği yüksektir. Brezilya futbolu ve futbolcuları ile bilinir. Uluslararası Futbol Tarihi ve İstatistikleri Federasyonu (IFFHS)'nin yayımladığı 2010'lu yılları içeren son 10 yılın en başarılı 140 takımını belirlemeye yönelik araştırmasının sonucuna göre *Barcelona, Real Madrid, Bayern Münih, Paris Saint Germain, Atletico Madrid, Juventus, Chelsea, Manchester City* en başarılı takımlar seçilmiştir. Türkiye'den ise Fenerbahçe 65, Beşiktaş 79, Galatasaray bu listeye 111. Sıradan girmiştir. Bu takımlar ülkeleri için birer yumuşak güç aktörü ve ülkelerini yurt dışında tanıtan, temsil eden unsurlar olurken; taraftar kitlesi ile birer baskı gücü olabilmektedir. Maradona, Gulit, Pele, Messi, Ronaldo, Kerim Abdulcabbar, Muhammed Ali Klay, Fatih Terim, Naim Süleymanoğlu, Kasparov gibi sporcular da en az bu takımlar kadar ülkelerini tanıtmış, kamuoyu üzerinde etkili olmuşlardır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN KAMU DİPLOMASİSİ VE YUMUŞAK GÜCÜ

3.1. Türkiye’nin Kamu Diplomasisinin Tarihsel Süreci

Osmanlı devleti; 18. yüzyıla kadar yabancı devletlerle ilişkilerinde mütekabiliyete dayanan enam sistemini uygulamıştır. 18. Yüzyılın sonlarından itibaren ise yoğun bir Batılılaşma siyaseti izleyen Osmanlı devleti Avrupa’da ilk ikamet/yerleşik büyükelçiliklerini açarak yeni bir diplomasi faaliyeti yürütmüştür. III. Selim döneminde başlayan Türk diplomasisi 200 yıllık bir geçmişe sahip olup cumhuriyet döneminde de kesintisiz bir şekilde devam etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti 1923’te yeni bir devlet olarak kurulmuş olsa da bir yönüyle Osmanlı devletinin devamcısı niteliğindedir. Dolayısıyla Osmanlı diplomasi geleneğini devralmış olarak kurulmuştur (Duman, 2020, s. 20).

Türkiye toprakları 1. Dünya Savaşı sonrasında işgal edilmiş, büyük bir kurtuluş savaşı verilerek bu işgale son verilmiştir. 1920 yılında Ankara’da TBMM’nin açılması ile yeni bir yönetim sistemi ortaya çıkmıştır. TBMM bir yandan savaş yoluyla ülkeyi kurtarma yolu benimserken öte yandan diplomasi faaliyetleri de yürütmüştür. Sovyet Rusya ile kurulan ilişkiler ve yapılan antlaşmalar bu diplomasi faaliyetlerinin sonucudur. Fransa ve İtalya ile yapılan ateşkes antlaşmaları sonucunda askeri güce başvurmadan bu ülkelerin işgale son vermesi de bir diplomasi başarısıdır. Yine bu dönemde kamuoyunu bilgilendirmek, Kurtuluş Savaşı ile ilgili kamuoyu oluşturmak ve doğru bilgiler vermek maksadıyla çeşitli faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Anadolu Ajansı bu amaçla oluşturulmuş kuruluşlardan biridir.

1 Kasım 1922’de saltanatın kaldırılması ile bir imparatorluk son bulmuş, yetki TBMM’de toplanarak yeni ve bağımsız bir devlet kurulmuştur. 29 Ekim 1923’te cumhuriyetin ilan edilmesi, 1924’te halifeliğin kaldırılması ile beraber yeni devlet artık

kendine muasır medeniyet (çağdaş uygarlık) seviyesine ulaşma hedefi belirlemiştir. Öyle ki Afganistan ve İran dışında kalan tüm Müslüman halkların yaşadığı toprakları Batılı büyük devletlerin birer sömürgesi durumundaydılar. Batı ile uyum çerçevesinde birçok reform ve inkılâp gerçekleştirilmiştir.

Millî Mücadele dönemi kamuoyu oluşturma faaliyetlerinin ilk adımlarından birisi Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin çıkartılmasıdır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 10 Ocak 1920’de ilk sayısı yayımlanmıştır. Bunun yanında kamuoyunu etkilemek ve mücadeleye katmak maksadıyla Matbuat ve İstihbarat Müdürlüğü ve Anadolu Ajansı kurulmuştur (Duman, 2020, s. 20).

23 Nisan 1920’de Ankara’da Millet Meclisinin açılması ve ardından icra kurulunun oluşturulması ile birlikte işgalcilere karşı verilen askeri mücadelenin (set güç) yanında diplomasiye de önem verilmiştir. Millî Mücadele esnasında İtalya ile yapılan barış, SSCB ve bağlı cumhuriyetlerle yapılan Gümrü, Moskova antlaşmaları; Fransa ile savaşı bitiren Ankara Antlaşması yeni hükümetin diplomasi başarıları arasında sayılabilir. Savaş yıllarında Sovyetler Birliği ile kurulan iyi ilişkiler sonucunda alınan askeri ve mali yardımlar da yine diplomatik başarılar olarak görülebilir. Cumhuriyetin ilk döneminde imzalanan Lozan Barış Antlaşması (1923), Irak sınırının belirlendiği ve Musul sorunun çözüme kavuşturulduğu Ankara Antlaşması (1926), Boğazların denetiminin tamamen Türkiye’ye geçtiği Möntrö Sözleşmesi (1936), 1939’da Hatay’ın Türkiye’ye katılması yine diplomatik başarılar arasında sayılabilir.

Cumhuriyet’in ilk yıllarında geleneksel diplomasinin yanında kamu diplomasisi/ yumuşak güç araçları da kullanılmıştır. Yurt genelinde ve yurtdışında cumhuriyetin ortaya koyduğu değerler ve ülkedeki gelişmeler değişik araçlarla anlatılmaya çalışılmıştır. Dâhiliye Vekâletine (İş İşleri Bakanlığı) bağlı olan Matbuat Umum Müdürlüğü bünyesinde 1934 yılında yayımlanmaya başlanan La Tuquie Kemaliste dergisi Türkiye’nin için oldukça etkin bir yayın organı olmakla birlikte yurt içinde en çok beğenilen yayın olmuştur ve yurt dışında en çok talep edilen dergidir. La Tuquie Kemaliste dergisi, Vedat Nedim Tör’ün Matbuat Müdürü olmasıyla Başbakan İsmet İnönü’nün onayıyla yayımlanmaya başlamış, zaman zaman kesintiye uğrasa da 2. Dünya Savaşının zor yıllarında dahi yayımlanmaya devam etmiş yeni Türkiye’nin en uzun süre yayımlanmış yurtdışı yayın organıdır. (Duman, 2020, s. 41-43). Matbuat

müdürlüğünün yurtdışında La Tuquie Kemaliste dergisi dışında Türkiye'yi tanıtmaya yönelik başka çalışmaları da olmuştur. 1933- 1938 yılları arasında farklı dillerden 11 kitap yayınlanmıştır. Yine 10 bin adet Fotoğraflarla Türkiye kitabı basılarak yurt dışına gönderilmiştir (Duman, 2020, s. 42).

Türkiye devletinin desteklediği diğer bir yurt dışı yayın organı ise Kahire'de Anadolu Ajansı muhabiri Müftüzade Ziya (Danışman) tarafından çıkartılan Al- Anba Al- Charkıya adlı bültendir. Bu bülten aracılığıyla Anadolu Ajansından alınan Türkiye ile ilgili haberler Mısır kamuoyuna sunulmuştur. 1931 yılında yayımlanmaya başlanan bülten 6 Temmuz 1937 tarihine kadar yayın hayatına devam etmiştir. Yine Mısır'da 1937 yılında Yeni Türkiye adıyla Türkiye'yi tanıtan başka bir yayın organı faaliyet göstermiştir (Duman, 2020, s. 24- 25).

2. Dünya Savaşı öncesinde Türkiye'nin yoğun bir diplomasi yürüttüğü görülmektedir. 1934'te Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya ile Balkan Antantını kurduğu görülmektedir. Böylece Avrupa'da yükselen gerginlik karşısında batı sınırlarını güvenceye almaya çalıştığını söyleyebiliriz. 1937'de ise Irak, İran ve Afganistan ile Sadabat Paktı kurulur. Bu dönemde Türkiye diplomasisinin en önemli başarılarından biri ise tüm dünya 2. Dünya Savaşının enkazı altında kalırken, Türkiye'nin savaşa girmeyen ender ülkelerden biri olabilmesidir.

Yurt içinde halkı eğitmek, yeni cumhuriyetin değerlerini halka benimsetmek ve halk kültürünü araştırmak, devlet- halk kaynaşmasını sağlamak maksadıyla 1931 yılından itibaren Türkiye'nin her köşesinde CHP'ye bağlı olarak halkevleri ve halk odaları kurulmuştur. İktidarın değişmesi sonrasında siyasi ve ekonomik koşulların zorlaşmasıyla 1951 yılında halkevleri kapatılmıştır. Yurt genelinde 478 halkevi, 4322 halk odası açılmıştır (Duman, 2020: 65). Yurtdışında bir propaganda merkezi olarak 22 Şubat 1942 yılında Londra Türk Halkevi açılmıştır. Londra Halkevinin başkanlığını Londra Büyükelçisi yaparken, çalışmalar elçilik görevlileri tarafından yürütülmüştür. 1950 yılı Aralık ayında Londra Türk Halkevi kapatılmıştır (Duman, 2020, s. 80). Yurtdışında hem Türkiye'nin tanıtımını yapması hem de kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmesi amacıyla ilki 1948'de New York'ta olmak üzere birçok ülke ve şehirde Haber Büroları kurulmuştur. Daha sonraki yıllarda San Francisco, Paris, Kahire, Atina, Kıbrıs

haber Büroları kurulmuştur. Bu bürolar bülten yayınlama, konferans, sergi, radyo yayını gibi çok sayıda faaliyet yürütmüştür.

Türkiye; Soğuk Savaş döneminde ABD'den yana tavır almış, Sovyet tehlikesi öne sürülerek NATO'ya üye olmuştur. Günümüzde halen NATO üyesi olan Türkiye'de günümüze kadar her ne kadar iktidarlar bu üyeliği bir güvenlik garantisi olarak görse de kamuoyunda küçümsenmeyecek bir NATO karşıtlığı da oluşmuştur. Daha o dönemde Türkiye'ye karşı bir Sovyet müdahalesi gerçekleşmesi halinde NATO'nun Türkiye'yi savunma fırsatı bulamayabileceğini savunanlar vardı. 1960'lı yıllarda Türkiye İşçi Partisinin öncülük ettiği NATO karşıtlığı gelişmiş, ABD'ye ait askeri üsler sürekli olarak gündeme getirilmiştir. Bu üsler kastedilerek 35 milyon metrekare vatan toprağının işgal altında olduğu belirtilmiş, bu üyelik ve üsler sokak gösterilerinin ve öğrenci olaylarının temel konularından biri olmuştur (Balcı, 2018, s. 142- 143).

Dış politikasını Batı odaklı geliştiren yeni Türkiye; Doğu halklarına bir model olma iddiasındaydı. Ancak 2. Dünya Savaşından sonra ortaya çıkan çift kutuplu dünyada izlediği politikalar sonucunda, özellikle NATO'ya üye olduktan sonra bu iddiasını kaybetmiştir. Türkiye; kendisini Avrupa devleti olarak görmüştür ve bunun neticesinde Üçüncü Dünya ülkelerini Batı devletlerinin çıkarları dışında değerlendirebilme yeteneğini gösterememiştir (Fırat, 2022). Yaklaşık 150 yıldır yönünü Batı'ya çevirmiş olan Türkiye her fırsatta Avrupa'nın bir parçası olmak için gayret göstermiştir. Bu doğrultuda 31 Temmuz 1959' Avrupa Ekonomik Topluluğuna (AET) üyelik başvurusunda bulunmuştur. 1963'te Ankara'da bir Ortaklık Antlaşması imzalanmıştır. 1975'te Türkiye Avrupa Topluluğuna tam üyelik için başvuruda bulunmuştur. Türkiye gösterdiği tüm çabalara rağmen AB'ye tam üye olarak alınmazken 1995'te AB ve Türkiye arasında Gümrük Birliği Antlaşması imzalanmıştır. 1959 yılından beri AB- Türkiye ilişkileri inişli çıkışlı şekilde devam etmiş, Türkiye halen tam üye olamamış, ancak tam üyelik çalışmalarına devam etmektedir.

Dışişleri Bakanlığı ve büyükelçilikler aracılığıyla uluslararası yürütülmeye çalışılmış geleneksel diplomasi yöntemleri cumhuriyet döneminde kullanılmış, kamu diplomasisi yöntemlerine gereken önem verilmemiştir. Bunun sonucunda Türkiye yabancı kamuoyunda yanlış tanınmış/ tanıtılmış, Ermeni ve Kürt meselesi gibi

konularda yabancı kamuoyuna yeterince kendini anlatamamış, dış basında ve kamuoyunda geri kalmış bir üçüncü dünya ülkesi olarak anlatılmıştır.

3.2. Yakın Dönemde Türkiye'nin Kamu Diplomasisi

Türkiye, kamu diplomasisini kullanma konusunda oldukça geç başlamıştır. Uzun zamandır ihmal ettiği ya da kullanamadığı kamu diplomasisi faaliyetlerine yakın bir zamanda geçmiştir. Kamu diplomasisini kullanamadığı için çok uzun bir zaman yabancı ülke kamuoyunda yanlış tanınmış, kendini iyi anlatamamıştır. Yabancı ülkelerde Türkiye ve Türkler hakkında yanlış algılar oluşmuştur. Türkiye Müslüman çoğunluğun yaşadığı bir ülke olması ve tarihte yaşanan olaylardan dolayı Türkiye'ye karşı önyargılı yaklaşım, bilgi eksikliklerinden dolayı olumsuz bir imaj oluşmuştur. Özellikle Batı ülkelerinde ortaya çıkan Müslüman karşıtlığı yanlış ve eksik bilgilerden dolayı Türkiye'ye yönlendirilmiştir. Ortadoğu'da geçmişte parçası olduğu Türkiye karşıtlığı varken dünyanın diğer bölgelerinde ise Türkiye pek tanınmamaktaydı (Akçadağ, 2013, s. 67- 68).

Türkiye yumuşak güç kapsamında son yirmi yılda pek çok faaliyette bulunmuştur. Yumuşak güç aracılığıyla hem iç kamuoyuna yönelik ikna faaliyetleri yapılırken aynı zamanda yabancı devlet ve toplumlarda olumsuz Türkiye algısını olumluya çevirmeye hem de bu ülkelerle ekonomik, kültürel, siyasal ilişkileri geliştirmeye özen göstermiştir. Batıda yaratılan geri kalmış, üçüncü dünya algısı kamu diplomasisi araçlarıyla yıkılmaya çalışılmıştır. Bu algıyla mücadele, Türkiye'nin bir Batı devleti olduğunu anlatma çalışmaları Osmanlı devleti zamanlarından beri yürütülen bir çabadır.

Dışişleri Bakanlığı da kamu diplomasisi konusunda faaliyetler yürütmektedir. Diplomasi çalışmalarının koordinasyonu için Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak 2011 yılında Enformasyon ve Kamu İletişim Dairesi kurulmuştur. Dışişleri Bakanlığı Exposition Dünya Sergileri, Türk Mevsimleri, kültür sanat festivalleri, yabancı üniversitelerde Türk kürsüleri gibi etkinlikler düzenlemektedir (Akçadağ, 2013, s. 69).

Softpower³⁰ sitesinin değerlendirmesine göre Türkiye yumuşak güç kullanımı bakımından 2015 yılından beri üç defa (2015- 2017- 2019) dünya ülkeleri arasından ilk 30 ülke arasına girebilmiştir. Türkiye'nin bu dönemlerde elde ettiği puanlar ve belirlenen alanlardaki sıralaması aşağıda verilmiştir.

3.3. Türkiye'nin Üye Olduğu Uluslararası Örgütler

Bölgesel veya küresel işbirlikleri bir devletin yumuşak gücünü artıran unsurlardan biridir. Bu bağlamda Türkiye'nin kamu diplomasisini daha etkin bir şekilde yürütebilmek ve daha etkin bir dış politika yapmak amacıyla uluslararası örgütlere katılımı önemsemiş ve çok sayıda uluslararası örgüte değişik statülerde katılım gösteren bir ülkedir. Bu örgütler askeri, siyasi, ekonomik, kültürel ve daha birçok alanda devletlerarasında iş birliği ve sorun çözmede yardımcı olurlar. Türkiye de savunma, ekonomi, kültür, spor alanında faaliyet gösteren çok sayıda uluslararası örgütte üye, aday, gözlemci statüsünde yer almaktadır. Türkiye'nin üye olduğu 36 uluslararası örgüt bulunmaktadır

Görüldüğü gibi Türkiye; sağlık, çevre, ekonomi, askeri, kültürel alanda çok sayıda örgüt içerisinde değişik statülerde yer almakta, bu örgütler aracılığıyla onlarca ülke ile iş birliği imkânı bulmaktadır. Bu örgütler ve bünyesindeki ülkelerle kurulan ilişkiler sayesinde bir yandan dünya barışına, uluslararası sorunların çözümüne katkıda bulunulurken diğer yandan ticaret, kültür, sanat, spor alanında da yeni imkânlar sağlamaktadır. Bu faaliyetler uluslararası alanda kamuoyu oluşturmaya da yardımcı olmaktadır.

SSCB'nin dağılması, yurt dışında bulunan vatandaşların sayısının milyonları bulması, toplumsal- siyasal- ekonomik şartların değişmesi, uluslararası rekabet, kitle-iletişim araçlarının yaygınlaşması, devletlerin insan odaklı hareket etmesi, yumuşak gücün ve kamu diplomasisinin öne çıkması, bağımsız Türk ve Müslüman ülkelerin oluşması; Balkanlarda, Ortadoğu'da, Rusya; Çin ve başka topraklarda yaşayan soydaş veya ortak dini değerlere sahip toplulukların bulunması yeni kurum ve oluşumlara gereksinim duyulmasına yol açmıştır. Burada bu kurumlara değineceğiz.

3.3.1. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Kurumu

Türkiye'nin yurtdışındaki yanlış imajını düzeltmek, Türkiye'yi gerçekçi bir biçimde tanıtmak amacıyla Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü, 30 Ocak 2010 tarihli Resmî Gazete 'de yayınlanan 2010/3 sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kurulmuştur (Turan ve Karanfil, 2017: 28). Genelgede kurumun yapısı ve amacı Kamu diplomasisi alanında yürütülecek çalışmalar ve stratejik iletişim ve tanıtım faaliyetleri konusunda kamu kurum ve kuruluşları ile sivil toplum örgütleri arasında iş birliği ve

koordinasyonu sağlamak amacıyla, bir Başbakan Başmüşavirinin uhdesinde Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün oluşturulması uygun görülmüştür. Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğünün sekretarya hizmetleri Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü tarafından yerine getirilmesi şeklinde tanımlanmıştır. Bu koordinatörlüğe bağlı olarak Medya Çalışma Birimi, Kurumsal Çalışma Birimi, Siyasal İletişim Birimi, Kültürel Çalışma Birimi, Proje Geliştirme Birimi oluşturulmuştur (Akçadağ, 2013, s. 69). Koordinatörlük bünyesinde; yabancı basın mensuplarının ülkemizle ilgili doğru bilgilendirilmesi için Gazeteci Heyetleri Programı oluşturularak yabancı gazetecilere zaman zaman bilgilendirmeler yapılmaktadır. Dünyada meydana gelen gelişmelerin konunun uzmanlarınca değerlendirilmesini sağlamak maksadıyla Akil Adamlar Konferansı düzenlenmektedir (Akçadağ, 2013, s. 69).

Cumhurbaşkanlığı Hükümet sistemi ile Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına bağlı olarak Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu olarak yeniden yapılandırılan kurul yılda iki kez toplanmayı planlamıştır. 26.02.2020 tarihinde İletişim Başkanı Fahrettin Altun Başkanlığında düzenlenen Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu Toplantılarına tüm bakanlıklardan, Cumhurbaşkanlığı bünyesindeki başkanlıklardan, ofis ve politika kurullarından temsilciler katılmıştır. Bu temsilcilerin dışında Anadolu Ajansı, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA), TRT, Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Türk Kızılay, Türkiye İhracatçılar Meclisi, Türkiye Maarif Vakfı, Afet ve Acil Durum (AFAD), Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) ve Yükseköğretim Kurulundan (YÖK)'ten yöneticiler katılmıştır. Toplantıda Fahrettin ALTUN; günümüzde yalnızca kamu diplomasisinden, stratejik iletişim araçlarının uluslararası ilişkilere ve diplomasiyle etkisinden söz edilemeyeceğini, uluslararası ilişkilerin ve kamu diplomasisinin yeni iletişim teknolojileri, medya kampanyaları ve hileleri yoluyla boyut değiştirdiğini belirtmiştir. Uluslararası ilişkilerin, devletlerarası ilişkilerin ilerisine geçerek yeni bir hal adlığını vurgulamıştır. İş dünyasından sivil toplum kuruluşlarına, sanatçılara, medya ve diğer aktörlerin dâhil olduğu karmaşık bir ilişkiler ağına dönüştüğünü anlatmıştır. Türkiye Türkiye'nin bu yeni duruma ayak uydurmasının gerekliliğini milli bir mesele olarak tanımlamıştır. Türkiye'nin Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi'ne geçmesi sonrasında kamu diplomasisi

alışmalarının koordinasyonunda İletişim Başkanlığının yetkilendirilmiştir (iletişim.gov.tr).

3.3.2. Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB)

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra çok sayıda bağımsız veya zerk Türk cumhuriyeti ortaya çıkmış, Balkanlarda komünist rejimlerin yıkılması sonucunda ve Yugoslavya'nın parçalanması sonucunda içinde çok sayıda Türk veya Müslümanı barındıran Bosna- Hersek, Makedonya, Kosova gibi yeni devletler bağımsız olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda Türkiye'nin bu devletlerle ilişki kurma isteği oluşmuş bu ilişikleri geliştirecek yeni bir kurum ihtiyaı doğmuştur. 5978 Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanunun kabulüyle Başbakanlığa bağlı olarak bugün kısaca YTB adı ile anılan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı 24 Mart 2010 tarihinde kurulmuştur. YTB; lke dışında yaşamakta olan Türk vatandaşlarının sorunlarını çözmek, Türk soylu veya diğer akraba topluluklarla ilişkilerin geliştirilmesini sağlamak için kurulmuştur. YTB; yurtdışı vatandaşlar, soydaş ve akraba topluluklar, STK'lar, hukuk, uluslararası öğrenciler şeklinde beş farklı alanda çalışmalarını yürütmektedir (Ekşi, 2018, s. 347- 348). 5978 sayılı Kanunda YTB'nin amacı kanunun 1. Maddesinde bu kurumun kurulmasındaki amaçlar sıralanmıştır. Buna göre ülke dışında yaşayan vatandaşların sorunlarının çözümü için yollar geliştirmek; Türk soylu veya akraba olan topluluklarla ilişki kurmak ve bu doğrultuda faaliyetler yürütmek; bu topluluklardan ve ülkelerden gelen öğrencilerin eğitim- ğretim iş ve işlemlerini sağlamak, düzenlemek YTB'nin amaçları olarak belirlenmiştir.

Kanunun 7. Maddesine göre Başkanlığa bağlı olarak; İnsan Kaynakları ve Destek Hizmetleri Daire Başkanlığı, Kültürel ve Sosyal İlişkiler Daire Başkanlığı, Yabancı ğrenciler Daire Başkanlığı, Kurumsal İlişkiler ve İletişim Daire Başkanlığı, Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, Yurtdışı Vatandaşlar Daire Başkanlığı, Hukuk Müşavirliği kurulmuştur. Bu alışma alanları doğrultusunda YTB bünyesinde Kültürel ve Sosyal İşler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu (KSİEDK), Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu (YVDK), ve Uluslararası ğrenci Değerlendirme Kurulu (UDK) kurulmuştur. YVDK; yurtdışında yaşayan Türkiye vatandaşlarının birlikte yaşadıkları toplumlarla uyumunu, çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması, Türkiye ile bağlarının

kopmaması amacıyla çalışmalar yürütmektedir. KSİEDK ise akraba ve soydaş topluluklarla her türlü ekonomik, sosyal, kültürel ilişkiler kurmak ve geliştirmek için faaliyet göstermektedir. UÖDK ise Türkiye’de eğitim ve öğretim gören kardeş ülke vatandaşı öğrencilerin temel eğitim giderlerini karşılama, öğrenci kontenjanlarını ve seçim şartlarını belirleme, gerekli rehberlik hizmetleri çalışmalarını yürütmektedir (Cankurtaran, 2015: 98). Kurum kendi sitesinde; yurtdışında yaşayan Türkiye cumhuriyeti vatandaşları, Türk ve Akraba topluluklar ile Türkiye’de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etme ve bu alanlarda hizmet ve çalışma yürütmek olarak kendi iş alanını tanımlamıştır (<https://www.ytb.gov.tr>).

Kurumun yürüttüğü programlar şu şekilde sıralanmaktadır:

Akademik ve Bilimsel Araştırmalar Programı (ABAP),

Eğitim Destekleri Programı (EDEP),

Kültürel Hareketlilik ve İşbirliği Programı (KHİP),

Türkiye Mezunları Programı (TMP). (<https://www.ytb.gov.tr/>)

3.3.3. TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı)

SSCB’nin yıkılması ile birlikte yut dışındaki Türklerle daha iyi iletişim kurmak ve bağları geliştirmek maksadıyla 1992 yılında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) kurulmuştur. TİKA; 24.01.1992 tarihli 480 sayılı KHK ile Ekonomik, Kültürel, Eğitim ve Teknik İşbirliği Başkanlığı adıyla Dışişleri Bakanlığına bağlı olarak kurulmuştur. Kurum daha çok Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) adıyla tanınmıştır. 1999’da Dışişleri Bakanlığından alınarak doğrudan T.C. Başbakanlık’ına bağlanmıştır. 2001’de kabul edilen 4688 sayılı kanunla resmi adı Türk İşbirliği Kalkınma İdaresi başkanlığı olarak değiştirilmiş ve çalışma esasları yeniden düzenlenmiştir. 2011 yılında ise kurumun adı Türk İşbirliği Koordinasyon Ajansı olarak değiştirilmiştir (Erdağ, 2015, s. 244). TİKA, günümüzde Kültür Bakanlığı bünyesinde faaliyet yürütmektedir.

TİKA bünyesinde aşağıda adları sıralanan birimler faaliyet göstermektedir:

a. Orta Asya ve Kafkaslar Dairesi Başkanlığı.

b. Balkanlar ve Doğu Avrupa Dairesi Başkanlığı.

- c. Ortadoğu ve Afrika Dairesi Başkanlığı.
- ç. Doğu ve Güney Asya, Pasifik ve Latin Amerika Dairesi Başkanlığı.
- d. Dış İlişkiler ve Ortaklıklar Dairesi Başkanlığı.
- e. Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı.
- f. Personel ve Destek Hizmetleri Dairesi Başkanlığı.
- g. Hukuk Müşavirliği. (TİKA 2020 Faaliyet Raporu, s.26).

Kurumun teşkilat şeması ise aşağıdaki gibidir:

TİKA; Dışişleri Bakanlığı'na bünyesinde, 1992 yılında 80 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuştur. 1999 yılında Cumhurbaşkanlığı tezkeresi ile Başbakanlığa bağlanmıştır. 2001'de çıkartılan 4668 Sayılı “Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun” ile TİKA yeniden teşkilatlandırılmıştır. 24 Ekim 2011 tarihli 656 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile adı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) olarak değiştirilmiştir ve ilgili kanunda bazı değişiklikler yapılmıştır. TİKA'nın günümüzde 60 ülkede 62 Program Koordinasyon Ofisi bulunmaktadır. Söz konusu kurum 150 ülkede faaliyet göstermektedir (<https://www.tika.gov.tr>)

TİKA yalnız Türk cumhuriyetlerinde değil, dünyanın her kıtasında faaliyet yürütmektedir. TİKA; 30 kalkınma ortağı ülkede 33 program yürütmektedir. Dünya genelinde yüzden fazla ülkede çalışmalar yapmıştır. Bu ülkelerde kalkınma ve afetler gibi kötü durumlarda insani yardım çalışmaları yürütmüştür (Şöhret, 2013: 468). TİKA; gelişmekte olan ülkelerde ekonomik, ticari, kültürel, sosyal projeler ve yardımlarda bulunmaktadır. Öğrencilerin eğitim görmesine ve burs almasına yardımcı olmaktadır. Türk Kültür Merkezleri aracılığıyla yurt dışında kültür ve eğitim faaliyetleri yapmaktadır. Sadece 2006 yılında Doğu Avrupa ve Balkanlarda 256, Kafkasya ve Asya'da 396, Afrika ve Ortadoğu'da 128 proje gerçekleştirmiştir (Akçadağ, 2013, s. 70).

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkan Vekili Serkan Kayalar'ın verdiği bilgilere göre TİKA, 60 ülkedeki 62 Program Koordinasyon Ofisiyle 30 bine yakın proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Bu çalışmaların sonucunda 2011'den bu güne kadar medreseler, camiler, türbeler, kaleler, saat kuleleri, hamam, külliyeler, çeşmeler

ve daha başka türde eserin restorasyonu ve renovasyonu üstlenilerek, önemli bir bölümü tamamlanmıştır. Tamamlanan bu tarihi eserlerin toplamı 90 tanedir. TİKA'ya bağlı 2002 yılında 12 Program Koordinasyon Ofisi bulunuyorken bu sayı 2011'de 25, 2012'de 33'e çıkmıştır. Günümüzde ise bu 60 ülkede yer alan bu ofislerin sayısı 62 olmuştur. Böylece TİKA, 5 kıtada faaliyet yürüten bir kurum haline gelmiştir. Kurum, 1992'den günümüze kadar 170'e yakın ülkede, 30 bine yakın proje ve faaliyet gerçekleştirmiştir. Gerçekleştirilen projelerin neredeyse 90'lık kısmı 2002 yılından sonra gerçekleştirilmiştir. 346 eğitim projesiyle 100 bine yakın öğrencinin eğitim hizmetlerinden faydalanması sağlanmıştır (<https://www.tika.gov.tr>).

Sağlık alanında ise 142 projeyi hayata geçirilmiş olup, 900 binden fazla kişiye sağlık hizmeti sunulmuştur. Bu projelerle 5 bine yakın hekim, uzman ve kamu çalışanına mesleki eğitim verilmiş, bu sayede insan kaynaklarının gelişimine katkı sunulmuştur. Hedef kitlenin yaşam kalitesinin yükseltilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Kurum; Balkanlar ve Doğu Avrupa'da 20, Doğu, Güney Asya- Pasifik ve Latin Amerika'da 4, Kafkaslar ve Orta Asya sahasında 17, Orta Doğu ve Afrika ülkelerinde 10 olmak üzere toplamda 51 yenileme projesini hayata geçirmeyi planlamaktadır.

2019 yılında tüm dünya ülkelerini kapsamına alan Erenler Sofrası programları ile 137 bin gıda paketi ve 19 bin hijyen paketi TİKA tarafından dağıtılmıştır. Bu projeyle 70 bin kişiye sıcak yemek ulaştırılmıştır. Anadolu'nun dayanışma anlayışı ile hayata geçirilen bu proje ile birleştirilen Ramazan programları kapsamında 82 ülkede yaklaşık 1 milyon kişiye Ramazan paketi ulaştırılmıştır. Taşkent'te başlatılan dağıtım programları kapsamında 4 bin 630 aileye; Kırgızistan'da 2 bin 500 aileye gıda ve hijyen eşyalarından müteşekkil yardım paketi ulaştırılmıştır. Aynı yıl Ramazan ayı süresince Tacikistan'ın 5 bölgesinde öncelikli gazi aileleri olmak şartıyla bin aileye gıda paketi dağıtılmıştır. Moğolistan ise dar gelirli aileler ile Zavhan ve Bayan-Ölgiy bölgelerindeki ihtiyaç duyan 1200 haneye gıda paketi dağıtılmıştır. Kazakistan'da ise 1200 aile bu yardımlardan faydalanmıştır (<https://www.tika.gov.tr>).

TİKA'nın 60 ülkede, 62 koordinasyon ofisiyle, 170'e yakın ülkede projeler yürüttüğünü göz önüne aldığımızda çok geniş bir ağa ve yoğun bir faaliyete sahip olduğunu, dünyanın her kıtasına ulaştığını söyleyebiliriz. Koordinasyon Ofislerinin

bulunduğu ülke ve bölgelere, gerçekleştirmiş olduğu projelere baktığımızda TİKA'nın her kıtada yaygın bir şekilde faaliyet gösterdiğini söyleyebiliriz. Bu faaliyetler Orta Asya Cumhuriyetlerinde de yoğun şekilde gerçekleşmektedir.

3.3.4. Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Formu

Kamu diplomasisinin en önemli araçlarından televizyon ve radyo yayınları, gazeteler ve dergiler son dönemlerde aktif olarak kullanılmaktadır. Birçok televizyon kanalı özellikle yurtdışındaki Türklere yönelik kanallar açmıştır. Birçok gazete Avrupa ve Amerika'da Türkçe olarak yayınlanmaktadır. Bununla birlikte Hürriyet Daily News, Daily Sabah gibi bazı Türk gazeteleri İngilizce olarak yurtdışında yayınlanır. Ayrıca internet üzerinde Türkçe yayın yapan çok sayıda gazetenin İngilizce, Arapça, Almanca ve başka dillerde de yayın yaptığı görülmektedir.

Türk dünyası ülkeleri ile daha iyi bir iletişim kurmak ve kamu diplomasisi geliştirmek amacıyla 2010 yılının Aralık ayında Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Müdürlüğü (SAM) ile Basın- Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün (BYEGM) işbirliğiyle merkezi Ankara'da bulunan Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Formu kurulmuştur. Forum; aynı ay Ankara'da Küreselleşen Dünyada Medya: Fırsatlar ve Sorunlar başlığıyla birinci toplantısını gerçekleştirmiştir. Forum, Türkçenin ortak iletişim dili olması noktasında hareket etmektedir. Forumda alınan karar doğrultusunda Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Formunun iletişim mekanizması olması düşüncesiyle 2011 yılının Ekim ayında Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklar Medya Platformu kurulmuştur. Platformun amacı olarak ortak geçmiş ve dile sahip toplumlar arasındaki iletişimi ve iş birliğini medya aracılığıyla kamu diplomasisi yöntemleri kullanarak geliştirmek olarak belirlenmiştir (Ekşi, 2017, s. 12).

3.3.5. Anadolu Ajansı

Anadolu Ajansı, Türkiye Cumhuriyeti'nin tarihi özdeş bir tarihe sahiptir diyebiliriz. Ajansın geçmişine ve arşivine baktığımızda Türkiye'nin ajandası, günlüğü diye adlandırabiliriz. AA, 6 Nisan 1920'de yani TBMM'nin açılışından 17 gün önce Milli Mücadeleyi Türk halkına ve dünyaya duyurmak için kurulmuştur. TBMM'nin çıkardığı ilk yasalar ajans tarafından kamuoyuna duyurmuştur. Anadolu Ajansı sayesinde Milli Mücadele'nin ve Kurtuluş Savaşı'nın tüm aşamaları halka anlatmıştır. İstanbul'un işgali sonrasında burada mücadele etme şansı kalmayan ve Ankara'ya doğru

yola çıkan Yunus Nadi (Abalıoğlu), döneminin ünlü yazarı Halide Edip (Adivar) ile 31 Mart günü Geyve’de buluşmuştur. İki yazar, “bir ajans teşkilatı” kurulmasının gerekliliğini görüşmüştür. Ajansın adının "Anadolu Ajansı" olmasına karar vermişlerdir. Mustafa Kemal Paşa ile gerçekleştirdikleri görüşmede Anadolu Ajansı düşüncesini dile getirmişlerdir. Bu fikre olumlu yaklaşan Mustafa Kemal Paşa’nın emriyle 6 Nisan 1920’de Anadolu Ajansı kurularak, faaliyetlerine başlamıştır. (<https://www.aa.com.tr>).

Teslimiyetçi bir yaklaşım sergileyen İstanbul gazetelerinin yalan haberleri ile mücadele etmek ve aynı zamanda Türk halkını dış dünyadan haberdar etmek, Milli Mücadeleyi anlatmak ajansın görevleri arasında yer almıştır. Dış dünya karşısında milli mücadeleyi savunmak, Ankara hükümetinin isteklerini ve haklı mücadelesini duyurmak, halkı aydınlatmak ve Milli Mücadeleye karşı ülke içinde ve dışında yürütülen karalama kampanyalarını etkisizleştirmek için Anadolu Ajansı önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Ajansı; Batılı anlamda çağdaş, günün ihtiyaçlarına cevap verecek bir haber ajansı kimliğine kavuşturmak amacıyla 1 Mart 1925’te "Anadolu Ajansı Türk Anonim Şirketi" kurulmuştur. Bu yeni yapısıyla Anadolu Ajansı, Batılı ülkelerde bile olmayan bir tarzda ve özerk bir kurum olarak yeniden şekillendirilmiştir. (<https://www.aa.com.tr>).

Aşağıda yer alan ve Anadolu Ajansının çalışma yürüttüğü ülke ve ofisleri gösteren haritada da görüldüğü gibi AA’nın 100 ülkede temsilciği ve dünyanın farklı ülkelerinde 41 ofisi bulunmaktadır. Bu veriden yola çıkarak ajansın yaygın bir haber ve bilgi ağına sahip olduğunu söyleyebiliriz. AA’nın haber resmî sitesine baktığımızda ajansın Türkçenin yanında İngilizce, Arapça, Kürtçe, Rusça, Fransızca, Endonezce, İspanyolca, Boşnakça, Makedonca, Farsça ve başka dillerde de internet sitesinde yayın yapmaktadır (<https://www.aa.com.tr>).

Haber toplama ve aktarımı açısından Anadolu Ajansı önemli bir işlev üstlenirken, Türkiye’nin tanıtımı, Türkiye’de yaşanan gelişmelerin dış dünyaya daha objektif aktarımı, Türk dünyası ile kültürel bağ kurulmasına katkıları bakımından ve Türk dünyası ile ilgili güncel bilgilere ulaşımı sağlaması nedeniyle önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Bunun yanında Türkiye’nin yumuşak gücünü yansıtan ve kamu diplomasisine katkı sunan resmi ve özel birçok basın yayın kuruluşu bulunmaktadır.

3.3.6. TRT ve Basın Yayın Kuruluşları

Kamu diplomasisinin önemli unsurlarından biri ise basın- yayın kuruluşlarıdır. Diğer ülkelerde yaşayan vatandaşlarına ulaşmak, yabancı kamuoyunu etkilemek ve ikna etmek, dünyadaki gelişmelerden haberdar etmek, propaganda imkânı bulmak ve dış dünyaya kendini anlatmak, kültürünü tanıtmak için kullanabileceği en etkili araçlardan biri olarak basın- yayın organları kullanılmaktadır. Çok sayıda devlet televizyon, radyo, gazete, internet yayıncılığı ve başka basın yayın araçları ile kendi dillerinde ve başka dillerde yayıncılık yapmaktadır.

Birçok ülke kendi dilleri dışında yerel- başka dillerde yayın yapan yayın kuruluşlarına sahiptir. Uluslararası yayın, başak ülkelere yönelik yayın noktasında aklımıza İngiliz yayın kuruluşu BBC gelmektedir. *BBC* çok sayıdaki kanalı ile İngilizce dışındaki çok sayıda dilde yayınlar yapmak suretiyle dünyanın diğer coğrafyalarına ulaşmaktadır.¹ *BBC*'nin televizyon yayınlarına aynı zamanda internet üzerinden ulaşılmaktadır. ABD menşeli olan CNN de uluslararası veya yabancılara yönelik yayın yapan yayın kuruluşları arasında en bilinenlerindendir. CNN, 1980 yılında ABD'nin propaganda aracı olarak kurulmuştur. CNN, yan kuruluşları aracılığı ile çok sayıda dilde yayınlar yaparak milyarlarca insana ulaşmaktadır² (Ertekin, 2012, s. 329-330). CNN'nin internet sitesine baktığımızda Arapça, Azerice, Bengalce, Burmaca, Çince, Fransızca, Hausa (Nijer), Hinduca, Endonezce, Japonca, Ruandaca, Brundice, Kırgızca, Nepalce, Peştunca, Marathi, Farsça, Portekizce, Rusça, Somalice, Türkçe, Vietnamca, Ukraynaca, İspanyolca, Tamilce, Urduca, Özbekçe, Swahili ve Sinhala dillerinde yayınlar yaptığını görmekteyiz (<https://www.cnn.com>).

Almanya'nın uluslararası yayıncılık alanında faaliyet yürüten yayın kuruluşu ise *Deutsche Welle*'dir. *Deutsche Welle*, kendi internet sitesi üzerinde 30'dan fazla dilde yayın yapmaktadır. Bu kanal üzerinden aynı zamanda radyo yayınları da yürütülmektedir. Bu alanda önemli bir yayın organı ise Londra merkezli Rus- Suudi ortaklı *İnderpendent* gazetesidir. Günümüzde İngilizce ve Arpça başta olmak üzere pek

¹ Bunlar, BBC Radio 1 Xtra, BBC Radio 2, BBC Radio 3, BBC Radio 4, BBC Radio 5, BBC Radio 6, BBC Radio Asian, BBC Radio Nations (BBC Radio Scotland, BBC Radio Ulster, BBC Radio Wales, BBC Radio Nan Gaidheal, BBC Radio Foyle, BBC Radio Cymru şeklinde sıralanabilir.

² CNN International, CNN-IBN, CNN Airport Network, CNN-Türk, CNN-Español, HLN, CNN Chile, TNT, Turner Classic, Movies, Cartoon Network, Boomerang, TruTV, TBS kanalları yayın yapmaktadır. Bu şirketlerden CNN Türk, Türkçe, CNN-IBN Hintçe, CNN Chile ve CNN-Español İspanyolca dillerinden yayın yapmaktadır.

çok dilde dijital yayıncılık yapan gazete Türkçe yayını durdurulduğu için 2019'dan beri farklı bir isimle ismiyle hizmet vermektedir. Katar merkezli *al- Jazeerea* hem dijital ortamda hem de televizyon, radyoculuk alanında yayın yapan önemli bir Arap yayın organıdır. Günümüzde 4 kıtada 12 şehirde her gün eş zamanlı olarak basılan Şarku'l Avsat 1978 'de Londra'da yayın faaliyetlerine başlamıştır. *Washington Post*, *'USA Today* gibi dünya çapında bilinen uluslararası gazetelerin haberlerini Arapça olarak yayın hakkına sahip olan tek gazetedir. Tüm dünyada yayın yapabilen ilk Arapça günlük gazete olup pek çok büyük şehirde yayımlanmaktadır. Arapça, İngilizce, Türkçe, Urduca dillerinde dijital olarak da yayımlanmaktadır (<https://turkish.aawsat.com>). Rusya'nın bu anlamda kullandığı yayın organı olan sputniknews'in sitesine baktığımızda Rusça ve Türkçe dışında tüm SSCB ülkelerinin dillerinden ve başka dillerden yayın yaptığını, Rus devletinin dışarıya karşı sözcüsü konumunda olduğunu görmekteyiz. Diğer bir Rus yayın organı olan *Rusya Today*'in kardeş yayını olan *Sputniknews de Sputnik V* aşısı gibi ismini uzaya ilk çıkan araç olan *Sputnik*'ten almaktadır ki bu da Rusya'nın gücü açısından bir mesaj olarak yorumlanabilir.

Türkiye de basın yayın organlarını kamu diplomasisinin bir aracı olarak, hem de yurtdışındaki vatandaşlarına ulaşmak, akraba ve soydaş topluluklarla iletişim kurmak, kamuoyunu bilgilendirmek, ülkenin tanıtımına ve imajına katkıda bulunmak amacıyla basın- yayın organlarını aktif olarak kullanmaktadır. Bu yayın organlarından biri ise TRT'dir. TRT (Türkiye Radyo Televizyon Kurumu), basın- yayın alanında devlet adına yayıncılık yapan kuruluştur. TRT; 01 Mayıs 1964'te, özel bir yasa ile kurulmuştur ve özerk statüde tüzel bir kişiliğine basın- yayın kuruluştur. 1991 yılına kadar ülkenin tek televizyon ve radyo yayını yapan kurumu olmuştur. 1972'de anayasada yapılan değişiklik ile kurum "tarafsız" bir kamu iktisadi kuruluşuna dönüştürülmüştür. 1984'te Türkiye Radyo ve Televizyon Kanunu 1982 Anayasasına göre yeniden düzenlenmiştir. Günümüzde Türkçe dışında birçok dilde yayın yapan TRT yurt içinde ve yurt dışında kamuoyu oluşturması adına devletin etkin olarak kullandığı bir yumuşak güç aracıdır.

1986'dan özel televizyonların yayın hayatına başlamasıyla birlikte TRT fiili olarak tek televizyon kanalı olma özelliğini yitirmiştir. Yasadışı olarak pek çok özel radyo ve televizyon kanalının ortaya çıkması ve yaygın izleyici kitlesine ulaşması sonucunda 1993'te Anayasanın 133. Maddesi değiştirilmiştir. Bu yıldan itibaren özel

radio ve televizyon yasal bir statü kazanmış ve yayınları serbest bırakılmıştır. TRT'nin özerkliği yeniden sağlanmıştır.

Ülkemizde ilk kez radyo yayınları Türk Telsiz Telefon AŞ'ye bağlı olarak gerçekleştirilmiş, 1964'te bu yayınlar TRT çatısı altında bir araya getirilmiştir. İstanbul Radyosu 06 Mayıs 1927'de, Ankara Radyosu ise 1928 yılında yayınlarına başlamıştır. İki radyo 08 Eylül 1936 tarihinde PTT'ye devredilmiş, Ankara Radyosu vericisi güçlendirilerek 28 Ekim 1938 tarihinde resmen işletmeye açılmıştır. İstanbul Radyosunun yayınlarına Ekim 1938'de ara verilmiş olup, 19 Kasım 1949'da yeniden yayınlarına başlamıştır. II. Dünya Savaşı ile radyolar yeni kurulan Matbuat Umum Müdürlüğü'ne (Basın Yayın ve Turizm/Enformasyon Genel Müdürlüğü) bağlanmış; 1950'de İzmir Radyosu, İzmir Belediyesi'ne bağlı olarak yayın yapmaya başlamış, 1953'ten itibaren Matbuat Umum Müdürlüğüne bağlanarak bu kurum bünyesinde faaliyetlerini sürdürmüştür. 1974'te TRT'nin merkez ve bölge radyolarının birleştirilerek TRT-1, TRT-2 ve TRT-3 adlarıyla üç radyo kanalı kurulmuştur (<https://www.trt.net.tr>).

İlk defa televizyon deneme yayını 31 Ocak 1968'de her hafta üç gün, günde üçer saat olmak üzere Ankara'da yapılmaya başlanmıştır. Daha sonraki yıl sonra bu yayınlar haftada 4 güne çıkartılmıştır. 1970'te İzmir Televizyonu, 1971 yılında İstanbul Televizyonu yayın hayatına başlamıştır. 1973'te ikinci Cumhurbaşkanımız ve Milli kahraman İsmet İnönü'nün cenaze merasimi televizyonda naklen yayınlanmıştır. 20 Temmuz 1974'te Kıbrıs Barış Harekâtı başlamıştır ve bu harekâttan tüm Türkiye ve dünya TRT yayınları aracılığıyla haberdar olmuştur. Türkiye, Eurovision Şarkı ve Beste Yarışması'na ilk kez 1975'te TRT'nin organizasyonu ile katılmıştır. İlk kez su altı kameraları kullanılmak suretiyle 1978'de "Derinlerdeki Geçmiş" adlı renkli belgesel film çekildi. 23 Nisan Çocuk Şenliği TRT tarafından 1979'da ilk defa düzenlenmiştir. Bu şenliğe 5 ülkeden 133 çocuk ve 31 lider katılmış olup, bu etkinlik her yıl 23 Nisan'da gerçekleştirilmektedir. TRT'nin ilk yurt dışı temsilciliği 1998 yılında Berlin (Almanya) açılmıştır. Daha sonraki yıllarda Aşgabat (1999- Türkmenistan), Bakü (2000- Azerbaycan), Kahire (2000- Mısır), Brüksel (2000- Belçika), Washington'da (2002 ABD), Taşkent (2004 Özbekistan) temsilcilikleri açılmıştır. 2003'te gerçekleşen 48. Eurovision Şarkı Yarışmasında Türkiye'yi TRT temsil etmiştir ve bu yarışmada

Sertap ERENER, *Every Way That I Can* şarkısıyla birinci seçilmiştir. Bu olayın Türkiye'nin dünyaya tanıtılmasında önemli katkıları olmuştur (<https://www.trt.net.tr>).

Yurtiçi kamu diplomasisi oluşturma açısından önemli bir gelişme ise Kürtlere yönelik olarak TRT 6 Kürtçe'nin yayına başlamasıdır. Bu kanlın ismi 2015'te TRT Kürdi şeklinde değiştirilmiştir. TRT Kürdi'nin yanında TRT Nuçe adıyla Kürtçe haber sitesi de bulunmaktadır. TRT Kürdi kanalı Kurmançi, Zazaca ve Sorani dilleriyle yayın yapmaktadır. Latin alfabesinin yanında Arap ve Kiril alfabesi ile de yayınlar yapılmaktadır.

Diğer bir uluslararası kanal TRT Belgesel 17 Ekim 2009 tarihinde yayınlarına başlamıştır. Bu kanal Türkçenin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Almanca, Rusça dilleriyle tüm dünyaya yayın yapmaktadır ve ülkemizi tanıtmaktadır. Aynı yıl; TRT Avrupa FM, TRT Nağme, TRT Türkü, TRT Ankara Kent Radyosu, Kürtçe yayın yapan Radyo 6 radyoları kurularak yayın hayatına başlamıştır. 18 Mart 2010'ta TRT Haber yayınlarına başlarken; Arapça konuşan 300 milyondan fazla insana kendi dilleriyle ulaşabilmek için TRT – “ETTÜRKİYYE” 4 Nisan 2010'da yayınlarına başlamıştır. 2015'te Arapça yayın yapan bu kanalın ismi TRT-El Arabia olarak değiştirilmiştir. TRT, Avrupa haber kanalı Euronews'e ortak olmuştur. Bu gelişmeden sonra Euronews, Türkçeyi 9. dil olarak yayın yaptığı diller arasına ekleyerek Türkçe programlar yapmaya başlamıştır.

20.11.2008'de yayınlarına başlayan www.trtvotworld.com, 31 dilde haber yayını yapmakta olup, internet alanında yayın yapan dünya yayıncıları arasında 5. sırada yer alarak kısa sürede büyük bir başarı yakalamıştır. Günümüzde ise bu sitede 41 dilde yayın yapılarak dünya kamuoyuna sunulmaktadır.³ Ayrı bir içerik girişine ihtiyaç duyulmaksızın uygulama içerisindeki tercüme sistemiyle Uyurca ve Tatarca dilleri, Kiril ve Latin alfabesiyle de yayınlanmaktadır (<https://www.campaigntr.com>). İngilizce yayın yapan TRT World ise 18.05.2015'te test yayınlarına, 29.10.2015 tarihinde ise normal yayın akışına başlamıştır (<https://www.trt.net.tr>). Buradan da anlaşılacağı gibi TRT; çok farklı dillerle yayın yapan, milyarlarca insana ulaşabilecek bir yeteneğe ve alt yapıya sahiptir. Çok fazla çeşitten dillerle yayın yapan bu kuruluş hem Türkiye'nin

³ TRT-World; Almanca, Arapça, Arnavutça, Azerbaycan Türkçesi, Boşnakça, Bulgarca, Çince, Darice, Farsça, Fransızca, Gürcüce, Hırvatça, İngilizce, İspanyolca, İtalyanca, Kazakça, Kırgızca, Macarca, Makedonca, Özbekçe, Peştuca, Romence, Rusça, Sırpça, Tatarca, Türkmence, Urduca, Uyurca, Yunanca ve Ermenice dillerinde yayınlar yapmaktadır.

dünyaya açılan penceresi hem de önemli bir yumuşak güç aracı olarak kamu diplomasisi açısından önemli bir mekanizmadır diyebiliriz.

Avrupa'daki Türkiyeli işçilere ulaşabilmek adına 28 Şubat 1990 yılında TRT 5 kanalı kurulmuştur. Daha sonra bu kanalın adı TRT INT olarak değiştirilmiştir. 1991'de Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları ve SSCB'nin dağılması ile eski Sovyet Cumhuriyetlerindeki Türklere yönelik de faaliyet yürütmeye başlayan kanalın ismi TRT İNT- AVRASYA olarak değiştirilmiştir. TRT yurtdışına yönelik 1993 yılında ise kanal TRT INT ve TRT Avrasya olarak iki ayrı kanal olarak yayın yapmaya başlar. Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan Türk ve akraba topluluklara yönelik yayın yapan TRT AVRASYA; TRT bünyesinde kurulmuştur. Kanal yayınlarını 2001 yılından itibaren TRT TÜRK adıyla sürdürmektedir. Yurtdışında birçok şehirde bürosu bulunan ve bir haber kanalı olan TRT Türk aracılığıyla yut dışında yaşayan izleyicilere yönelik programlar yapılmaktadır. TRT Türk aynı zamanda Reuters'ten de haber almaktadır. Kanal Türkçe konuşan akraba topluluklara yönelik de programlar yapmaktadır. Böylece Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan halklarına da ulaşmaktadır. Orta Asya, Balkanlar, Ortadoğu ve Kafkasya'da yer alan 27 ülke ve 13 muhtar cumhuriyette yayınları izlenebilecek; 250 milyona yakın insanın yaşadığı geniş bir coğrafyaya seslenecek olan TRT Avaz, 21.03.2009'da yayın hayatına başlamıştır. Türkçenin kolları olan Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmence dillerinde programlar yapan TRT Avaz; yayın yaptığı coğrafyadaki bütün ülkelerden bir şeylerin yer alacağı; izleyicinin kendilerinden bir şeyler bulabileceği "ortak kanal" olma iddiasıyla faaliyetlerine başlamıştır. TRT Avaz'ın; Astana, Taşkent, Bakü ve Aşkabat'ta temsilcilikleri vardır (Parim, 2020, s.114-118; Kılıç 215, s. 382- 383).

2009 yılından beri Türkçe yayın yapan TRT İternational kanalı Almanca ve İngilizce altyazılı programlar yapmaktadır. 2008 yılında çevrimiçi olarak 35 dilde yayın yapmakta olan trt-world.com.tr adlı web sitesi kurulmuştur (Ekşi, 2017: 13). TSR (Türkiye'nin Sesi Radyosu), TRT RADYO 6, TRT-VOT EAST (Voice of Turkey), TRTVOT WORLD, TRT-VOT WEST, TRT AVRUPA FM radyoları aracılığı ile Türkiye dünyaya tanıtılmakta, Türk devletleri ve halklarıyla iletişim kurulması noktasında ve Türkiye'nin uluslararası alanda olumlu bir imaj kazanmasında önemli katkılar sağlayan kültürel diplomasi kurulmasına yardımcı bir basın – yayın

kuruluşudur. (Ertekin, 2012, s. 342). TRT Kürdi, TRT el- Arabiya, TRT. world.com, Voice TRT yirmiden fazla dilde yayın yapan radyo kanalıdır.

Günümüzde TRT'ye bağlı 14 radyo kanalı, 14 televizyon kanalı, 41 dilin kullanılan www.trtvotworld.com ve trt.net.tr internet siteleri, 5 basılı dergi ile Türkiye ve dünya çapında yayın yapmaktadır (<https://www.trt.net.tr>). TRT kanallarına ve yayınlarına baktığımız zaman Türkiye Cumhuriyeti'nin bu yayın kuruluşunu kamu diplomasisi alanında aktif olarak kullandığını görebiliriz. Özellikle birçok yabancı dilde yapmış olduğu yayınlar ve bu yayınlar içerisinde Orta Asya Cumhuriyetlerine ve halklarına yönelik kendi dilleriyle yapılan yayınlar bu söylemimizi doğrulamaktadır.

TRT dışında Atv, Kanal D, Kanal 7, Show Tv gibi ulusal düzeyde yayın yapan televizyon kanallarının hemen hepsinin Avrupa'daki Türk vatandaşlarına yönelik Avrupa kanalları bulunmaktadır. Bu kanallarda Türkiye'den programlar ve diziler yayınlanmakla birlikte Avrupalı Türklerin sorunları da dile getirilmektedir. Hürriyet Daily News, Daily Sabah gibi İngilizce yayın yapan günlük gazeteler ABD ve başka ülkelerde satılmaktadır. Çok sayıda ulusal düzeyde yayın yapan gazete ve başka yayın organlarının internet siteleri Türkçe'nin yanında İngilizce yayın yapmaktadır.

3.3.7. Türk Dizileri

Yumuşak güç kapsamında değerlendirebileceğimiz bir alan ise Türk dizileri olabilir. Günümüzde çok sayıda ülkede yayınlanan diziler sayesinde Türkiye ile ilgili yurtdışında olumlu bir algı oluşmuş, dizilerin çekildiği yerleri görmek için birçok turist ülkemize gelmiştir. Türk dizi filmlerinin diğer ülkelerde çekilen filmlere göre daha uzun olmasına rağmen dizilere olan talebin sürekli olarak arttığı; Dubai ve Pakistan başta birçok Orta Doğu, Balkan ve Latin Amerika ülkesinde insanların severek izlendiği belirtilmektedir. Bu diziler 140'ın üzerinde ülkede 650 milyondan fazla seyirciye ulaşmaktadır (Bostancı, 2020).

1981'de Fransa'ya satılan 1975 yapımı TRT yapımı "Aşk-ı Memnu" filmi ihraç edilen ilk Türk dizisi olmuştur. Bugün ise dünyanın farklı bölgelerinde onlarca ülkeye ihraç edilen Türk yapımı diziler 700 milyondan fazla izleyici tarafından ilgiyle karşılanmaktadır. "Muhteşem Yüzyıl" dizisi 70 ayrı ülkeye satılarak 500 milyondan fazla seyirciye ulaşmış ve en çok ihraç edilen Türk dizisi olmuştur. Diziler farklı ve çarpıcı senaryolarıyla ilgi çekmektedirler. İki saate kadar uzanan sürelerine rağmen

izleyiciyi farklı dünyalara götüren bu diziler kendilerine has müzikleri ile oldukça fazla izleyici toplamaktadır. Şili, Meksika ve Arjantin talebin en fazla olduğu ülkeler olmaktadır. Arap coğrafyasında oldukça popüler olan diziler 2008'den itibaren büyük bir izleyici yakalamayı başarmıştır. "Gümüş" adlı dizinin Arapça dublajlı final bölümü 85 milyonluk bir izleyici kitlesine ulaştığı görülmektedir. "Binbir Gece" dizisi ise 80'e yakın ülkede gösterime girmiş, izlenme rekorları kırarak küresel çapta ilgi uyandıran ilk dizi olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman dönemini anlatan "Muhteşem Yüzyıl" ilk olarak Orta Doğu'da büyük bir başarı göstermiş, ardından Japonya'nın da aralarında bulunduğu birçok ülkede gösterime girerek yüz milyonlarca izleyiciye ulaşmıştır. Türk dizileri; Katar, Fas, Ürdün, Irak, Tunus Suudi Arabistan, Mısır, Cezayir daha birçok Arapça konuşan devletlerde en çok seyredilen yapımlar arasında bulunsalar da Suudi Arabistan ve Mısır gibi bazı ülkelerde siyasal, kültürel bazı nedenlerden dolayı yasaklanmışlardır. Buna rağmen internet aracılığıyla izlenmeye devam edilmektedirler. Türk yapımlı dizilerin Balkan ülkeleri olan Arnavutluk, Polonya, Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek, Macaristan ve Kosova'da da yoğun şekilde tercih edilmektedir. Bununla birlikte Türk dilli konuşan Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da da izlenme rekorları kırdığı görülmektedir. Türkiye; İngiltere, ABD, Fransa ve Almanya'yla beraber televizyon ve çevrimiçi platform üzerinden dizi ihraç eden ilk 5 ülke arasındadır (Sputniknew, 2019)

Ülkemiz dışında Türk dizilerinin karşılaştığı bu yoğun ilgi Türkiye ekonomisine olumlu katkılar sağlamıştır. Öyle ki bu katkı Türkiye'nin ihracat gelirlerine yarım milyar doların üzerinde bir ilave sağlamıştır. Sektör, 2023 yılında dizi ihracatında 1 milyar dolar gelir beklemektedir. Dünyanın her yerine satılan diziler eğlence sektörünü güçlendirmekle beraber, İstanbul başta olmak üzere birçok şehrin yurt içinde ve dışında bilinirliğini arttırarak önemli sayıda turistini gelmesini sağlamıştır. "Muhteşem Yüzyıl" dizisinin ihracat haklarının sahibi İzzet Pinto, bu katkının yadsınamayacak derece olduğunu belirterek, bunun ötesinde bir faydanın söz konusunu olduğunu, Türk dizileri sayesinde "made in Türkiye" markasının gücü arttırdığını, Türkiye'nin reklamını yaptığını vurgulamıştır. Böylelikle Türkiye'nin imajının çok güçlendiğini, gösterim yapılan ülkelerde Türk markaları ve kentlerine ilginin çok arttığını anlatmıştır. Pinto, Türk üniversitelerine yabancı öğrencilerin ilgisinin artmasında dizilerin etkisinin büyük olduğunu belirtmiştir (Salih, 2019).

Günümüzde Türkiye, en çok dizi ihraç eden ikinci ülkedir. Türk dizileri günümüze kadar 100'den fazla ülkede gösterime girmiştir. Bu durumun ihracat rakamlarına yansması 350 milyon doların üzerinde olmuştur. 'Binbir Gece' dizisini 2014'te Şili'de Mega kanalı tarafından yayımlanmaya başlanmasıyla Latin Amerika'da Türk dizilerine bir ilgi oluşmuştur. Söz konusu dizi Şili'de izleme rekorları kırmıştır. "Todotvnews" sitesinin 18 ülkede yaptırdığı araştırma sonucuna göre Latin Amerika'da yayın yapan televizyon kanallarında 2019 Ağustos ayında 51 Türk dizisi yayımlanmaktaydı (Okutan, 2019).

Türk dizilerin bazıları yurt dışında oldukça büyük etkiler yapmıştır. Örneğin; İsrail yapımı "Fausta" adlı dizi sağcı milliyetçi Hinduların Müslümanlara karşı şüpheci ve düşmanca yaklaşımlarını körüklerken ve bu kesimlerle izlenirken; buna karşılık Türk yapımı "Diriliş: Ertuğrul" dizisi Hindu karşıtı Hindistan ve Pakistan Müslümanlarınca rağbet görmekte ve onları motive etmektedir. Hatta Pakistan'ın o dönemki Başbakanı İmran Han, bu dizinin Pakistan'ın ulusal televizyonunda Urduca ve çevrimiçi olarak yayınlanmasını emretmiştir. Urduca Ertugrul Ghazi adıyla YouTube kanalında yayınlanan dizi 200 milyondan fazla görüntülenmiştir. 61 milyon kişi bu kanaldan dizinin 1. Bölümünü izlemiştir. COVID-19 nedeniyle uygulanan karantina dizinin izlenmesini daha da arttırmış, çok sayıda Keşmirli çift çocuklarına Ertuğrul adını vermiştir (Timeturk.com; 2020)

Bölüm başı 4 bin dolar ile satışına başlanan dizilerin fiyatı 5 yıl içinde 400 bin dolara kadar yükseldiği görülmüştür. 2013'te 150 milyon dolara yakın olan Türk dizi ihracat gelirleri 2017'de yaklaşık 350 milyon dolara çıkarken 2018 yılında ise 500 milyon dolara ulaşmıştır. Türk dizileri yaklaşık 146 ülkede 700 milyon kişi tarafından izlenmektedir. Türk dizilerinin büyük bir kısmının yayınlandığı Latin Amerika ve Karayip ülkelerinden Venezuela, Brezilya, Peru, Paraguay, Dominik Cumhuriyeti, Arjantin, Uruguay ve Şili'ye dizi ihracatı 3 yılda düzenli olarak artmış, 2016 -2018 arasında Venezuela'ya yüzde 572, Dominik Cumhuriyeti'ne yüzde 155, Paraguay'a yüzde 105, Peru'ya yüzde 88 ve Şili'ye yüzde 78 dizi ihracatında artış yaşanmıştır. 2002'den beri 100'den fazla ülkeye yaklaşık 150 Türk dizisi satılmıştır (Çakır, 2019).

Görüldüğü gibi Türk yapımı diziler kültürel diplomasi açısından önemli bir işleve sahip olmuşlardır. Bu diziler, yumuşak güç aracı olarak yabancı kamuoyunda

etkin bir şekilde rol almakta, doğrudan bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dizilerin 21. yüzyılda ekonomik anlamda önemli bir gelir sağlayan ihrac ürünleri olmalarının yanında yurtdışında Türkiye'yi ve başta İstanbul olmak üzere Türk şehirlerini; Türk kültür ve aile yapısını tanıtan, turizmi geliştiren bir konumda oldukları görülmektedir. Türk dizilerinin Türkiye'yi tanıtmaya özelliği yanında Türkçenin yaygınlaştırılması ve yabancılara öğretilmesi, Türk kültür ve sosyal yapısının tanıtımı ve aktarımına yadsınamaz şekilde katkıları olduğu söylenebilir.

3.4. Kültür Merkezlerinin Dünyadaki Örnekleri

Kültür ve dil bir ulusun varlığını devam ettiren, onu diğerlerinden farklı kılan bir varlık göstergesidir. Dolayısıyla ulusal birliğin ve bağımsızlığın da göstergesidir. Bu nedenle çoğu devlet, dilini ve kültürünü korumak, yabancı ülkelere tanıtmak, yabancı ülkedeki vatandaşlarına ve soydaşlarına ulaşabilmek ve dış dünya ile bağlantı kurmak için çeşitli araçlar kullanırlar. Bu araçlardan biri ise kültür merkezleri/enstitüleri ve dil kurslarıdır. 19. Asırdan beri Fransızca, İngilizce, Almanca, İspanyolca ve İtalyanca başta olmak üzere ilgili ülkelerin dünyanın değişik coğrafyasında kendi dillerinde bu tür kültür enstitüleri aracılığıyla eğitim vermeleri bir gelenek haline almıştır. Fransız ve İngiliz kurumları bu alanda ilk faaliyet yürüten merkezlerdir. Günümüzde 99 ülkede bin 27 merkezi bulunan Alliance Française, Fransız kültürünü ve dilini tanıtmak amacıyla 1883'te kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. İngiltere, British Council; Almanya, Goethe Enstitüsü; İspanya Cervantes Enstitüsü ile kendi dil ve kültürlerini yaymaya, öğretmeye çalışmaktadır. Bu amaçla çok sayıda ülke tarafından dünyanın neredeyse her tarafında kurulmuş bu enstitüler aracılığıyla Avrupalı devletler kendi dillerini 1 milyon 350 bin öğrenciye öğretmektedir. Konfüçyüs Enstitüleri aracılığıyla aynı anda dünya genelinde Çince öğrenen ihsanların sayısı 2 milyona yaklaşmış durumdadır (Kavas, 2020).

Konfüçyüs Enstitüleri; Çin Halk Cumhuriyeti'nin en etkili yumuşak güç aracı olup olumsuz Çin imajına düzeltmede çok önemli bir işleve sahiptir. Günümüzde 154 ülkede 548 Konfüçyüs Enstitüsü faaliyetlerini sürdürmektedir. 2020 itibarıyla Çin dilini ve kültürünü 2 milyon 700 bin kişiye öğretmektedir. Çin, ilk Konfüçyüs Enstitüsü'nü Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te 2004'ün Haziran ayında açmıştır. Ancak fiilen eğitim faaliyetlerine Güney Kore'nin başkenti Seul'de 21 Kasım 2004 günü başlamıştır. Sivil

toplum kuruluğu olarak çalışma yürüten Çin Yabancı Dil Eğitim Bürosu Hanban, gerçek anlamda Çin Halk Cumhuriyeti Millî Eğitim Bakanlığının bu bağlamda özel bir dairesiymiş gibi işlerini yürütmektedir (Kavas, 2020). *Cervantes Enstitüsü*, 1991 yılında İspanya tarafından kurulmuş kamu kurumudur. *Cervantes Enstitüsü*, faaliyetlerinde temel olarak İspanyolca konuşan toplulukların ülkeleri ve halkları için ortak olan dilsel ve kültürel mirasla ilgilenmekle birlikte beş kıtada, 45 ülkede 88 şehirde, merkezleri, derslikleri ve uzantıları ile faaliyet gösteren bir kurumdur. Bunun yanında İspanya'da iki ofisi, Madrid'deki genel merkezi ve *Alcal de Henares'deki* genel merkezi bulunmaktadır (<https://www.cervantes.es>).

Hemen her devlet bu tür dil ve kültür merkezleri kurmaktadır. Almanya'nın bu alanda faaliyet yürüten kurumu Goethe Enstitüsüdür. 1952'den beri faaliyet gösteren Goethe-Institut e.V. Almanya'nın bu alanda çalışma yürüten kurumdur. Enstitünün günümüzde dünya çapında 98 ülkede 158 Enstitüsünde, Almanya'da ise 12 merkezde 4060 çalışanı ile dil ve kültür kursları, etkinleri düzenlemektedir. Enstitünün İstanbul, Ankara ve İzmir'de ofisi bulunup ülkemizde dil, kültür, sanat, kütüphane hizmetleri vermektedir (<https://www.goethe.de>). 1940 yılından bu yana Türkiye'de faaliyetlerini aralıksız olarak sürdürmekte olan British Council ise Birleşik Krallık'ın dünya çapında faaliyet gösteren dil ve kültür kurumudur. İngilizce ğretimi ve İngiliz kültürünü ve sanatını dünyaya tanıtan bu kuruluş 1934'te kurulmuş olup ve ilk yurtdışı ofisleri 1938'de açılmıştır ve bu şekilde dünyanın en eski kültürel ilişkiler rgt olmuştur. Birleşik Krallık ve yurtdışında İngilizce hakkında daha geniş bilgi birikimini teşvik etmek ve Birleşik Krallık ile diğer ülkeler arasında daha yakın kültürel ilişkiler geliştirmek göreviyle kurulan konsey 117 ülkede merkezlere sahiptir (<https://www.britishcouncil.org>).

3.4.1. Bir rnek Olarak Mir Vakfı

Rusya, Orta Asya toplumları ile yüzyıldan fazla kader birliği yapmış ve bu cumhuriyetlere bir şekilde dilini benimsetmiş, topraklarında 20 milyondan fazla Türk kökenli veya Müslüman nüfus barındırmış, dil ve kültür merkezlerine sahip devletlerden biridir. Türkiye'nin bölgedeki faaliyetlerini Rusya'yı gözetmeden yürütemeyeceği açıktır. Zira bölgeyi kendi nüfuz alanı olarak gören Rusya ekonomik, askeri

faaliyetlerinin yanında halkının büyük çoğunluğunun Rusça konuştuğu Orta Asya bölgesinde yoğun bir kültür diplomasisi yürütmektedir.

Rusya dil ve kültür alanda faaliyetlerini 2007’de kurulan *Russkiy Mir Vakfı*/ Rus Dünyası Vakfı aracılığıyla yürütmektedir. 2015 yılında vakfın 43 ülkede 95 şubesi bulunmaktadır. 53 ülkede 156 sınıfta Rusça eğitimi vermektedir. Vakıf yurt dışında Rusça eğitimi vermenin yanında sosyal etkinlikler, kültürel- bilimsel programlar, kitap ve eğitim hibe ve destekleri vermek suretiyle Rusya’nın imajını düzeltme yolunda çalışma yürütürken Rusçanın da yaygın biçimde kullanılmasına katkı sunmaktadır. Yine 2015 yılı itibariyle Rusya’da 165.500 yabancı öğrencinin üniversite eğitimi aldığı görülmektedir (Halidov, 2014: 46). Rusya’da Dış İşleri Bakanlığına bağlı olarak *Rossotrudniçestvo* (Yurtdışında Yaşayan Vatandaşlar ve Uluslararası İnsani Yardımlaşma İşleri Federal Ajansı) kurulmuştur. 2008 yılında *Dmitriy Medvedev*’in kararıyla *Roszarubejtsentir* görevlerini *Rossotrudniçestvo*’ya devretmiştir. *Rossotrudniçestvo*’nun asıl görevi ise yurt dışında Rus Kültür ve Eğitim Merkezleri ve Rusya Federasyonu dış temsilcilikleriyle iş birliği içinde bulunmaktadır. *Rossotrudniçestvo*’nun BDT Ülkelerinde 15, Asya Ülkelerinde 18, Amerika Kıtasında 10, Afrika Kıtasında 9, Avrupa’da 28 olmak üzere toplamda 80 ülkede Temsilciliği ve Rus Bilim ve Kültür Merkezi bulunmaktadır. *Rossotrudniçestvo*, 2011 yılından itibaren binlerce yabancı öğrenci Rusya turları kapsamında Rusya Federasyonunun çeşitli bölgelerinde turlara götürülmüştür (Halidov, 2014: 46).

3.4.2. Yunus Emre Enstitüleri

Türkiye de uluslararası alanda faaliyet gösteren, Türk dilini ve kültürünü tanıtan aynı zamanda bir yumuşak güç aracı olan bir mekanizma oluşturmuştur. Türkiye bu amaçla; Goethe Enstitüsü, Konfüçyüs Enstitüsü, British Council benzeri kültür merkezi olarak ve yabancılara Türkçe öğretmek amacıyla Yunus Emre Enstitüsünü kurmuştur. Yunus Emre Enstitüsü, 2007 tarihli 5653 sayılı Yunus Emre Vakfı Kanunu ile kurulan ve 2009 yılında faaliyetlerine başlayan Yunus Emre Vakfına bağlı olarak faaliyet yürüten Türkçe dil ve kültür kurumudur.

Yunus Emre Vakfının amacı 5653 sayılı Kanunun 1. Maddesinde belirlenmiştir. Bu maddeye göre Vakfın amacı Türkiye’yi, Türkiye’nin kültürel mirasını, Türkçeyi, Türk kültürünü ve sanatını tanıtmaktır. Diğer bir amacı ise Türkiye’nin başka devletlerle

dostluğunu geliştirmek, bu devletlerle kültürel alışverişini geliştirmek, bu bağlamda yurt içindeki ve yurt dışındaki bilgileri, belgeleri dünyanın faydalanması için sunmaktır. Türk kültürü ve sanatı alanında veya Türkçe eğitim almak isteyen kişilere yurt dışında hizmet vermek de vakfın amaçları arasındadır. Bu hizmetleri gerçekleştirmeleri için Türkiye’de Yunus Emre Enstitüsü, yurt dışında Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri açmak Vakfın görevleri arasındadır. Vakıf merkezi Ankara’da bulunmaktadır. Yurt dışında ücretli ve ücretsiz kurslar düzenleyerek bunların sonunda başarılı olanlara sertifika verilmesi; kültür- sanat etkinlikleri düzenlemek, aynı alanda faaliyet gösteren kuruluşlarla iş birliği yapmak Vakfın amaçları arasında yer alır (<https://www.mevzuat.gov.tr/>).

Yunus Emre Vakfı/ Enstitüsü adını 13. Yüzyılda yaşamış olan ve sade bir Türkçe ile şiir yazmış, şiirleri birçok dile çevrilmiş, sevgi ve hoşgörü şairi olarak bilinen tasavvuf şairi Yunus Emre’den almıştır. Enstitü kendi sitesinde Yunus Emre’nin toplumsal barışı temsil etmesi, insana ve insan sevgisine önem vermesi bakımından öne çıkan bir kişilik olması nedeniyle bu ismi seçtiklerini belirtmektedir. İnsan odaklı hareket eden bir kurum olduklarını belirterek tüm dünyaya Türk kültür, sanat ve dilini tanıtmak suretiyle, birbirlerini daha iyi anlayan ve tanıyan Dolayısıyla Enstitümüz, dünyaya Türkiye’nin kültür ve sanatını tanıtarak, daha barışçıl bir dünya için çalıştıklarını vurgulamaktadırlar. Enstitü, kendilerinin inanç odaklı hareket ettiğini dolayısıyla bu duruşuyla öne çıkan, şiirleriyle Türkçenin gelişimine önemli bir katkıda bulunmuş olan, eserlerini evrensel insani değerler üzerine inşa etmiş, hiçbir zaman din, dil, ırk ayrımı gözetmeksizin insanlığın barışı ve beraber yaşayabileceğini vurgulayan mesajlar vermiş bir kişi olan Yunus Emre’nin isminin isim olarak seçilmesinin tesadüf olmadığını internet sayfalarında anlatmışlardır (<https://www.yee.org.tr>)

Yunus Emre Vakfı ve Yunus Emre Enstitüsü statü bakımında hem Kültür Bakanlığına hem Dışışleri Bakanlığına bağlı olmakla birlikte yarı özerk yarı kamu kurumudur. Yunus Emre Enstitüsü; yumuşak güç, kamu diplomasisi, kültür diplomasi uygulayan bir kurumdur. 2007’de vakıf olarak kanunla kurulmuştur, fakat 7 Mayıs 2009 tarihinde Ankara’da vakıf merkezinin açılmasıyla faaliyetlerine başlamıştır. Vakfın onursal başkanlığını Cumhurbaşkanı yapmaktayken, mütevelli heyeti başkanı Dışışleri Bakanıdır. Yurtdışında ilk merkezini 17 Ekim 2009 tarihinde Saray Bosna’da kurmuştur (Ekşi, 2018, s. 326- 327; Göktolga & Gündoğmuş, 2015, s. 324).

Yunus Emre Vakfına bağlı, yurtdışında 58 Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezi bulunmaktadır. Bu Enstitülerin bulunduğu ülkeler enstitü sitesinde alfabetik sıraya göre şöyle sıralanmıştır: Buradan yola çıkarak Yunus Emre Enstitüsü Türk Kültür Merkezlerinin %28'i Balkanlar, %20'si Avrupa, %11'i Ortadoğu, %18'i Afrika, %15'i Asya, %4'ü Amerika, %4'ü Uzakdoğu coğrafyasında yer almaktadır (Er, 2018: 95). Aynı sitede Türkçe öğretimi kapsamında her biri 144 saat olan A1, A2, B1, B2, C1, C2 seviyesinde derler verildiği, 2009 yılından günümüze kadar kültür merkezleri bünyesinde yaklaşık 50 bin öğrenciye Türkçe öğretildiği belirtilmektedir. Kültür Merkezleri dışında yapılan çalışmalarla bu sayının 100 bine ulaştığı vurgulanmaktadır. Enstitü bünyesinde Türkçe kurslarından başka özel amaçlı "İş Türkçesi", "Çocuklara Yönelik Türkçe", "Edebi Çeviri", "Basın ve Medya Türkçesi" gibi kurslar düzenlenmektedir (<https://www.yee.org.tr>). Ekşi; 2009- 2017 yılları arasında 120. 531 kişiye Türkçe öğretildiğini yazmaktadır. Enstitü, yabancıların TOEFEL muadili olan Türkçe Yeterlilik Sınavı (TYS) geliştirerek uluslararası standarda sahip bir Türkçe sınavına sahip olmasını sağlamıştır (Ekşi, 2018: 333). Enstitülerde Türkçe eğitimi gören kursiyerlerden seçilen veya protokol imzalanan yabancı üniversitelerin başarılı öğrencilerinin misafir edildiği yaz okulları düzenlenmektedir. Türkçe Yaz Okulu bünyesinde çok sayıda devletten gelen misafir öğrenciler, gruplara ayrılarak yirmiden fazla şehrimizde hatırı sayılır üniversitelerimiz tarafından ağırlanmaktadır. Bir ayı geçen bir sürede yoğun bir şekilde Türkçe kursu alan öğrenciler, hafta sonları yakın bölgeleri gezmektedirler. Bu sayede geleneksel meslekleri ve bunları devam ettiren, kaybolmasını önleyen zanaatkarlarımızla kişilerle tanışarak, Anadolu el sanatlarını tanıma ve uygulama fırsatı buluyorlar(<https://www.yee.org.tr>). 2017 yılına kadar Türkçe Yaz Okullarında 57 değişik ülkeden 700 öğrenci katılmıştır (Ekşi, 2018, s. 334).

Yunus Emre Enstitüsü; 2017 yılından itibaren Orta Asya, Balkanlar ve Kafkasya ülkeleri ve toplulukları ile daha yakın ilişkiler kurabilmek, Türkçe öğretimini yaygınlaştırmak amacıyla Türkoloji Projesi gerçekleştirmiştir. Bu proje ile Türkiye'de bulunan üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı bölümlerinde görevli öğretim elemanlarının protokol imzalanan yurtdışı üniversitelerin bünyesinde açılan Türkçe kurslarında 10 ay görevlendirilmesini kapsamaktadır (Ekşi, 2015, s. 357). Bu kapsamda 2017 yılı itibariyle 46 ülkede 85 üniversite ile iş birliği yapılmış, 81 öğretim görevlisi

görevlendirilmiştir (Ekşi, 2018, s. 338). Türkoloji projesi kapsamında 60 ülkede 132 irtibat bürosu bulunmaktadır (Ünalnış, 2019, s. 148).

Enstitüye bağılı kültür merkezlerinde her biri 2000 kitabı kapsayan 100 Türkiye Kütüphanesi kurma projesi Ziraat Bankası desteğıyle 2012 yılından itibaren oluşturulmasına karar verilmiştir. 2012- 13 yıllarında farklı ülkelerde 50 kütüphane kurulmuştur (Ekşi, 2015: 357). Uzaktan Türkçe Öğretimi Projesi adı ile İstanbul Üniversitesi iş birliğıyle uzaktan Türkçe Öğretimi programı geliştirilmiştir Ekşi, 2015: 358). Enstitü; 2017 uygulamaya koyduğı Türkçe eğitim portalı ile dünyanın her köşesine ulaşabilmiş, 159 ülkeden 100 binden fazla kullanıcıya ulaşmıştır. Yukarıda belirtilen faaliyetlerin yanında Türkoloji Çalıştayları, Türkologlarla buluşma toplantıları, seminerler, yazarlık ve editörlük kursları ve daha başka çok sayıda çalışmalar yürüterek Türkçenin yaygınlaşmasına katkıda bulunmaktadır. Türkçe köyü, Türkiye kitapçısı, 100 Türkiye çevirisi, resim ve sanat sergileri gibi projeler yürütölmektedir (Ünalnış, 2019, s. 149- 150).

3.5. Öğrenci Değışim Programları

Hemen her büyük devlet hem kendini daha iyi anlatmak ve tanıtmak için hem de başka ülkeleri ve toplumları tanımak için kullandığı yöntemlerden biri de öğrenci değışim programları ve yurt dışından okumak için ölkelerine öğrenci kabulüdür. Böylece olumsuz ölkeler imajları düzeltilmeye çalışılırken aynı zamanda toplumlararasındaki iletişim güçlendirilmeye çalışılır. Öğrenci bursları büyük devletlerin diğler toplumlarla ilişkilerini sürdürmeleri ve geliştirmeleri için iyi bir araç olarak görölmektedir. Bu burslarla ölkelerine gelen öğrencilere kendi medeniyetlerinin ulaştığı noktayı gösterme imkânı bulurken aynı zamanda bilim ve kültür alışverişinde bulunurlar.

2022 verilerine baktığımızda Almanya'da 375 bin yabancı öğrencinin eğitim gördüğü ve bu sayının Almanya'daki üniversite öğrencilerinin %13,2'sine denk geldiğı görölmektedir. Bunun yanında yaklaşık 48 bin yabancı bilim insanının Almanya'da araştırma yaptığı veya ders verdiğı görölmektedir. Ayrıca Erasmus programı kapsamında 22.300 misafir öğrenci Almanya'da bulunmaktadır. (<https://www.deutschland.de>). Türkiye Cumhuriyeti de yurt dışında yaşayan binlerce öğrenciye bu tip burslar aracılığıyla Türkiye'de okuma fırsatı verirken bir yandan da

kardeş toplumlarla ilişki kurma fırsatı bulmuştur. On binlerce öğrenci değişim ve burs programları aracılığıyla Türkiye'yi tanıma fırsatı bulmuşken Türk öğrenciler de bu programlar sayesinde başka ülkelere Türk kültürünü ve Türkiye'yi tanıtmıştır.

UNESCO tarafından yayımlanan 2018 yılı verilerine göre Türkiye, 125 bin 138 öğrenci ile yükseköğretimde dünyada en çok uluslararası öğrenciye sahip 10. ülke olmuştur. Buna göre 2018 yılı verilerine göre, dünyadaki toplam 5 milyon 571 bin 402 uluslararası öğrenciden 987 bin 314'ü Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD) eğitim görmektedir. Türkiye, 125 bin 138 Öğrenci sayısı ile yükseköğretimde dünyada en çok uluslararası öğrenciye sahip 10. Ülkedir. 2014 yılında toplam 4 milyon 495 bin 697 uluslararası öğrencinin %1.07'si Türkiye'de eğitim görürken, 2018'de bu oran 5 milyon 571 bin 402 uluslararası öğrencide %2.24'e yükselmiştir (Hürriyet: 2019). 2013-2014 eğitim yılında 48 bin 183 olan uluslararası öğrenci sayısı 2019-2020'de 185 bin 47 olmuştur. Yabancı öğrencilerin 40 bin 596'sı vakıf üniversitelerinde okurken diğerler öğrenciler kamu üniversitelerinde eğitim görmektedir (istatistik.yök: 2021).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden beri Türkiye, Türk ve akraba topluluklara yönelik öğrenci programları geliştirmiştir. 1931–1944 yıllarında Türkiye'nin Romanya Büyükelçisi olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, Atatürk'ün direktifleri doğrultusunda Türkiye'den 80 ilkokul öğretmenini Romanya'ya götürmüş; Romanya'dan da 100 öğrenciyi Türkiye'ye getirmiştir. Söz konusu yıllarda Gagavuz Türklerinin bulunduğu topraklar Romanya devleti sınırları içerisinde kalmaktadır. Yine Atatürk'ün talimatı ile 1937'de Doğu Türkistan Vakfı Genel Başkanı Emekli Tuğgeneral Mehmet Rıza Bekin yönetiminde bir öğrenci grubu Afganistan üzerinden Türkiye'ye getirilmiş olup bu öğrencilerin büyük bir bölümüne daha sonraki yıllarda çok önemli görevler verilmiştir (Dok, 2009).

1991'de SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Türkiye Türk ve akraba topluluklara yönelik birçok çalışma gerçekleştirmiştir. Özellikle öğrenci programları ile akraba toplulukların gelişimine katkıda bulunmak ve bu sayede kardeş topluluklar arasındaki dostluğu ve iletişimi geliştirmek amaçlanmıştır. Böylece Türkiye ile diğer Türk toplulukları arasında bir bağ kurulmuş olacaktır. Yurt dışından binlerce öğrenci çeşitli kurumlar ve programlar aracılığıyla Türkiye'ye getirilmiştir.

Millî Eğitim Bakanlığı; Dışışleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Devlet Bakanlığı ve Yükseköğretim Kurulu ile işbirliği yaparak 2922 sayılı kanun kapsamında Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve Akriba Topluluklarından Öğrenci Getirme Projesini (Büyük Öğrenci Projesi) hayata geçirmiştir. Bunun yanında Millî Eğitim Bakanlığına bağılı olan Dış İlişkiler Genel Müdürlüğünün eşgüdümünde, kültürel değişim programları ve ilgili devletlerle imzalanan kültür anlaşmaları kapsamında burs sağlanan öğrenciler yurt dışına gönderilmiştir. Yine bu kapsamda yurt dışından öğrenciler Türkiye'ye getirilmiştir. Diyanet İşleri Başkanlığının organize ettiği Uluslararası İlahiyat Projesi ile Türk Cumhuriyetleri ile Türk ve/ veya Müslümanların bulunduğu ülkelerden Türkiye'deki çeşitli üniversitelerin ilahiyat fakültelerine öğrenciler getirilerek, bu öğrencilerin eğitimleri sağlanmıştır. TİKA ve TÜBİTAK başta olmak üzere birçok kurum ve kuruluş belli miktarda uluslararası öğrenciyi burslu okutmuştur (Dok, 2009).

1992–1993 eğitim ve öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlayan b Büyük Öğrenci Değişim Programı kapsamında Türk ve akraba topluluklardan ve ülkelerden 3000'i lise, 7000'i ise yükseköğretim öğrencisi olmak üzere toplam 10.000 öğrenciyi Türkiye cumhuriyeti devleti tarafından burs sağlanmış ve bu öğrencilerin Ülkemizde eğitimlerini tamamlamaları sağlanmıştır. Türkiye; Büyük Öğrenci Projesi kapsamında 1992'den 2008 yılına kadar toplamda 41.407 öğrenciyi burs sağlamıştır. 2009 yılına gelindiğinde Büyük Öğrenci Projesi 57 ülke ve topluluktan öğrenciyi ulaşan kapsamlı bir proje hiline gelmiştir. Bulgaristan, Kosova, Gagavuzya, Romanya, Bosna-Hersek, Arnavutluk, Ukrayna, Kırım, Makedonya, Sancak, Batı Trakya, Polonya, Moğolistan, Tacikistan, Tataristan, Kabartay-Balkar, Karaçay-Çerkez, Çuvaşistan, Başkurdistan, Saha (Yakut), Dağıstan, Kalmukya, Tuva, Altay, Adıgey, Buryat, Afganistan, Irak ve daha başka çok sayıda ülke ve bölgeden binlerce öğrenci Türkiye'ye getirilmiştir (Dok, 2009).

Türkiye Burslarından günümüzde 145 ülkeden 15 bini aşkın uluslararası öğrenci yararlanmaktadır. Bu kapsamda Afrika'da bulunan 52 ülkeden toplam 4 bin 265 uluslararası öğrenci Türkiye üniversitelerinde yükseköğrenim görmektedir. Günümüze kadar bu burslardan yararlanarak ülkemizdeki üniversitelerde okuyan üç binin üzerinde Afrikalı genç öğrenimlerini başarıyla tamamlamış ve Türkiye Mezunu olmuştur. 2012'den itibaren günümüze kadar Afrika'daki 54 ülkeden 12 bin 600 uluslararası

öğrenci bu burslardan yararlanmıştır. Ülkemizin sağladığı bu burslardan faydalanan ve çok sayıda şehirlerimizde yer alan yükseköğrenim kurumlarından eğitimlerini tamamlayarak mezun olan bu kişiler Türkiye'nin birer gönüllü elçileri olarak ülkelere dönmektedirler. Buralarda ülkemizin tanıtımına katkı sunarken Türkiye ile ilgili olumlu bir imaj da yaratmaktadırlar. Aldıkları bu eğitimler sayesinde kendi ülkelerine hizmet etmekte, dünya barışının korunmasına katkıda bulunmakta ve ülkelerinin kalkınmasına yardımcı olmaktadır. (Eren, 2021). Kıta ülkelerinden ülkemize okumak için gelen öğrenci sayısının her yıl artması bize eğitimlerini tamamlayarak ülkelere dönen bu öğrencilerde ülkemizle ilgili olumlu bir izlenim bıraktığı düşüncesi doğurmuştur. Günümüzde Türkiye'nin hemen her şehrinde Afrikalı öğrencilere rastlamamız ülkemizin bu ülke öğrencileri tarafından talep edildiği fikrini bize vermektedir.

Son beş yılda ülkemizde öğrenim gören öğrencilerin sayısı 48 bin rakamından büyük bir artış göstererek 224 bine ulaşmıştır. Bu sayı ile Türkiye en çok uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapan ülkelerin arasına girmeyi başarmıştır. YTB tarafından sağlanan “Türkiye Bursları”, YÖK tarafından verilen “YÖK Bursları”, ayrıca “Hükümet Bursları”, “Türkiye Diyanet Vakfı Bursu” alan veyahut da kendi olanakları ve gayretleriyle ülkemize gelen uluslararası öğrenciler Türkiye'deki 207 üniversitemizin bünyesinde yer alan 60 bine yakın ön lisans, lisans, doktora, uzmanlık programında eğitim- öğrenim fırsatından yararlanmaktadırlar (Türk, 2021). 2021- 2022 Eğitim öğretim yılında ülkemizde toplam 260 bin 151 uluslararası öğrenci eğitim görmektedir (istatistik.yok.gov.tr). Bu sayı her yıl artmaktadır fakat ABD, Çin ve başka ülkelere baktığımızda yeterli bir sayı değildir. Türkiye bu sayının çok daha üzerinde uluslararası öğrenci ağırlayacak kapasitede bir ülke olup, bu öğrencilerin her birinin Türkiye'nin dışarıya açılan bir iletişim unsuru olacağı, ülkeleri ile Türkiye arasında sosyal, kültürel bir bağ oluşumunda önemli katkıları olacağı mutlaklıdır. Öğrenci sayısının her yıl artması bize Türkiye'nin uluslararası alanda önemli ve talep edilen bir eğitim merkezi olduğunu göstermektedir. Dünya bilimine katkı sunacak, gelecekte ülke yönetimlerinde yer alacak bu öğrencilerin sayısının artırılması Türkiye'nin yumuşak gücüne olumlu katkılar yapacaktır kanaatindeyiz.

2012 yılında Türkiye Bursları verilmeye başlanmıştır. Bu tarihte bu burslara 10 bine yakın başvuru alınırken 2017 yılında başvuru sayısı 100 binin üzerinde bir rakama çıkmıştır. Bu demek oluyor ki söz konusu bu beş yıl içerisinde Türkiye'de bu burslar

aracılığıyla okuyan uluslararası öğrenci sayısı on kat bir artış göstermiştir. Bu öğrencilerin 23,527'i Türkiye Burslarından yararlanmıştır. 2016-2017 eğitim- öğretim döneminde YTB'nin verdiği bursları alamaya hak kazanmış öğrenci sayısı 13,873 olarak gerçekleşmiştir. Elde edilen bu rakam birlikte bu tarihe kadar bu burslardan istifade eden kişi sayısının %12,84'üne denk gelmektedir (Er vd, 2018: 333-334). 2016- 2017 eğitim- öğretim döneminde ülkemizde yer alan 185 üniversitelerimizde öğrenim gören 71 bin 854 erkek, 36 bin 222 kadın, toplamda 108 bin 76 kişi uluslararası öğrenci statüsündedir (Yontar, 2019: 245).

OECD'nin 2019 yılında bildirdiği verilere bakıldığında Türkiye'de eğitim gören uluslararası öğrencilerin tüm üniversite öğrencilerine oranı yalnızca yüzde 2'dir. Diğer devletlere baktığımızda İngiltere'de uluslararası öğrencilerin oranı yüzde 19, Almanya'da yüzde 10, Yunanistan'da yüzde 4, Lüksemburg'da 48,6, Fransa'da 9, ABD'de 5,2'ye denk gelmektedir. Rakamla belirtecek olursak 2019'da Türkiye'de okuyan uluslararası öğrencilerin sayısı 155 bine denk gelmektedir. Bu sayı ABD'de 977 bin iken, İngiltere'de 489 bindir. Almanya'da ise 333.000, Kanada'da 279.000, Fransa'da 246.000, Hollanda'da 108.000 civarındadır (euronews, 2022).

Elimizdeki verilere baktığımızda Türkiye'de uluslararası öğrenci sayısı sürekli artmış olsa da diğer ülkelere göre çok düşük bir oranla karşılaşmaktayız. Söz konusu ülkelerin bir kısmı nüfus ve coğrafi alan bakımından Türkiye'de küçüktür. Buna rağmen Türkiye'den daha fazla uluslararası öğrenciye ev sahipliği yapmaktadırlar. Fransa'nın nüfusu Türkiye'den yaklaşık olarak 20 milyon daha azken daha fazla yabancı öğrenci barındırmaktadır ve oransal olarak da Türkiye'deki öğrenci sayısının 4,5 katıdır bu sayı. Almanya ile Türkiye aynı nüfusa sahip olmasına rağmen Türkiye'den 100 bin fazla öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. ABD ise Türkiye'nin neredeyse dört katı öğrenciye sahiptir. Bu açıdan bakıldığında ülkemiz daha fazla uluslararası öğrenciye kapılarını açmalıdır. Zira bu devletler uluslararası öğrencileri kendi kültürlerini dünyaya taşıyan, kendilerinin yumuşak gücüne katkı sunana birer unsur olarak görmektedir. Bu öğrenciler sayesinde ilgili ülkelerde bir cazibe merkezi olarak kendi reklamları gönüllü olarak bu öğrenciler tarafından yapılmakta, geniş bir coğrafyada kitlelerle etkileşim kurulmaktadır. Türkiye'de her yıl rakam artsa da bu ülkelere baktığımızda yeterli bir sayıya ulaşmadığını düşünmekteyiz. Bu sayının artırılması hem ülkemizin yumuşak gücüne katkı sunacak, hem de uluslararası etkinliğini ve tanınırlığını arttıracaktır.

Ayrıca başka toplumlarla iletişimimizi kolaylaştıracaktır. Bizim dilimizi bilen yüz binlerce insanın başka coğrafyalarda yaşaması ve bu kişilerin sahip oldukları nitelik ve almış oldukları eğitim dünya ile bütünleşmemize katkı sunacaktır. Bu sayede ülkemiz nitelikli kişiler tarafından yurt dışında tanıtılacaktır.

Ülkemiz, çeşitli kurumlar aracılığıyla öğrenci değişim programları geliştirmiştir. Bu programlardan biri adını 13. Yüzyılda Konya’da yaşamış olan büyük Türk mutasavvıfı Mevlâna Celaleddin-i Rumi’den alan programdır. Mevlana; Türkler ve Farsça konuşan toplumlar arasında saygı gösterilen bir şair olmasının yanında hoşgörü ve insan sevgisini temel alan mistik düşüncesi ile tüm dünyada kabul gören, sevilen, simge bir isimdir. UNESCO, 2007 yılını Mevlana’nın doğumunun 800. Yılı olması nedeniyle “Mevlânâ’yı Anma Yılı” olarak kabul etmiş ve bu konuda bir dizi etkinlik gerçekleştirmiştir. Hem Türk ve İslam kimliğinin önemli bir edebiyatçısı hem de dünya çapında düşünceleri kabul gören, saygı duyulan birisi olması nedeniyle programa Mevlana isminin verilmesi tesadüfî bir durum değildir.

Mevlâna programı; ülkemizde bulunan yükseköğretim kurumları yabancı üniversitelerle öğretim elemanı ve öğrenci değişimine imkân sağlayan bir uygulamadır. Üniversitelerimiz, YÖK’ün diploma denkliklerini kabul ettiği yabancı devletlerdeki üniversitelerle program kapsamında değişim protokolü imzalayabilir. Bu protokol; protokolü imzalayan üniversitelere ortak çalışmalar ve programlar geliştirme ve yürütmelerine olanak sunmaktadır. Öğrencilerin Mevlâna Programından yararlanabilmeleri için öncelikle not şartını yerine getirmeleri gerekmektedir. Bu durumda programa başvuracak olan ön lisans ve lisans öğrencilerinin not ortalaması dört üzerinden en az iki buçuk ($2,5/4$), yüksek lisans ve doktora yapan öğrencilerin not ortalaması ise dört üzerinden en az üç ($3/4$) olmalıdır. Not ortalamasını sağlayan başvuruçular arasından seçilen öğrenciler Mevlana Değişim Programlarından yararlanma hakkına sahip olurlar (Hacıbayram Üniversitesi, 2021).

Bir diğer öğrenci değişim programı ise yine önemli Müslüman bir bilim adamı olan Farabi’den adını alan “Farabi Değişim Programı”dır. Farabi; 10. Yüzyılda yaşamış olan Farabi, Ortaçağ İslam bilimini ve felsefesini etkilemiş, Aristo’dan sonra ikinci üstat sayılan, eserleri ve düşünceleri Batı aydınlanmasına da katkı yapmış bir bilim insanı ve filozoftur. Gök bilimleri, musiki, mantık gibi birçok alanda çalışmalar yürütmüş bir

kişiliktir. Farabi Programı, Mevlana programından farklı olarak Türkiye’de öğretim faaliyeti yürüten üniversitelerimizin kendi aralarında imzaladıkları bir protokole dayanır. Türkiye’deki bir üniversitelerimizde öğrenimlerine devam eden ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencileri ile Türkiye’deki bir üniversitenin kadrosunda yer alan öğretim üyelerinin üniversiteler arasında değişimine izin veren bir “Öğrenci ve Öğretim Üyesi Değişim Programı”dır. Farabi Programına dâhil olan kişiler; burslusu olarak programlara katılabilirler, eğitimlerine bir veya iki yarıyıl ülkemizdeki başka bir üniversitede devam edebilirler. 2008 yılından beri uygulanan bu programa günümüzde çok sayıda üniversite dâhil olmuştur ve binlerce öğrenci günümüze kadar bu programdan yararlanmıştır (Hacıbayram Üniversitesi, 2021). Görüldüğü gibi yurt dışı öğrencilerini kapsayan Mevlana Programı ve Yurt dışı öğrencilerini kapsayan Farabi Programı, adlarını Türk ve İslam kültürüne, sanatına ve bilimine önemli katkılar vermiş, düşünceleri ile tüm dünyada kabul gören kişilerin adlarıyla anılmaktadır. Bu programlar öğrencilere farklı coğrafyalarda, farklı kültürleri, farklı insanları tanımalarına vesile olurken, dünya barışına katkı sunmakta ve ülkemizin yumuşak gücünün gelişimine zemin hazırlamaktadır.

3.6. Sağlık Diplomasisi

İnsan yaşamının en önemli unsuru sağlıktır. Her insan sağlıklı bir yaşam sürmek ister. Sağlık alanındaki gelişmeler ve beklenen yaşam süreleri, bebek ölümlerinin azlığı gibi tıp alanına giren konular ülkelerin gelişmişliğini gösteren öğeler arasında yer almaktadır. Gelişmemiş ülkelerde sağlık hizmetler ve personelindeki eksikler, gelişmiş ülkelerde ise pahalı sağlık hizmetleri insanların sağlık olanaklarından yararlanmasını engelleyen faktörlerdendir. Özellikle bir salgın döneminde yapılacak hızlı müdahalelerin hızı ve yeterliliği ülkelerin yumuşak gücünün bir göstergesi olmaktadır. Filipin her yıl binlerce hemşireyi gelişmiş ülkelere ihraç ederken, Küba ise bu işi bir kamu diplomasisi aracı olarak kullanmaktadır. Çin birçok Afrika ülkesinde hastane yaparak ve yoksul ülkelerin öğrencilerini yetiştirerek bu alanda diplomasisi yürütmektedir.

Türkiye; sağlık diplomasisi alanında önemli bir yer edinmeyi hedeflemektedir. Bu bağlamda dünyanın değişik bölgelerinde hastaneler inşa ederken çok sayıda öğrenciyi kendi yükseköğretim kurumlarında yetiştirmektedir. Her yıl yüzbinlerce kişi

saç ekimi, diş ve diğer sağlık hizmetleri için yurt dışından Türkiye'ye gelmektedir. Dental turizm giderek büyüyen sağlık turizminin en önemli parçalarından biri olmuştur. Hem iyi bir tatilin hem de diş tedavisinin birleşiminden oluşan dental turizm amacıyla 2020'de dünyanın her yerinden 100 binden fazla kişi diş tedavisi için Türkiye'yi tercih etmiştir. Ülkemiz başarılı diş hekimliği uygulamaları ve dünyanın en güzel tatil yerlerine sahip olan bir ülke olması sebebiyle dental turizmdeki payını sürekli artırmaktadır. Diş tedavisi için ülkemize gelen hastalar, diş kliniklerine doğrudan gelir sağlarken aynı zamanda ülke ekonomisine önemli bir katkıda bulunmaktadırlar. Dental turizmin ülkemizde çok hızlı büyümesinin en büyük nedenlerinden biri gelişmiş ülkelerdeki tedavi maliyetinin çok yüksek olmasıdır. Bunun bir sonucu olarak Türkiye; dental turizmde dünya genelinde ilk sıralarda bulunurken küresel bağlamda sağlık 10 ülke arasında yer almaktadır. Ülkemizin fiyatlardaki rekabet gücünden de kaynaklı olarak dental turizmde dünya çapında önemli oyuncularından birisidir (Klass, 2022).

Ülkemiz gelişmiş bir sağlık sistemine sahiptir. Türkiye'deki hastaneler gerek fiziki nitelikleri ve tıp alanındaki gelişmiş teknolojileri kullanmaları nedeniyle küresel alanda öne çıkan bir ülkedir. Türkiye, pandemi döneminde 120'nin üzerinde devlete solunum cihazı ve maske öncelikli olmak üzere acil ihtiyaç malzemeleri göndermiştir. Ülkemiz onkoloji, kardiyoloji ve organ nakli ve daha birçok tıbbi tedaviyi gerçekleştirmektedir. Tıbbi tedavinin yanında estetik, saç ekimi ve diş tedavisinde önemli başarılar göstermekle birlikte sağlık turizminde ilk 10 devlet arasında bulunmaktadır. Türkiye, 2021'de 1 milyon civarında yabancı hastayı misafir etmiştir. 2023'te yabancı hasta sayısını 1,5 milyona çıkarmayı, sağlık turizminden ise 10 milyar dolar elde etmeyi hedeflemektedir. Türkiye'ye Sağlık ve Tıbbi Nedenlerle gelen turist sayısı 2015 yılında 360 bin civarında iken 2019 yılında 662 bin 87 kişi olmuştur. Pandemiden dolayı 2020 yılında sağlık turizminde bu sayı % 41 oranında düşerek ziyaretçi sayısı 388.150 olmuştur (Sayın, 2021).

Çin'e bağlı Wuhan eyaletinde 2020 yılının ilk aylarında ilk vakaların ve ölümlerin gözlemlenmesiyle başlayan ve ardından dünya geneline yayılan Covid-19/ Korona salgını dünyanın hemen her yerini etkilemiş, 6 milyona yakın insanın ölümüne neden olmuştur. Bu süreçte insanlar evlerine kapanmış, eski alışkanlıklarını bir kenara bırakıp, dünya yeni bir döneme girmiştir. Aşı çalışmaları ve önleyici donanım sorunu

tüm dünyada baş göstermiştir. Bu sürecin dünya çapında kamu diplomasisi/ yumuşak güç faaliyetlerine etkisi olmuştur.

Covid 19 salgını dünyanın bu salgın karşısında çaresiz kalmasına da neden oldu. Bu süreçte salgına karşı aşı geliştirme yarışı özellikle gelişmiş devletler için bir itibar meselesine dönüştü. Aşı bir yumuşak güç aracı ve silah haline dönüşmüştür. “Aşı diplomasisi” adında yeni bir terim uluslararası literatüre girmiş oldu. Bu süreçte büyük güçlerin aşı üretiminde ve dağıtımında yetersiz kalması Çin ve Rusya'ya diplomatik ve ticari üstünlük sağlamıştır. Bu iki devlet COVID-19 karşısında geliştirdikleri aşıları yumuşak güç aracı olarak kullanmışlar ve bundan dolayı dünya kamuoyunda birer kurtarıcı olarak kabul görülmüşlerdir. Bunlar, diğer ülkelere maske ve koruyucu sağlık malzemeleri sağlamışlardır. Çin'in üretim kapasitesinin sağlamış olduğu avantaj bu ülkenin dünyanın diğer bölgelerine bol miktarda maske yardımı yapmasını kolaylaştırmış bu dönemde “maske diplomasisi” kavramını ortaya çıkarmıştır. Türkiye, salgının başlangıcında aşırı erişim sorunu yaşamışsa da bu sorunu hallettikten sonra diğer ülkelere aşı yardımında bulunmuştur. Ülkemiz; KKTC başta olmak üzere, Libya, Bosna-Hersek, Vietnam ve bazı Afrika ülkelerine aşı tedarik etmiştir. Türkiye, KKTC'ye 190 bin doz Sinovac aşısı ulaştırmıştır. Bu dönemde Bosna Hersek'e ise 30 bin doz Sinovac aşısı hibe edilmiştir. Türkiye, Afrika ülkeleri ile ekonomik ve diplomatik ilişkilerinde aşırı bir yumuşak güç unsuru olarak kullanmıştır. Türkiye; bu çerçevede bu ülkelere yardımlar göndererek bölgede etkisini genişletmektedir. Türkiye; Libya'ya 150 bin doz Sinovac aşısı diğer sağlık malzemesi yardımında bulunmuştur. Ülkemiz, COVID-19 salgınında 128'ine bağış, 73'üne satın alma ve ihraç izni olmak üzere 155 ülkeye yardım yapmıştır. Ayrıca ülkemiz, 45 ülkeye nakdi yardım yapmıştır. Bu süreçte Türkiye, en büyük dış yardımı Afrika kıtasına yapmış olup bu kıtada toplam 48 ülkeye yardımlar ulaştırılmıştır. Yine bu kıta dışında 41 Avrupa ülkesine, Asya'da ise 33 devlete, Amerika kıtasında yer alan 21 ülkeye ve Okyanusya kıtasında ise 15 ülkeye salgın döneminde yardımlar yapılmıştır (Esen, 2021, s. 7 -9).

Covid 19 salgınından etkilenen 135 ülke, ülkemizden acil olarak tıbbi malzeme yardımı isteğinde bulunmuştur. Ülkemiz bu devletlerin 81 tanesine korunma maskesi, biyolojik tehlikelere karşı tulum, koruyucu kıyafet ve gözlük, tıbbi eldiven, antiseptik materyaller ve test kitleri başta olmak üzere çok sayıda sağlık malzemesi yardımında bulunmuştur. Bu yardımlar çeşitli uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları

aracılığıyla bu ülkelere ulaştırılmıştır. Bu yardımlar Türkiye'nin kamu diplomasisi alanında etkinliğinin artmasına olanak sağlarken yumuşak gücünü güçlendiren bir durum yaratmıştır. TİKA bu dönemde önemli görevler üstlenmiş; Kafkasya, Orta Doğu, Afrika, Balkanlar ve daha başka çok sayıda bölgeye tıbbi malzeme, biyolojik tehlike tulumu, filtre maske ile başka türden çok sayıda sağlık malzemesi yardımında bulunmuştur. Gürcistan, Filistin, Kırgızistan'da COVID-19 ile mücadele için hastane açarak hatalıkla mücadelede bu ülkelere yardımcı olmuştur. TİKA, pandemi döneminde eski Güney Yemen'in başkenti olan ve bir savaşın da yaşandığı Aden'e bağlı 8 ilçede 360 sağlık personelinin korona ile mücadele için yetiştirmiştir. Türkiye'nin bu ve benzeri etkinlikler vasıtasıyla sağlık diplomasisi uygulayarak Türkiye, yumuşak güç politikalarını arttırdığı görülmektedir. 2019'de 750 bin yabancı hastanın tedavisi Türkiye'de gerçekleştirilmiştir. Bu amaçla Atatürk Havaalanının içerisinde bir salgın hastanesi oluşturulmuştur (Özerdem & Barlas, 2021, s. 86-87).

Sağlık Bilimleri Üniversitesi aracılığıyla gerçekleştirilen uluslararası faaliyetler Türkiye'nin sağlık diplomasisine önemli katkılar sağlamıştır. Üniversite; yurtdışında birçok yükseköğretim kurumu açarak çok sayıda sağlık personeli yetiştirmek suretiyle ilgili ülkelerin sağlık sistemlerinin gelişimine önemli katkılar sunmuştur. Sağlık Bilimleri üniversitesine bağlı olarak Özbekistan'ın Buhara kentinde İbn-i Sina Tıp Fakültesi ve Buhara İbni Sina Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu; Sudan'da Nyala SHMYO, Somali Magudişu'da Recep Tayyip Erdoğan Sağlık Bilimleri Fakültesi, Suriye'de Çobanbey Tıp Fakültesi ve Çobanbey Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu açılmıştır (<https://www.sbu.edu.tr>).

3.7. TSK 'nın Yumuşak Güç Faaliyetleri

Her ne kadar silahlı kuvvetler, ordu denildiğinde aklımıza sert güç ve savaş gelse de silahlı kuvvetlerin göstermiş olduğu bir takım faaliyetler yumuşak güç kapsamında değerlendirilmektedir. Deprem, doğal afet anında gerçekleştirilen faaliyetler, arama-kurtarma, sağlık kontrolleri, gıda yardımları ve daha başka çok sayıda faaliyet silahlı kuvvetlerin yumuşak güç çalışmaları içerisinde yer almaktadır. Haberlerde rastladığımız kışın yolları kapalı köylerde hastalananların helikopterle hastaneye ulaştırılması, yurt dışı görevlerde çevredeki çocuklara yardım dağıtan askerler, köy okullarının tamiri ve boyanması bu kapsamda değerlendirilmelidir. Yine askere gidemeyecek durumda olan

engelli vatandaşlarımız için yapılan sembolik askere alma ve yemin törenleri halkla bütünleşme faaliyetlerinden bir bölümüdür. TSK bu ve benzer uygulamaları yürüterek hem kamuoyunda halkın ordusu olduğunu göstermeyi hem de halkla bütünleşmeyi, halkının yanında olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Silahlı kuvvetler her zaman bir ülkeyi düşmanlarına koruyan güç olarak tüm ülkelerde varlık gösterse de zaman zaman barışın korunması, başka halkların haksız bir savaşa karşılaşması, diğer ülkelerde yaşanan iç savaşların önlenmesi, sivil kayıpların engellenmesi adına yurt dışında da görev yapabilmektedir. Bu kapsamda TSK değişik zamanlarda birçok ülkede görev üstlenmiştir. TSK'nın yurtdışı görevleri aşağıda sıralanmıştır.

Türkiye, 1950 yılında Kore Savaşına Birleşmiş Milletler saflarında katılmıştır. 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtını düzenleyerek adadaki Türklerin can ve mal güvenliğini sağlayarak, o zamandan beri Barış Gücü olarak adada varlığını sürdürmektedir. TSK bu hareketiyle birlikte Kıbrıs adasında yaşayan Türklerin soykırıma uğramasını önlediği gibi, KKTC devletinin ve halkının adadaki varlığını güvence altına almıştır.

SSCB'nin yıkılması ile birlikte Afrika'da Sovyet yanlısı olan çok sayıdaki devlet iç savaşa karşı karşıya kalmıştır. Bu ülkelerden biri olan Somali'de iç savaş yaşanmış, yönetime karşı çıkan yapılar ülkede bir felakete yol açmıştır. Açlık ve insani felakete yol açan bu savaşın durdurulması için TSK, BM Güvenlik Konseyi'nin 794 numaralı kararı kapsamında kurulan insani yardım ve barış gücü olan Birleşik Görev Kuvveti (Unifed Task Force-UNITAF) bünyesinde 2 Ocak 1993-22 Şubat 1994 tarihlerinde bir mekanize bölükle Somali'de görev almıştır. UNITAF harekâtı için oluşturulan barış gücü olan UNOSOM II'nin 04 Mayıs 1993-18 Ocak 1994 tarihleri içinde bir Türk korgenerali tarafından komuta edilmiştir (<https://www.tsk.tr/>).

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte Avrupa'da komünist rejimler ardı ardına çökmüş, yerlerine yeni rejimler kurulmuştur. Demokratik Almanya, Federal Almanya ile birleşirken, Çekoslovakya ise barışçıl bir şekilde ikiye bölünmüştür. Ancak Yugoslavya'nın parçalanması barışçıl bir şekilde olmamıştır. Önce Hırvatistan'da etnik kimlikler arasında savaş yaşanmış, ardından bu etnik savaş halkının çoğunluğu Müslüman olan Bosna Hersek'e sıçramıştır. Diyebiliriz ki Avrupa'nın II. Dünya

Savaşından sonraki en kanlı katliamları burada yaşanmıştır. Boşnak halkı etnik temizliğe maruz kalmıştır. Bosna-Hersek savaşının durdurulması amacıyla BM Güvenlik Konseyi 23 Şubat 1992'de 743 Sayılı Kararı alarak UNPROFOR adıyla bir barış gücü oluşturulmuştur. Türkiye bu güce 4 Ağustos 1993-31 Aralık 1995 tarihleri arasında bir mekanize alayla katkı sunmuştur. Taraflar arasında imzalanan Dayton Barış Antlaşması (14 Aralık 1995)'nin uygulanması görevini BM, NATO'ya vermiştir. NATO'nun bu maksatla oluşturduğu Uygulama Kuvvetine (IFOR) TSK, 20 Aralık 1995'ten itibaren bir tugayla katılmıştır. IFOR'un görevini 20 Aralık 1996'de tamamlamasının ardından oluşturulan İstikrar Kuvveti (SFOR) kurulması üzerine TSK'nın bölgede görev yapan bu tugayı İstikrar Gücü'nün komutası altında görevini sürdürmüştür. 2 Aralık 2004'de görev süresi dolan İstikrar Kuvvetinin yerini bu tarihten sonra Avrupa Birliği Gücüne (EUFOR) bağlı olan Althea Harekâtı almıştır. Yugoslavya'ya uygulanan ambargoların ve denetimini silah girişlerini önlemek için yürütülen Sharp Guard Harekâtına Türkiye, 13 Temmuz 1992 - 2 Ekim 1996'de TCG Kocatepe muhribi ile katılmıştır. TSK bu operasyona personel sayısı bakımından en çok katkıda bulunan ikinci ülke konumundadır. Aynı bölgede uygulanan uçuşa yasak bölgelerin kontrolü için oluşturulan "Deny Flight" harekâtına 12 Nisan 1993 ve 21 Aralık 1995'de bir F-16 filosu ile destek vermiş ve bu filo belirtilen tarihlerde İtalya'da konuşlandırılmıştır (<https://www.tsk.tr/>). Türkiye'nin Bosna Hersek'le her zaman yakın bir ilişkisi olmuştur. Ortak dini bağlara sahip olduğumuz Bosna- Hersek bölgesi uzun süre Osmanlı egemenliğinde kalmış, Avusturya İmparatorluğu'nun işgalinden günümüze kadar yüz binlerce Boşnak ülkemize yerleşmiştir. Ülkenin bağımsızlığından sonra da iki ülke arasında yakın ilişkiler olmuştur.

Yine halkının büyük bir bölümü Müslüman olan ve Osmanlı devletinde önemli görevler almış kişilere sahip, Osmanlıdan en son bağımsızlık ilan etmiş ve kazanmış ülkemizde yüzbinlerce soydaşı olan bu nedenlerden dolayı da yakın ilişkilerimiz bulunan Arnavutluk'ta, Komünizmin yıkılışıyla birlikte iç savaş niteliğinde olaylar yaşanmıştır. Bunun üzerine AGİT'in bu ülkede istikrarın ve barışın sağlanması için bir operasyon başlatmıştır. Bu kapsamda yürütülen "ALBA" Harekâtına 16 Nisan 1997- 01 Ağustos 1997'nde ülkemiz; TCG Yavuz ve TCG Trakya firkateynlerinin ile TCG Ertuğrul ve TCG Karamürselbey amfibi gemileri ve bu gemilerde görev yapan toplam 753 asker ile destek vermiştir (<https://www.tsk.tr/>).

Yine Sosyalist Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin bir parçası olan ve bağımsızlığını kazanan Makedonya'da bağımsızlık sonrası ülkenin önemli bir bölümünü oluşturan Arnavutların oluşturduğu silahlı yapılar ile Makedonya devleti arasında iç çatışmalar yaşanmıştır. Ülkedeki yasadışı silahlı güçleri silahsızlandırmak için "Essential Harvest" adı ile operasyon başlatılmıştır. Türkiye, bu harekâta 27 Ağustos 2001'dan itibaren bir bölük timi ile katılmıştır (<https://www.tsk.tr/>).

Türk Silahlı Kuvvetleri, dünyanın en fazla çatışmaların yaşandığı ve bu şiddet sarmalından dolayı açlığın, yoksulluğun, hastalığın ve suçun yaygın olduğu bölgesi olan Afrika kıtasında da barışın sağlanması adına çeşitli askeri ve insani görevler üstlenmiştir. Bu ülkelerden biri olan eski adı Zaire olan Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yapılan seçimlerin güvenliğini sağlamak için 30 Temmuz-30 Kasım 2006 aralığında oluşturulan BM Misyonununa (MONUC) bir adet C-130 askerî nakliye uçağı ile destek sunmuştur. BM'nin yine sorunlu bir Afrika ülkesi olan Sudan için yürüttüğü Misyona Türkiye, 25 Nisan 2005 ve 27 Temmuz 2010 tarihlerinde karargâh personeli göndermiştir. Komşumuz Irak'ta oluşturulan NTM-I misyonuna 2004-2011 arasında ülkemiz askeri personel desteği vermiştir. Kuzey Afrika'da bulunan Libya'da iç karışıklıkların yaşanması üzerine NATO'nun başlattığı Birleşik Koruyucu Harekâtına (Operation Unified Protector-OUP) TSK, 29 Mart-31 Ekim 2011 tarihlerinde dört adet çeşitli gemi, uçak, helikopter ve çok sayıda askeri personel ile iştirak etmiştir. NATO'nun Afrika Birliğine eğitim ve ulaştırma desteği sağlaması sürecinde Türkiye 24-29 Ekim 2006'de bu programa destek sunmuştur. Aden Körfezi, Arap Denizi ve Somali kıyılarında deniz güvenliğinin sağlanması, bu denizlerde sıkça rastlanan deniz korsanlığı ile mücadele amacıyla oluşturulan "Okyanus Kalkanı Harekâtı" (Operation Ocean Shield) operasyona Türk Deniz Kuvvetlerinden bir fırkateyn ile iştirak etmiştir. Operasyon 15 Aralık 2016 tarihi itibarıyla sonlandırılmıştır. Türkiye, Afganistan'da BM'nin yürüttüğü UNAMA operasyonun Kabil'de yer alan ana karargâhına askerî danışman seviyesinde 2012-2015 yıllarında katılmıştır (<https://www.tsk.tr/>).

Eski Yugoslavya'ya bağlı olup Sırbistan'dan bağımsızlık kazanmak amacıyla bir savaş yaşanan Arnavutların çoğunlukta olduğu Kosova'nın güvenliğini sağlamak için NATO'nun kurduğu Kosova Gücüne (KFOR) 321 personelin yer aldığı ve çok sayıda araçtan bir güçle katkı sunulmuştur. TSK unsurları merkezi Priştina olacak şekilde tüm ülke çapında halen görev yürütmektedir. Ordoğu'nun onlarca yıllık bir iç savaştan

ıkmiş ve mezheplere bölünmüş lkesi Lübnan'da Taif Antlaşması ile oluşturulan i barışın korunması için BM'ye bağlı olarak faaliyet yürüten UNIFIL'e bağlı olarak TSK personeli halen görevini sürdürmektedir(<https://www.tsk.tr/>).

Askerliğe elverişli olmayan, bu nedenle de silahaltına alınamayan, bundan kaynaklı bir burukluk yaşayan engelli vatandaşlarımıza bir jest olarak her yıl TSK tarafından temsili askerlik uygulaması gerçekleştirilmektedir. Bu sayede bu vatandaşlarımız bir gün süreyle askerlik ortamında bulunmuş ve vatani görevini gerçekleştirmiş olmaktadır. Bu uygulama 11 Mayıs 2018 tarihinden itibaren yrtlmekte olup başlanmış, "Temsili Askerlik Uygulaması"na şimdiye kadar 2856 engelli vatandaşımız katılmıştır. Bir günlük askerlik uygulamalarının ardından yemin ederek bu özel vatandaşlarımız "Temsili Terhis Belgesi" ile görevini tamamlayarak terhis edilmektedirler (<https://www.tsk.tr/>). Bu uygulama sayesinde TSK vatandaşı ile bütünleşmekte olup, engelli vatandaşlarımızın kendilerini değerli hissetmesine ve vatani görevini yerine getirmiş biri hissini yaşamalarına vesile olmaktadır.

Devletlerin yumuşak gücünü arttıran önemli bir askeri unsur ise devletlerin sahip olduğu askeri sanayi yeteneğidir. Son süreçte bu anlamda Türkiye'nin özellikle insansız hava araçları (İHA) konusunda dünya kamuoyunda önemli bir yer tuttuğunu ve başarılar ede ettiğini söyleyebiliriz. Türkiye'de üretilen İHA ve SİHA'ların Libya ve Suriye'de başarı elde etmeleri ve sonrasında Karabağ Savaşında belirleyici unsurlardan olmaları Türkiye'nin dış dünyada için önemli bir gündem oluşturmasına neden olmuştur. Son olarak Ukrayna Savaşında bu araçların etkin bir şekilde kullanılması, Türkiye'nin askeri teknolojisine tüm dünyada ilgiyi arttırmış oldu.

3.8. Diğer Alanlar

Görüldüğü üzere tüm devletler hem kendi, hem de yabancı ülke kamuoyunu etkileme, kendi düşünceleri lehinde ikan etmek, kendi politikalarını benimsetmek, diğer devletlerin halklarına kendilerini tanıtmak, değerlerini benimsetmek yabancı devlet yönetimlerini ikna etmek ve bu devletlerle yapıcı ve kalıcı ilişikler kurabilmek için yumuşak güçlerini kullanırlar. Bunu yaparken de yoğun bir kamu diplomasisi yürütürler, devletin tüm kurumlarından sivil yapılara ve bireylere kadar her türlü araçla bunu yaparlar. Kültür- sanat, spor, bası- yayın, teknoloji, sağlık, insani yardım ve daha pek çok alanda ortaya konulan yumuşak güç kullanımını her ülke gücü oranında az veya

çok yapmaktadır. Ülkemiz, en yoğun kamu diplomasisi kullanan ve sürekli artan oranda yumuşak gücünü yansıtan bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Yukarıdaki bölümlerde Türkiye'nin birçok alanda gösterdiği yumuşak güç unsurlarına kısaca yer vermiştik. Bu alanlar dışında başka alanlarda da ülkemizin yumuşak güç kullandığı ortadadır.

Dünya kamuoyu gündeminde önemli yer tutan unsurların başından spor gelmektedir. Birçok ülkenin “spor diplomasisi” yürüttüğüne tanık olmaktadır. Brezilya'nın dünya kamuoyunda tanınır olmasının nedeni ekonomik veya siyasi anlamda güçlü olması değil, kadınların ilgiyle izlediği pembe dizileri ve ondan daha fazlası sahip oldukları spor kulüpleri ve yetiştirdikleri dünyaca ünlü futbolcularıdır. Belki de tüm basketçilerin hayali Amerikan NBI Liginde oynamaktır. Spor karşılaşmaları ve olimpiyatlar soğuk savaş döneminde blokların en büyük mücadele alanlarına dönmüşlerdir.

“Spor diplomasisinin” en güzel örneklerinden biri ise 20 Kasım 2022’de Katar’da başlayan FIFA Dünya Futbol Kupasıdır. Büyük bir görsel şölenle yapılan kupa açılış törenine Suudi Arabistan veliaht Prensi Muhammed bin Selman, Mısır Cumhurbaşkanı Abdülfettah es-Sisi, Ürdün Kralı 2. Abdullah, Dubai Emiri Şeyh Muhammed bin Raşid Al Maktum, Kuveyt Veliaht Prensi Şeyh Mishaal Al-Ahmad Al-Jaber Al-Sabah, Filistin Devlet Başkanı Mahmud Abbas gibi bölge ülkelerinden liderler katılmıştır. Ülkemizi temsilen ise törene Cumhurbaşkanı Recep Tayip Erdoğan katılmıştır. Bu törenle birlikte küçük bir Ortadoğu ülkesi olan Katar hem tüm dünya toplumları tarafından tanınmış, hem de Batı’da oluşmuş olan İslamifobi ve Arap halkına karşı oluşmuş Oryantalist yanlış düşünceler yok edilemeye çalışılmıştır. Göz kamaştıran açılış töreni tüm dünyada naklen izlenirken modernlikle geleneğin buluştuğu Katar reklamları yayın yapan tüm televizyonlarda yer bulmuştur. Bu törenle birlikte siyasi bir barış ortamı da oluşturulmuştur. Örneğin Erdoğan, Sisi ile bu vesileyle yüz yüze görüşme zemini bulmuştur.

Spordaki başarılar da bir ülkenin uluslararası imajına katkı yapan unsurlardan biridir. Spor başarıları ülkenin toplumsal gelişmişliğini ve gençliğe verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir. Spor alanında birçok branştan Türkiye’yi yurt dışında başarıyla temsil etmiş kulüpler ve yarışmacılar olmuştur. Bunlar Türkiye’ye ekonomik katkıları ve turist çekmelerinin yanında olumlu bir imaj da kazandırmışlardır.

Galatasaray, Fenerbahçe gibi kulüpler futbol başarılarıyla Türkiye'nin olumlu tanıtımına katkıda bulunmuşlardır. Yine üç dünya şampiyonluğu ve dört Avrupa şampiyonluğu elde eden Vakıfbank Voleybol Kadın takımı bu kulüplerden biridir.

Bilim ve sanat alanında yetişmiş değerler ve bu kişilerin elde ettiği başarılar yumuşak güce katkı yapan unsurlardır. Orhan Pamuk, 2006 yılında edebiyat dalında Nobel ödülü sahibi olmuş, bu vesile ile Türk edebiyatı dünya genelinde bir ilgi görmüştür. Birçok uluslararası ödülün sahibi olan Yaşar Kemal eserleriyle Türk edebiyatının dış dünyaya açılan bir penceresi olmuştur. 2015 yılında Nobel Kimya ödülünün sahibi olan Aziz Sancar, Türkiye ve dünyada önemli bir bilim adamı olarak gündem oluşturmıştır. Corona döneminde aşı geliştiren BioNTech firması sahibi türküye kökenli Uğur Şahin ve Özlem Türeci ülkemiz açısından önemli değerler olmuşlardır. 2003 Eurovision birincisi olan Sertap Erener, çok sayıda ödül sahibi yazar Yaşar Kemal kültürel anlamda Türkiye'ye olumlu bir imaj sağlamıştır.

Türkiye'nin son on yılda kamu diplomasisi ve yumuşak güç kullanımında gözle görülür bir artış olduğu söylenebilir. Örneğin son on yılda özellikle Türkiye'nin uzak durduğu veya ilişki kurmadığı Afrika ülkeleriyle ilişkiler kurulmuş, geliştirilmiş, çok sayıda ülkede elçilikler açılmıştır. Türkiye; 2009'dan önce 12 ülkede büyükelçiliği bulunurken günümüzde 43 ülkede elçiliğe sahiptir. Sağlık Bilimleri Üniversitesi bünyesinde Sudan ve Somali'de tıp fakültesi, sağlık yüksekokulları ve hastaneler açılmıştır. Burada yöre halkına sağlık hizmetleri sunulmaktadır. Çok sayıda Afrikalı öğrenci Türkiye'de eğitim görmektedir. Su sıkıntısı olan bölgelerde su kuyuları açılmış, açlıkla mücadele kapsamında yiyecek yardımları yapılmıştır. İHH gibi kuruluşlar bölgede yardım faaliyetleri yürütmektedir.

Yumuşak güç kullanımını ve kamu diplomasisini kuruluşundan beri yürüten Türkiye özellikle son on yıldır bu alandaki faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Özellikle SSCB'nin dağılmasından sonra yeni Türk devletlerinin ortaya çıkmasıyla Türkiye soy ve inanç olarak ortak değerlere sahip bu bölgede akraba ilişkilerini de kullanarak kamu diplomasisi faaliyetlerini yoğunlaştırmıştır. Bu bölgelerin başında ise Orta Asya Cumhuriyetleri gelmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA DİPLOMASİSİ

4.1. Orta Asya’nın Konumu ve Önemi

Orta Asya, Asya’nın denizle bağlantısı olmayan iç bölgelerini kapsayan geniş bir coğrafyadır. Etnik olarak doğudaki Türkleri, doğu İranlıları (Tacikler) ve Moğol halklarının yaşadığı toprakları kapsar. Çin’in batıdaki topraklarını, Moğolistan’ı, Hindistan ve Pakistan’ın kuzeyindeki bölgeleri, Kuzeydoğu İran’ı, tüm Afganistan’ı, Batı Türkistan olarak adlandırılan ve eskiden SSCB’ye bağlı olan Türk cumhuriyetlerini, Rusya’nın doğu kısımlarını (Tataristan- Başkurdistan, Sibirya) kapsayan daha geniş sınırları kapsayan bir bölge olarak tanımlanmıştır. Dar anlamıyla Orta Asya; SSCB’den ayrılan Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan’ı kapsayan coğrafyayı kapsamaktadır (Nogayeva, 2011, s. 97; Efegil, 2004, s. 20). Her ne kadar Büyük Orta Asya kavramını ortaya atan bazı uzmanlar Afganistan’ı da Orta Asya sınırları içerisine dâhil etseler de geleneksel olarak Orta Asya Sovyetler Birliğinden ayrılan bu beş ülkeyi kapsamaktadır (Nogayeva, 2020a, s. 786). Bu çalışmamızda günümüzde Orta Asya veya Merkez Asya, Batı Türkistan kavramıyla Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Tacikistan devletlerini kapsayan bölge kastedilmektedir.

Orta Asya’ya kuzey topraklarını işgal etmeye başlayan Rusya Çarlığı ile Hindistan’dan kuzeye doğru ilerleyen işgalci Britanya güçleri XIX. yüzyılda sonunda bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesine girerler. Böylece iki büyük emperyalist güç olan Birleşik Krallık ile Rusya arasında Arthur Conolly’nin “Büyük Oyun” olarak tanımladığı nüfuz mücadelesi başlamıştır. Bu mücadelenin sonucunda İngiltere o dönemdeki tüm Hindistan topraklarını işgal ederken, Rusya ise Türkistan olarak

tanımlanan tüm Orta Asya bölgesine egemen olmuştur. Orta Asya’da büyük devrimden sonra Çarlık Rusya’nın yerini SSCB egemenliği almıştır (İsayev 1, 2017).

Rusya’nın Orta Asya’da üç yüzyıldan fazla süren egemenlik mücadelesi 1907 yılında imzalanan bir anlaşmayla kabul edilmiştir. İngilizlerle Rusların varmış olduğu bu antlaşma sonucunda Asya’nın bu büyük coğrafyasında yaşanan mücadele sona ererken, bu anlaşmaya göre Rusya Afganistan’ın İngiltere’nin egemenliğinde olduğunu kabul etmiştir. İngiltere ise Orta Asya’yı Rusya’ya bırakarak bölge üzerindeki emellerine son vermek durumunda kalmıştır. Sovyetler Birliği’nin 1991 yılında dağılmasına kadar geçen sürede Merkez Asya’da bulunan topluluklar bağımsızlıklarına kavuşamamış başka bir devletin egemenliği altına kalmıştır. Bu bölge halkları SSCB egemenliğine girildikten sonra oluşturulan birer özerk Sovyet Cumhuriyeti olarak varlık göstermişlerdir (Çalışkan, 2018, s. 3-5).

Orta Asya tarih boyunca askeri, jeo-stratejik, siyasi, ekonomik konumu ve enerji kaynakları nedeniyle her dönem büyük güçlerin mücadele alanı olmuş, büyük devletler tarafından egemenlik altına alınmaya çalışılmış bir bölge olmuştur. Büyük Petro ile Rusların ilgisini çekmiştir. 1552 yılında Rusya bölgeye hâkimi olma mücadelesine girmiş ve 1888’de Rus Çarlığı tüm bölgenin hâkimi olmuştur. Rusya ve İngiltere bölge için verdikleri savaşlardan sonuç alamayacaklarını anlayarak Afganistan’ı tampon devlet olarak bırakmıştır. Böylece Hindistan, İngiliz hâkimiyetinde kalırken; İngilizler, Orta Asya’da Rus egemenliğini kabul etmişlerdir (Efegil, 2004, s. 9, 20). 1917 yılında Bolşevik devriminin gerçekleşmesiyle Türkistan bölgesi SSCB’nin egemenliğine girmiş, altı Sovyet cumhuriyeti kurulmuştur. Bununla birlikte bölge SSCB ve Çin arasında tartışmalı bir coğrafya olmuştur. SSCB; Çin’in batısında bulunan Kazak ve Kırgızların yaşadığı yerlerin Kazakistan ve Kırgızistan’a katılması gerektiğini savunurken; Çin, SSCB’den Kırgızistan ve Kazakistan, Özbekistan topraklarından 2 milyon 200 bin km²’lik bir alanın tarihsel olarak kendilerine ait olduğunu öne sürmüştür (Efegil, 2004, s. 28).

Sovyetler Birliği döneminde Lenin, tüm yerel dillerde eğitim yapılması hakkı tanımış fakat bu uygulama önceleri çok olumlu bir politika olarak düşünülmüş olsa da bu hakkın uygulanışı, işleyişi ve sonuçları ile birlikte değerlendirildiğinde Türk halkları açısından uygulamanın olumsuz sonuçları da olmuştur. Dil ve kültür farklarına göre

Orta Asya’da konuşulan diller esas alınarak bölge dil merkezli cumhuriyetlere bölünerek yerel milliyetçiliğin yükselmesine neden olmuştur. Bunun sonucunda bu yaklaşım Türk dünyasının dile dayalı birliğini de parçalamıştır. Lenin’in iktidarı döneminde yerel dillere verilen özgürlük Orta Asya toplumu arasında Türk dili ve alfabe konusunda yeni arayışları ortaya çıkarmıştır. SSCB’de yaşayan Türkler arasında 1920’li Latin Alfabesine geçiş temelinde “Yeni Türk Alfabesi” tartışmaları başlamıştır. Bu tartışma uzun zaman devam etmiş ve nihayetinde 1930’da neredeyse tüm Türk toplulukları “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi”ne geçmeye karar vermiştir. 1928 yılında Türkiye’nin de Latin alfabesini kabul etmiştir. Türkiye’nin bu adımıyla Türkler arasında alfabe birliği sağlanmıştır. Alfabenin ortaklaştırılması ile birlikte Türklerin dil birliğine giden yol açılmıştır. Stalin’in iktidara gelmesi ile birlikte Sovyet yönetiminin bu konudaki ılımlı yaklaşımı terkedilmiş, benimsenen “Birleştirilmiş Yeni Türk Alfabesi” Sovyetler Birliği’nin geleceği açısından bir tehdit olarak algılanmıştır. Tüm Sovyet Cumhuriyetlerinde ortak alfabe kullanılması kararlaştırılmış ve tüm yerel dillere göre göre bir Kiril alfabesi oluşturularak bu dönemde Kiril alfabesi dışındaki diğer alfabeler gibi Latin alfabesinin kullanımına son verilmiştir (Çalışkan, 2018, s. 3-5).

1929 yılından önce Arap alfabesi kullanan bölge ülkeleri, alfabelerini değiştirerek Latin alfabesini kullanmış, 1940 yılında ise Latin alfabesini terk ederek Kiril alfabesini kullanmaya başlamıştır. 1990’ların başında tüm Türk devletlerinde ortak bir alfabeğe geçilmesi gündeme gelmiş, Türkiye ile ortak dil ve alfabe birliğini sağlamak amacıyla Azerbaycan, Özbekistan ve Türkmenistan Latin alfabesine geçme kararı almıştır. Ancak bu dönemde sınırları içerisinde oransal olarak büyük bir Rus ve Slav nüfusu barındırdığı için ve bu duruma Rusya’nın vereceği tepkiyi göze alamadığından Latin alfabesine geçme konusunda bir karar alamamıştır. Alfabe değişikliği Rus etkisinin sınırlandırılması anlamına geleceğinden Latin alfabesine geçişin Rusya’ya karşı yapılmış bir hamle olarak değerlendirilmesi söz konusu olacak ve bu durumdan Rusya’nın rahatsız olmaması düşünülemeyeceğinden Kazakistan Latin alfabesine geçiş konusunda çekinceli bir yaklaşım sergilemiştir. Ancak Kazakistan’daki demografinin Kazaklar lehine değişimi ve Kazakistan’ın diplomatik ve ekonomik anlamda göstermiş olduğu gelişmeler sonucunda dönemin Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kazakistan hükümetine 2017 yılının sonuna kadar Kazakistan’ın Kiril alfabesinden Latin alfabesine geçiş için gerekli çalışmaların yapılması emrini

vermiştir. Bunun sonucunda 2017 sonu itibarıyla Kazakistan, Latin alfabesini temel olarak yeni bir Kazak alfabesi hazırlamıştır. Kazakistan, 2018’de tüm ortaokul kitaplarının; 2025 yılına kadar ise ülkede yayımlanan tüm kitap, dergi ve resmî belgelerin Latin alfabesine göre oluşturulan yeni alfabeye basılması konusunda gerekli hazırlıkları ve çalışmaları yapmaktadır.

1989’da Berlin Duvarının yıkılması ile dünyada yeni bir dönem başlar. O güne kadar varlığını sürdüren komünist rejimler ardı ardına çökmeye başlar. 1991 yılında SSCB’nin dağılması ile 16 bağımsız devlet ortaya çıkar. Bu aynı zamanda Soğuk Savaşın bitmesi anlamına gelmektedir. SSCB’nin Hazar Denizi’nin doğusunda bulunan Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan, Tacikistan bağımsızlığını kazanan bu devletlerarasında yer alır. Komünist rejimlerin yıkılması ve SSCB’nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan bu devletlerde ekonomik, sosyal ve siyasal bir dönüşüm başlarken Türkiye açısından da bu devlerle ilişki kurma açısından bir fırsat ortaya çıkmış olur. Türkiye ile dil ve kültür bağı bulunan bu devletlerle ilişki kurmak Türkiye’yi bölge ülkeleri ile ilgilenen diğer devletler karşısında avantajlı kılmakla birlikte ilişki geliştirmesini kolaylaştıran bir etmen olarak bulunur. Demokratik, laik bir cumhuriyet olarak 70 yıllık bir deneyime sahip Türkiye; komünist sistemden demokrasiye ve liberal ekonomiye geçme yolunda olan ortak soya veya dini anlayışa sahip bu ülkelere iyi bir rol model ülke olarak durmaktadır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Doğu ve Batı olarak iki bloğa bölünen dünya uzun bir zaman bir Soğuk Savaş dönemi yaşamıştır. Bu savaşın nihayetinde kapitalist Batı Bloğu savaşın galibi olurken savaş Komünist Bloğun yenilgisiyle sonuçlanmıştır. ABD öncülüğünde tek kutuplu bir dünya düzeni kurulmuş ve bu yeni duruma göre yeni bir dünya şekillenmiştir. Avrupa ve Afrika başta olmak üzere komünist rejimler domino etkisiyle birer birer yıkılırken SSCB, Yugoslavya, Çekoslovakya bölünmüş, çok sayıda irili ufaklı devlet ortaya çıkmıştır. Bir kısım devlerde ise kanlı iç savaşlar yaşanmıştır. Büyük Batılı güçler ortaya çıkan bu yeni devletler ve rejimlere yönelik stratejiler geliştirmiş, bu bölgelerle yakından ilgilenmişlerdir. Her ne kadar yaklaşık bir on yıllık can çekişme dönemi yaşasa da sonradan toparlanan Rusya bu yeni duruma eski kazanımlarını koruma ve yarıştan çekilmeme yoluna giderken; yeni bir güç olarak toparlanan Çin de bu bölgelerle yakından ilgilenmiştir. Komünist rejimlerin çöküşü ardından ortaya çıkan yeni bağımsız devletlerarasında Orta Asya’da yer alan beş

cumhuriyet de var ve bu devletler sahip oldukları önemden dolayı her zaman büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur.

Orta Asya devletleri diğer Sovyet Cumhuriyetleri gibi ardı ardına bağımsızlıklarını ilan ederken aynı zamanda birçok sorunla karşı karşıya kalmışlardır. Öncelikli olarak Hazar Denizinin kullanımı ve sınırlarının belirlenmesi başlıca bir sorun olmuştur. Hazar'a kıyısı bulunan Kazakistan ve Türkmenistan ile diğer kıyıdaş ülkeler yaklaşık 20 yıl süren bir belirsizliğin ardından 2018 Ağustos ayında Kazakistan'ın Aktau kentinde imzaladıkları anlaşma ile bu belirsizliğe bir son vermişlerdir. Kasım 2019'da Kazakistan ile Rusya sınırlarının belirlenmesi konusunda iki ülke arasında bir mutabakata sağlanmıştır. Ancak bununla birlikte Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'ının Fergana Vadisi ve çevresindeki sınır hattında bir belirsizlik ve özellikle su paylaşımı konusunda anlaşmazlık zaman zaman silahlı çatışmalara ve can kayıplarına yol açmaktadır. En son bu bölgede Eylül 2022 yılında Tacikistan ve Kırgızistan arasında can kayıplarına yol açan silahlı bir çatışma yaşanmıştır.

Bağımsızlıklarını kazanan bu cumhuriyetlerde Çarlık ve Sovyet dönemlerinde bölgeye yerleştirilen Rus nüfusu bağımsızlık sonrasında da bir Rusya ile bu halk arasında bir bağ bulunması nedeniyle bir sorun oluşturabilmiştir. Kazakistan'da büyük bir Rus nüfusunun varlığı ve bu vatandaşların yoğun olarak Rusya sınırına yakın kuzey yerleşimlerinde bulunması bir tehdit algısına yol açmıştır. Bu nedenden dolayıdır ki Kazakistan daha sonraki yıllarda başkentini Çin sınırına daha yakın bulunan Almatı'dan, Slav nüfusunun yoğun olarak yaşadığı kuzeydeki Rusya sınırına yakın Astana'ya nakletmiştir. Bu hareketiyle büyük bir toprak parçası üzerinde kurulu bulunan Kazakistan, ülke nüfusunun azlığından dolayı ortaya çıkabilecek güvenlik sorunlarına karşı belli bir önlem almaya çalışmıştır. Rus ve diğer Avrupalı nüfusun bağımsızlık sonrası kendi soydaşlarının ülkelerine göçü ve dışarıdaki Kazakların Kazakistan'a yerleşmesi ile bu sorun önemli ölçüde azalmıştır (İbrahimov, 2011, s. 64).

Bölge ülkelerinin konumuna ve kapladığı alana, sahip oldukları nüfusa baktığımızda önemli bir alan ve insan barındırdıkları görülmektedir. 27 Ekim 1991'de SSCB'den bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan, Kazakistan'dan sonra bölgenin en geniş toprak büyüklüğüne sahip ülkesidir. Bu ülke egemen ve özgür bir ülke olmasından

kısa bir zaman sonra da sürekli tarafsızlık statüsünü ilan etmiş ve BM'nin de bu kararı onaylamasıyla birlikte yönetim merkezi Aşkabat olan Türkmenistan; İsviçre gibi tarafsız bir ülke statüsü kazanmıştır. Kapladığı alan 488.100 km² olan ve zengin doğalgaz yataklarına sahip bu ülkede geniş bir alana sahip olmasına rağmen yalnızca resmi rakamlara göre 4 buçuk milyon insan yaşamaktadır. Bunların %77'sini Türkmenler oluşturmaktadır.

Merkezi Asya'nın kapladığı alan olarak en büyük ülkesi olan Özbekistan homojen bir nüfus yapısına sahip olmakla birlikte bölgenin en kalabalık ülkesidir. Özbekistan'ın sahip olduğu toprak büyüklüğü 447.400 km² olmasına karşın ülkede yaşayan insan sayısı 32 milyondan fazladır. Burada ikamet eden insanların %78'ni Özbekler oluşturmaktadır. Görüldüğü gibi alan olarak Türkmenistan'a yakın bir mekâna sahip bir ülke iken Türkmenistan nüfusunun neredeyse sekiz katı bir nüfusa sahiptir. Kazakistan'ın üçte biri bir alana sahip Özbekistan, bu ülkenin iki katına yakın bir nüfusu barındırmaktadır. Özbekistan'ı diğer bölge ülkelerinden ayıran en önemli özelliklerinden biri de komşu ülkelerde büyük bir Özbek nüfusunun yaşamasıdır. Şöyle ki; Tacikistan'da nüfusun % 25'ni, Türkmenistan'da % 9,2'sini, Kazakistan'da % 2,3'nü ve Kırgızistan'da % 12,9'nu Özbeklerden oluşmaktadır ve bu haliyle Özbekler bölgenin en kalabalık ve yaygın etnik toplumdur. Bölge ülkelerinden başka Afganistan'da önemli sayıda Özbek'in yaşamaktadır ve bu yaygın nüfus Özbekistan'a bu ülkeler üzerinde bir etki oluşturma fırsatı vermektedir. Bu coğrafyada bulunan tüm bölge ülkeleri bu durumu bir şekilde kabullenme durumunda kalmaktadırlar (İbrahimov, 2011, s. 64).

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Asya ve Avrupa yol güzergâhında geniş bir alanı kaplayan ve dünyanın önemli doğalgaz, petrol ve maden rezervlerine sahip bu yeni ülkeler bağımsızlıklarından sonra bu özelliklerinden dolayı tüm büyük devletlerin ilgi odağı olmuşlardır. Soy ve inanç bağı bulunan Türkiye bu bağları da kullanarak bölgeyle yakından ilgilenirken Rusya ise eskiden beri kendi hinterlandında bulunan ve doğal etki alanı saydığı bu coğrafyayı kaybetmek istememiştir. Diğer büyük güçler ise bölgenin potansiyelinden yararlanmaya çok istekli olmuşlardır. Bazıları ise hem Rusya'dan bölgeyi koparmak ve hem de Rusya'yı buradan kuşatmak hevesiyle hem de bölgenin sahip olduğu avantajlardan da yararlanma arzusuyla ayrı bir ilgi göstermiştir.

4.2. Büyük Devletlerin Orta Asya'daki Göç Mücadeleleri

4.2.1. Büyük Devletler

Sovyetler Birliğinin dağılması ile bağımsızlığını kazanan Orta Asya coğrafyası, büyük güçlerin ilgi odağı olmuştur. Stratejik bir bölge olması; bölgenin geniş petrol ve doğalgaz yatakları üzerinde söz sahibi olmak isteyen ABD, Rusya, Çin, İran, Türkiye'dir (Nogayeva, 2020b, s. 787). Soğuk Savaş sonrasında Orta Asya hegemon güçler arasından üzerinde durulan ve yeni bir paylaşım alanı olarak görülen bir bölge olmuştur. Bölge ekonominin yanında askeri güvenlik açısından ve enerjinin güvenliği bakımından nüfuz mücadelesine sahne olmuştur. Bölge insanları arasından Rusçanın yaygın olması ve bölge ülkelerinde çok sayıda soydaşı bulunması nedeniyle Rusya ve Çin bunu bir avantaj olarak kullanırken, ABD demokrasi getiren bir ülke misyonunu öne çıkararak yararlanarak bölgede etkinlik kurmaya çalışmıştır (Nogayeva, 2012, s. 184). Bölgede hâkimiyet kurma sevdasında olan İngiltere'nin yaklaşık yüz elli yıl öncesinde Çarlık Rusya'sı ile giriştiği "Büyük Oyun"dan çekilmesi ile bölgeye Rusya hâkim olmuş, SSCB döneminde de bu egemenlik devam etmiştir. Sovyetler Birliğinin dağılmasının ardından Orta Asya "jeopolitik kara delik" durumuna düşmüş ve sonucunda yeniden başlayan bu hâkimiyet oyununa bölgenin eski efendisi ve aynı zamanda kendi art bölgesi olarak gören Rusya, bölgeyi Rus etkisinden kurtarmayı arzulayan ABD, soy bağı üzerinden bölgeyle ilişki kurmaya çalışan Türkiye, sınır komşuları İran ve Çin ile geleceğin süper gücü bölge yakın bir ülke olan Hindistan'ın katılımıyla yeniden canlanmıştır (İsayev, 2017). SSCB'nin dağılması ile Orta Asya'da bağımsızlıklarını kazanan bu devletler ABD, AB, Rusya Federasyonu, Çin, Japonya gibi büyük güçlerin mücadele alanına dönüşür. Bu devletler; sahip oldukları mineral ve madenler, bulundukları coğrafi konum büyük güçlerin ilgisini üzerlerine çeker. Özellikle bölgenin sahip olduğu doğal kaynaklar bu rekabeti arttırmaktadır (Nogayeva, 2011, s. 99; Aydın, 2001, s. 273).

Küresel politikada büyük güçlerin bazı eylemlerinin dünyadaki rolünü geliştirmede ve değerlerini kabul ettirmede pratik bir rol oynadığı söylenebilir. Dünya hükümeti, küresel imparatorluğun oluşumu gibi fikirler bir çözümlenmeyle değil, dünyadaki karşıtlıkların yeni bir şiddetlenmesiyle sonuçlanmaktadır. Kültürel olarak çeşitlilik içeren ve zorlu bir dünyada dengeli olmayan bir durumda; ortaya çıkabilecek tüm

sonuçlarıyla birlikte daha güçlü olanın zayıflar üzerindeki çıkarlarını daha güçlü ve zorlayıcı şekilde dayatmasına yol açacaktır (Nogayeva, 2020c, s. 96). Bu durum bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte tüm küresel güçlerin dikkatinin yoğunlaştığı Orta Asya ülkeleri için de geçerli olmuştur.

Sanayisi gelişmiş ve enerji kaynaklarına ihtiyaç duyan her ülke gibi AB de SSCB'nin yıkılmasıyla birlikte Orta Asya ile ilgilenmiştir. Bölge ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanmalarıyla birlikte AB, bu ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmuştur. Bu ilişkiler zaman içerisinde önemli bir seviyede gelişmiştir. Petrol, doğalgaz, kömür ve diğer enerji kaynakları bakımından Rusya'ya bağımlı kalmak istemeyen AB; enerji, ekonomi, güvenlik alanında işbirliğine heveslidir. Rusya ve Çin arasında sıkışmak istemeyen bölge ülkeleri de AB'yle iyi ilişkiler geliştirmek istemektedir. Bu bağlamda AB; 2007'de Orta Asya Stratejisini başlatmıştır. Bu stratejinin ileri bir düzeye ulaşması AB'nin 2019 yılında yeni bir Orta Asya Stratejisi belirlemesine yol açmıştır. AB; bölge ülkeleri ile stratejik ilişkilerini sürekli geliştirmekle birlikte burada bölgenin eski hegemonu Rusya, bölgeye girmek isteyen ABD ve bölgenin komşusu Çin ile rekabet etmek zorundadır (Efe, 2022, s. 483-487). Bölge üzerinde rekabete tutuşan bu büyük güçlere değinmemiz gerekmektedir.

4.2.2. Rusya

Dünyanın en geniş topraklarına sahip, büyük yeraltı kaynaklarına sahip ve aynı zamanda dünyanın süper gücü olan Rusya; yabancı güçlerin yakınında bulunmasını ve kendi çeperinde dolaşmasını pek hoş karşılamamıştır. Yabancıların kendi etki alanındaki bölgelerdeki faaliyetlerini yakından takip etmiş ve bu güçleri bölgeye sokmamak için elinden gelen çabayı sarf etmiştir. Çeçen Savaşı, Gürcistan'a askeri müdahale, Kazakistan'daki olaylarda Kazak Hükümetini destekleyen müdahalesi ve son olarak Ukrayna Savaşı bunu açık bir şekilde göstermiştir.

Rusya Federasyonu; bu devletleri yanında tutabilmek ve yabancı güçlerin tehdidini en aza indirebilmek amacıyla “birlikler stratejisini” benimsemiştir. Siyasi birlik olarak Bağısız Devletler Topluluğunu oluştururken, askeri bir yapı olan “Kolektif Güvenlik Antlaşması Örgütü” (KGAÖ)'yü bölge ülkeleri ile kurmuş, ekonomik bir yapı olarak eski Sovyet ülkelerinin dâhil olduğu “Avrasya Ekonomik Topluluğu” (AET) ortaya çıkmıştır. Rusya ve bölgenin diğer bir büyük gücü olan Çin'in öncülüğünde

önceleri sınır sorunlarını çözmek için başlatılan sonrasında bir uluslararası örgüt olarak ortaya çıkan “Şanghay İşbirliği Örgütü” (ŞİÖ) bu oluşumları takip etmiştir. Ne var ki AET bir türlü faal duruma gelemiyor, ŞİÖ ise yavaş yavaş Çin’in etkisinin altına girmiştir. Bununla birlikte Rusya stratejik bir ilişki geliştirdiği ve bunu ileri seviyeye getirdiği ortağı Çin’in bölge üzerindeki faaliyetlerini göz ardı etmekle birlikte ABD’ninkine var gücüyle direnmektedir (İsayev 1, 2017).

Dil ve nüfus, Rusya’nın bölge ülkelerine yönelik politikalarının en önemli unsurlarındandır. Rusya, bölgedeki etnik Rus nüfusunu ve Rusçayı bir avantaj olarak kullanmaktadır. Büyük bir Rus nüfusuna sahip olan Kazakistan ve Kırgızistan’da Rus dilinin resmi statüsü korunmakta, ülke insanları tarafından Rusça bilmek bir avantaj olarak görülmektedir. Bu avantaj, özellikle 2000 yılından sonra ucuz işgücü ithalatçısı olan Rusya için de geçerlidir (Nogayeva, 2020 c, s. 85). Orta Asya cumhuriyetlerinin üye olduğu Türkiye’nin üye olmadığı Rusya’nın bölge üzerindeki politikalarını yürütmesine yardımcı olan askeri ve ekonomik amaçlı yapılar mevcuttur. Dolayısıyla bölge ülkeleri ile yakın ilişkiler yürütmek isteyen Türkiye, aşağıda kısaca değineceğimiz bu yapılarla da ilişkiler yürütmek durumundadır. Çin, Hindistan, İran gibi büyük ülkelerinde üyesi olduğu Şanghay İşbirliği Örgütü, ekonomik birliği ve güvenliği önceleyen Avrasya Ekonomik Topluluğu, askeri işbirliğine dayanan Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü bu örgütlerin başında gelmektedir. Bağımsız Devletler Topluluğunun dağılmasının ardından Rusya bölge ile koordineli ilişkiler geliştirmek ve bölge üzerindeki etkinliğini artırmak için bu örgütleri etkin biçimde kullanma gayretindedir.

4.2.3. Çin

Bölgeyle yakından ilgilenen ve aynı zamanda sınır komşusu olan Çin bu konuda özellikle ekonomik ilişkilere yoğunluk vermektedir. Bölgenin sahip olduğu enerji ve maden kaynakları, bu büyük kaynaklara sahip olmalarına rağmen halkının büyük bölümü yoksul olan ve tüketim mallarına ihtiyaç duyan ve Avrupa ile Ortadoğu’ya doğru uzanan geniş bir coğrafya olması Çin’in bölgeyle ilgilenmesine neden olan etmenlerdir. Ekonomik gelişmelere baktığımızda Çin’in bölge ülkeleri ile olan ticaretinin son 20 yılda 100 kat arttığını görmekteyiz. Çin’in bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalatın yüzde 80’ini doğal gaz, ham petrol ve maden gibi enerji

kaynakları oluşturmaktadır. Orta Asya’da “Bir Kuşak, Bir Yol Projesi” çerçevesinde hareket eden Pekin’in aktivitesi çok eski zamanlarda başlamıştır. Ocak 2000’de Çin Devlet Konseyi “Batı’ya Büyük Atılım” adlı programı onaylamıştır. “Yağma” ve “sömürü” kuşkusunu gidermek amacıyla kimi fabrikalar Çin’den Orta Asya’ya nakledilmektedir. Çin maden şirketleri bölge ülkelerinin bağımsızlığından beri buradadır. Asya-Pasifik’e odaklanan ABD ile olası mücadelede burası Çin’in ikmal kaynağı olarak düşünülmüştür. İslamcı terörün uzun zamandır faaliyet gösterdiği Çin, Afganistan, Pakistan ve Tacikistan ile askeri koalisyon kurarak terörün kökünü Orta Asya ve Afganistan’da kazmaya çalışmaktadır. Başkalarının iç işlerine karışmama ilkesi, sorunları sırf diplomasi yolu ile çözme gayreti, “Çin fobisini” büyük ölçüde silmiş görünmektedir. Orta Asyalılar Çin’in açtığı onlarca okul ve Konfüçyüs Merkezi’nde Çince öğrenmekte, hatta Özbekistan Çince yayın yapacak TV kanalını açmaya hazırlanmaktadır. Çin Orta Asya’ya egemen olursa ezeli rakibi ve zaman zaman askeri çatışmaların yaşandığı Hindistan karadan tamamen ablukaya alınır, denizci milleti olmayan Hintlilerin durumu feci bir şekilde kötüleşir. Bunun dışında ekonomisinin hızlı büyümesiyle Hindistan’ın ham madde ve özellikle enerjiye ihtiyacı artmaktadır. Bugün doğal gaz ve petrolün yüzde 70’ini Ortadoğu gibi istikrarsız bölgeden ve riskli deniz yoluyla temin eden Hindistan’ın alternatif kaynak aramaması düşünülemez. Yatırım imkânları sınırlı olan Hindistan; Özbekistan’da odaklanmış, ilaç, tarım ve tekstil sektörlerinde 30’u aşkın ortak şirket kurarak Türkiye’nin yerini almaya hazırlanmaktadır (İsayev, 2017).

Çin; Batı Türkistan’da yer alan ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal durumlarını ve bölge ülkeleriyle ortak bir sınıra sahip olmasının avantajını da kullanarak bu ülkeleri ticari ve iktisadi nüfuzu altına almayı başarmıştır. Bölgedeki her bir ülkeyle her ülkeye göre oranı değişiklik gösterse de Çin’in bölgesel anlamda göz ardı edilemeyecek boyutta ticari ilişkiler kurduğu ve geliştirdiği gibi bir gerçek vardır. Bölgenin Çin için tarihi ve stratejik bir önemi olmasının yanında bölgeyi Çin için daha cazip kılan şey ise büyük bölümü Türkmenistan ve Kazakistan’da bulunan ve Çin’in çok fazla ihtiyaç duyduğu fosil yakıt rezervlerinin varlığıdır. Diğer yandan Orta Asya; bu bölge üzerinden Rusya’yı güneyden kuşatma hedefi taşıyan ABD için bölgeye hâkim olmanın diğer bir anlamı ise İran’ı kuzeyden Çin’i doğudan kuşatabileceği jeostratejik öneme sahip bir pozisyonda olmasıdır. Türkiye’nin bölge ile milli ve kültürel bağlara sahip

olması ortağı ABD tarafından başlangıçta bir avantaj olarak görülmüşse de Türkiye'nin o dönem için bölgenin sorunlarını çözebilecek yeterli maddi ve insani kaynağının bulunmaması ve bu gelişmelerle beklenmedik bir anda karşılaşması bölge siyaseti açısından başarısız olmasına neden olmuştur. Bu sebeptendir ki bölge ülkeleri için cazibesini yitirmesine neden olmuştur (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 147- 149).

Orta Asya; yeri geldiğinde Çin ile Rusya'nın enerji kaynakları, ticaret, ekonomi ilişkileri konu olduğunda ABD ile mücadeleden kaçınmadıkları ve böyle bir durumun gelecekte ortaya çıkması halinde ise kaçınmayacakları bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu bölge; son süreçte ABD'nin çok az ilgisini çekmiştir. Orta Asya'da yer alan bu beş ülkeyi kendi aralarında iki sınıfa ayırmamız mümkündür. Bunlardan ilki ekonomilerini daha çok sahip oldukları enerji kaynaklarının yüksek rezervlerine göre şekillendiren ve görece çok daha iyi bir konumda olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan'dır. İkinci gurubu ise yurtiçi düşük milli hâsılası ve düşük kişi başına düşen geliri ile bunlardan çok daha altta olan, düşük ekonomileri ile Kırgızistan ve Tacikistan oluşturur. Büyük güçlerle kurulan ekonomik ilişkiler bölge ülkelerini her zaman etkilemektedir. Enerji kaynaklarının büyük bir kısmını Çin'e ihraç eden ve ekonomileri büyük oranda bu kaynaklara bağlı olan Kazakistan, Türkmenistan ve Özbekistan pandemi döneminde yaşanan kısıtlamalar ve talep düşüşleriyle büyük oranda etkilenmiştir. Kırgızistan ve Tacikistan'ın ekonomisinde Çin'le ticaret hayati bir rol oynamaktadır. Öyle ki pandemi döneminde Çin'in aldığı önlemler sonucunda ortaya çıkan ekonomik kısıtlamalar ve süreçle ilgili belirsizlik bu iki ülkenin ulusal gelirinin neredeyse sıfırlanmasına yol açmıştır. Bu iki ülkenin ulusal gelirinin neredeyse yüzde 30'unu iş gücü göçü sonucunda ülkeye gelen döviz oluşturmaktadır ve bu göç büyük oranda Rusya federasyonuna yapılmaktadır. Dolayısıyla aynı dönemde Rusya da Çin gibi bir takım önlemler almış ve sınırlarını Rus vatandaşları dışındakilere kapatması Tacikistan ve Kırgızistan'a döviz akışının kesilmesine neden olmuştur. Büyük oranda Çin ve Rusya'ya ekonomik anlamda bağımlılığın olması bu iki büyük ülkedeki ekonomik gelişmelere paralel olarak bölge ülkelerini daha büyük boyutta etkilemektedir (Sağlam, 2020).

4.2.4. İran

Orta Asya toprakları İran ile uzun bir sınıra sahiptir. Bu da İran'ın bölge ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Başta Özbekistan olmak üzere Orta Asya topraklarının bir bölümü çok uzun yıllar İran hükümdarlarına bağlı olarak yönetilmiştir. 19. Yüzyılda Rusların bölgeye hâkim olmasıyla İran bölge üzerindeki egemenlik mücadelelerinden tamamen çekilmiştir. SSCB döneminde bölge ile diplomatik bağları kesilen İran ile Orta Asya ülkeleri arasındaki engel 1991'den tamamen ortadan kalkmıştır. Özellikle İran'ının Körfez ile Orta Asya arasında yer alması, dolayısıyla enerji nakil hatlarının üzerinde bulunması, bölgenin ise zengin kaynaklara sahip olması İran'ın bölge ile ilgilenmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda İran'ı da bölge ülkeleri için önemli kılmaktadır.

Coğrafi ve tarihi bağları olsa da tamamı laik bir yönetime sahip ve Sünni olan bölge ülkeleri, katı bir İslami rejime sahip ve rejim ihracına önem veren İran'a karşı kuşkucu bir yaklaşımlar da fakat coğrafi ve siyasi nedenlerle İran'ı da hesaba katarak hareket etmektedirler. Örneğin Hazar Denzinin kullanımı konusunda sürekli olarak bölge ülkeleri ile İran arasında bir ortaklık mecburiyeti bulunmaktadır. Bölge ülkeleri ile İran arasında tarihsel bağların bulunmasının yanında kültürel bağlar da mevcuttur. Özellikle İran hâkim kültürü olan Fars kültürü ile ortak bir geçmişe sahip ve aynı dili konuşan Tacikistan İran'ın daha çok ilgisini çekmiştir. Orta Asya bölgesinin önemli bir kesimi yüzlerce yıllık bir süreçte İran egemenliğinde kalmış, İran hükümdarları ile Rus Çarlığı arasında bölge üzerinde hâkimiyet mücadelesi de yaşanmıştır. İran sınırdaşı olan bu bölge ile diğer büyük güçler gibi yakından ilgilenmiştir.

İran'ın Tacikistan iç savaşında üstlendiği rol ve ortak etnik ve kültürel bağlar İran'ın bölge ülkeleri üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Bu bağların yoğun olarak kurulduğu Tacikistan'ın çok sayıdaki yerleşiminde Humeyni Yardım Vakfı'nın ofisleri, kültür merkezleri ve eğitim binalarını görmek mümkündür. Söz konusu ülkede Humeyni Yardım Vakfının dışında yine İran hükümetince desteklenen İranoloji ve Fars Dili Kurumları, İran İslam Kültürü ve İlişkileri Teşkilatı Fars dilinin tüm Tacik toplumu arasında kullanımının yaygınlaşmasına, İran'ın bölgede nüfuz kazanmasına vesile olmaktadır. Ancak şöyle bir gerçek var ki İran'ın bu etkinliklerinin gerçekçi bir başarı elde etmesi için İran'ın uluslararası ekonomik sisteme katılması ile mümkün olacaktır.

İran'ın, Tacikistan'daki yumuşak gücünü adı geçen kuruluşların daha görünür kıldığı da bir gerçektir (Özgüven, 2020, s. 90). Tacikistan'la ortak dil ve kültüre sahip olması, Orta Asya devletlerinin sahip olduğu enerji kaynaklarının dünya pazarlarına taşınabileceği güzergâh üzerinde bulunması, Hazar Deniziyle kıyıdaş olması gibi nedenler İran ve Orta Asya ülkelerini zorunlu olarak iyi ilişkiler kurmasına, dolayısıyla bölgede Türkiye'nin İran'ı da gözeterek faaliyetler gerçekleştirmesini zorunlu kılmaktadır.

İran; gerek Hazar Denizine kıyısı olması, gerekse Orta Asya bölgesi ile uzun bir sınıra sahip olması ve uzun zamandır güçlü bir işbirliği yaptığı Rusya ile bağlantı yolları üzerinde bulunması nedeni ile bölgeyle yakından ilgilenmektedir. Fakat burada İran'ı zorlayan şey İran'ın keskin bir Şii inancına sahip olması ve rejim ihraç eden bir ülke algısıdır. Daha çok laik bir anlayışa sahip ve halkı Sünni olan bölge ülkeleri bu nedenle İran'a temkinli yaklaşabilmektedir. Bunun bilincinde olan İran, dinden ziyade “ortak kültür temeline” ağırlık vererek etnik akrabası Tacikistan ile zamanında İran nüfuslu toprakların parçası olan Özbekistan ve Türkmenistan'da çabalarını yoğunlaştırmıştır. Duşanbe, Aşkabat ve Taşkent ile iyi ilişki kuran İran, kendisini onlara hem iç hem milletler arası kargaşalarda arabulucu olarak kabul ettirmiştir. İran, Afganistan ve Tacikistan'ı kapsayacak “Ari Birliği'ni” kurmak istemektedir. Eski Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'a göre üç ülkenin ekonomisi, kültürü ve sanatı bir olmalıdır (İsayev, 2017).

Su kıtlığı, uyuşturucu trafiğinin güzergâhında bulunması, radikal İslamcı hareketlerin yıkıcı tehdidi, yolsuzluk, aşırı yoksulluk, iktidar kavgaları ve etnik gerginlikler Orta Asya'nın değişmez sorunlarıdır. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan arasında paylaşılan Fergana Vadisi, Orta Asya'nın yayıldığı coğrafyanın % 5'ini kaplamasına rağmen bölgedeki nüfusun % 20'sini barındıran önemli bir su kaynağıdır. Ancak bölgedeki etnik dağılım ve su kaynaklarının paylaşımı zaman zaman sorunlara neden olmaktadır. Kırgızistan'a ait topraklarda Tacikler, Özbekistan bölümünde Tacik ve Kırgız toplulukları yaşamaktadır. Bu durum bir sonucu olarak bölgede yaşanan etnik çatışmaların merkezini bu coğrafya yapmaktadır. Zengin petrol ve yeraltı kaynaklarına sahip Kazakistan ile doğal gaz zengini olan Türkmenistan'da yaşam koşulları diğer bölge ülkelerine göre daha iyi bir durumdadır. Tacikistan ile Kırgızistan'ın önemli bir yeraltı zenginliği almasına rağmen bu ülkelerde bu kaynakları değerlendirebilecek

teknolojilere henüz sahip değillerdir. Bu nedenle bu ülkelerin ekonomisi, dış yatırımları ve yardımların yanı sıra başta Rusya olmak üzere diğer ülkelerde yaşayan göçmen işçilerin göndereceği dövizlere bağlıdır (İsayev, 2017, s. 2).

4.2.5. ABD

11 Eylül öncesinde bölgede ortaya çıkan radikal dinci grupların saldırısı ve iç çatışmalar Rusya'nın yardımıyla bastırılabilmiştir. Böylece Rusya bölgede tekrar önemli bir askeri varlık olarak yerini almıştır. KGAÖ aracılığıyla Rusya bölgenin askeri garantörü olmuştur. 11 Eylül sonrasında ise bölgenin Afganistan'a komşu olması nedeniyle terörle mücadele noktasında stratejik önemini artırmış, ABD'nin bölgedeki faaliyetleri için bir merkez olmuştur (Nogayeva, 2020 b: 787). SSCB'nin dağılması ile bölgedeki güç boşluğunu doldurmak suretiyle Rusya ve Çin'in önünü kesmek isteyen ABD'nin bölgeye olan ilgisi 11 Eylül saldırılarının sonrasında ise ortaya çıkan asimetrik terör tehdidiyle birlikte artmıştır. Ekonomik ve sosyal reformlar aracılığıyla bölge ülkelerini Batı sistemlerine entegre etmeye çalışmıştır. Demokratikleştirme adı altında nüfuz oluşturmaya çalışmıştır (Nogayeva, 2010, s. 60-61).

11 Eylül Saldırıları sonrasında ABD, Afganistan'daki terör örgütleri ile mücadele bahanesi ile bölgeye gelmiştir. Kırgızistan, Tacikistan ve Özbekistan'da askeri üsler kurmuştur. Rusya ve Çin bu hareketi ABD'nin Orta Asya enerji yollarına ve kaynaklarına hâkim olma girişimi olarak değerlendirmiş ve bu davranıştan pek hoşlanmamışlar ve kendi güvenliklerine yönelik bir tehdit olarak algılamışlardır (Balci, 2021, s. 81). 1995- 2000 yılları arasında Türkiye ve İran bölge üzerindeki güç mücadelesinden geriye doğru çekilirken bölgede İslamcı güçlerin faaliyetleri artmıştır. Özellikle Afganistan savaşı bölgeye yayılma eğilimi göstermiş, buradan hareketle iç karışıklıklar çıkmıştır. Bu karışıklıklar neticesinde; iç sorunlarını çözmeye başlamış ve daha etkin bir dış siyaset yürütmeye yönelmiş olan Rusya Federasyonu bölge üzerindeki etkisini arttırmıştır. Yine bölge ülkeleri ile sınır sorunlarını çözen Çin, bölgeyle ilgilenmeye ve ilişkilerini geliştirmeye ağırlık vermiştir (Shilbekova, 2013: 486).

Dil ve kültür; ABD yumuşak gücünü göstermesi açısından önemli alanlardır. Bölgede eğitim ve kültür merkezi işlevi gören American Corners merkezleri bulunmaktadır. ABD'de cazip eğitim fırsatları ve kültür bölge ülkelerinde çeşitli yollarla yaygın olarak tanıtılmaktadır. 1993 yılında Kırgızistan'da kurulan ve 1200

öğrencisi bulunan Orta Asya Amerikan Üniversitesi (Bişkek); 12264 derece ve 8102 lisans öğrencisi yetiştiren KİMEP; 25 yıldan fazla hizmet veren ve 11 binden fazla mezun veren Kazak- Amerikan Özgür Üniversitesi (KAFU); 7 bin mezun veren Kazak Amerikan Üniversitesi ABD katılımlı yükseköğrenim kurumudur (Nogayeva, 2020, s. 83).

4.3. Uluslararası Örgütler

Türkiye'nin Orta Asya cumhuriyetleri ile olan ilişkisini ve bu ilişkinin önündeki zorlukları görebilmek için öncelikle Rusya'nın bölgedeki politikasını ve etkisini kavrayabilmemiz lazım. Yüz elli yıldan beri bölgenin hâkimi olan ve bu hâkimiyetini dolaylı olarak da olsa sürdürmek isteyen Rusya Federasyonu çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bu mekanizmalar aracılığıyla bölgedeki faaliyetlerini ve etkinliğini daha kolay sürdürebilmektedir. Bu mekanizmaların en önemlileri Rusya'nın öncülüğünü yaptığı uluslararası örgütlerdir. Türkiye; Orta Asya'da faaliyetlerini yürütürken bu örgütlerle de ilişkilerini geliştirmesi, bunları göz ardı etmemesi gerekmektedir. Bundan dolayı kısaca bu örgütlere göz atacağız.

4.3.1. Shangai İş Birliği Örgütü

1996 yılında Çin Halk Cumhuriyeti ile SSCB arasında var olan ve SSCB'nin dağılmasından sonra da devam eden sınır sorunlarının çözümü sürecinde bir gereksinim olarak ortaya çıkmıştır. Terör ve ayrılıkçı hareketlerle mücadele edecek bir güvenlik örgütü olarak ortaya çıkan örgüt 11 Eylül saldırıları sonrasında 2001 yılında daha geniş kapsamlı bir örgüt halini almıştır (Zeyrek 2010, s. 872). Var olan sınır anlaşmazlıklarının çözüme kavuşturulması, ortaya çıkan iş birliği ortamı örgütün başarılı bir yapıya dönüştüğünü göstermiştir (Zeyrek, 2010, s. 873). 1996'da ilk önceleri Şanghay Beşlisi adıyla tanınan bu yapı Rusya Federasyonu, Çin Halk Cumhuriyeti, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan devlet başkanlarının Çin'in sanayi merkezlerinden olan Şangay'da toplanarak Sınır Bölgelerinde Askeri Güvenin Derinleştirilmesi Anlaşması'nı imzalamaları sonucunda kurulmuştur. 2001 yılında Özbekistan bu yapıya dâhil olmuştur. Yapılan zirveler sonucunda 2001 yılında Şanghay İşbirliği Örgütü kurulmuştur. Pakistan ve Hindistan; 2017'de Şanghay İşbirliği Örgütü'nün yeni üyeleri olmuştur. 2005 yılında Gözlemci üye olarak örgüte dâhil olan İran, 2021 yılında yapılan son zirvede tam üyeliğe kabul edilerek örgütün dokuzuncu üyesi olmuştur. Moğolistan,

Afganistan, Belarus; ŞİÖ'nün gözlemci üyesidir. Ermenistan, Azerbaycan, Kamboçya, Nepal, Sri Lanka ve Türkiye bu kuruluşun diyalog ortaklarıdır.

4.3.2. Avrasya Ekonomik Topluluğu

2007'de Rusya, Kazakistan ve Belarus tarafından kurulmuştur. Topluluk AB benzeri bir yapı olan Avrasya Gümrük Birliğini inşa etme hedefi de taşımaktadır. Bu kapsamda 2010 yılında Gümrük Kodu uygulamasına geçilmiş, 2011 yılında sınır uygulamaları neredeyse tamamen kaldırılmıştır. 2015 yılında ise Kırgızistan ve Ermenistan'ının katılımı ile topluluk, Avrasya Ekonomik Birliğine dönüşmüştür (Balcı, 2021, s. 79). Avrasya Birliği fikri; 1994'de Kazakistan'ın o dönemki Devlet Başkanı olan Nursultan Nazarbayev tarafından Moskova Devlet Üniversitesi'nde yapmış olduğu bir konuşmada dile getirilmiştir. Rusya'nın ilk zamanlarda çok önemsemediği bu öneri zamanla gündeme gelmiştir. 2000 yılında Rusya, Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Tacikistan devletlerinin kendi aralarındaki ticareti daha güvenli ve düzenli hale getirmek maksadıyla bir araya gelerek Avrasya Ekonomik Topluluğu Anlaşmasını imzalamasıyla bu fikrin ilk tohumları atılmıştır. Bu antlaşma aynı zamanda AET'in oluşturulmasına temel teşkil etmiştir. Bu fikrin somutlaşması ise Kazakistan, Rusya ve Belarus'un 2010 yılında kendi aralarında gümrük birliğini kurulması ile gerçekleşmiştir. İlerleyen zamanlarda Ukrayna, Kırgızistan ve Tacikistan'ın üç ülkenin oluşturduğu Gümrük birliğine katılması düşünülmüştür. Belirtilen yılda antlaşmanın tarafı olan üç ülke ortak gümrük tarifesine geçmiş, 18 Kasım 2011 yılında ise söz konusu ülkeler kendi aralarında gümrük kontrollerini kaldırmıştır. 2012 yılından itibaren tek ekonomik bölge uygulaması hayata geçirilmiştir. Bu kapsamda Avrasya Ekonomik Birliği Komisyonu kurularak ilgili komisyon çalışmalarına başlamıştır. 29 Mayıs 2014 tarihinde Rusya, Kazakistan ve Belarus yeni bir aşamaya geçerek Avrasya Ekonomik Birliği Anlaşmasını imzalayarak yürürlüğe koymuştur. Birliğin merkezi olarak Astana belirlenmiştir. Ermenistan ve Kırgızistan da bu süreçte üç ülkenin oluşturduğu bu birliğe katılacaklarını beyan etmiştir. 27 Haziran 2014 Moldova, Gürcistan ve Ukrayna, Avrupa Birliği ile ortaklık anlaşması imzalamasıyla birlikte Rusya'nın AET üyesi olmasını beklediği bu ülkelerin farklı bir yol izleyeceği ve Rusya'nın tarafında olmayacakları kesin olarak ortaya çıkmıştır. Sonraki gelişmeler bunu doğrulamıştır. 2014 Aralık ayında Ermenistan, 2015'te ise Kırgızistan birliğe üye olmuştur; katılımlarla birliğin üye sayısı beş olmuştur (Ağır- Ağır, 2017, s. 113). Bu birliğin

oluşmasıyla Rusya ve Rusya'nın tarafını seçen ülkeler arasında gümrük birliği oluşturulmuş ve ilgili ülkeler arasındaki birliğin ekonomik ayağı bu sayede oluşturulmuştur.

4.3.3. Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü

Askeri alanda bölgeye yönelik kurulmuş bir örgüttür. Bu örgüt aracılığıyla Rusya Federasyonu eski Sovyet ülkeleri arasındaki entegrasyonun askeri ayağı oluşturulmuştur. Böylece Batı'nın ABD öncülüğünde Doğu Bloku ülkelerine karşı kurduğu NATO'ya karşı dengeleyici bir araç oluşturulmuştur. Böylece Rusya Federasyonu bu oluşum sayesinde aynı zamanda kendi doğal etki alanı olarak gördüğü coğrafyayı dış etkilerden korumayı da hedeflemiştir.

Esas olarak askeri birlik yolunda girişimler 1992'de gerçekleşmiştir. Fakat bu hedefin gerçekleşmesi Rusya, Ermenistan, Kazakistan, Belarus, Kırgızistan, Tacikistan'ın katılımıyla 2002'de gerçekleşmiştir (Balcı, 2021: 80). Rusya bölge üzerindeki etkisini artırmak ve çıkarlarını korumak için bu örgütü kullanmıştır. 11 Eylül Saldırıların ardından terörle mücadelenin elzem bir konu olarak ortaya çıkmasıyla örgüt bünyesinde bölgesel tehdit ve şiddet olaylarına anında müdahale edebilmek için Kolektif Acil Müdahale Kuvvetleri (KAMK) kurulmuştur. 18 Eylül 2003'te Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Beyaz Rusya (şimdiki adıyla Belarus), Ermenistan ilgili antlaşmanın hukuki statüsünü onaylamıştır. Bu gelişme ile birlikte KGAÖ'ye üye olan bu devletlerinin askerî-siyasî iş birliğini bu antlaşma ile derinleştirmesi neticesinde bu devletlerin bu bakımdan kurdukları ilişkinin boyutu BDT çerçevesinin ilerisine taşınmıştır. Bu gelişme KGAÖ'yü üyelerinin güvenlik konusunda koordinasyonunu arttırmak için faaliyet yürüten bağımsız bir mekanizmaya dönüştürmüştür. Özbekistan, daha önce çeşitli nedenlerden dolayı ayrıldığı bu antlaşmaya 2006'nın Ağustos ayında tekrar dâhil olmuştur. Son dönemde Rusya, KGAÖ aracılığıyla Orta Asya cumhuriyetleriyle olan iş birliğini çeşitlendirmeye ve ilişki biçimlerini geliştirmeye yoğunluk vermektedir. Bölgesel güvenliğin sağlanmasında Rusya koordinatör olma gayreti içerisinde hareket etmektedir. Bu sayede Rusya Federasyonu; bu güvenlik örgütünü güçlendirmek güçlendirme ve bu örgütün askerî-siyasî bir bloğa dönüştürme arzusundadır (Kydyralieva-Abdbaitova, 2018, s. 96-97).

KGAÖ'ye üye devletlerin 2004'ten itibaren Rusya Federasyonu'ndan cazip fiyatlarla silah ve askerî malzeme tedarik etmeye başlamışlardır. Bu ticaret bu devletlerin silah alımlarında önemli ölçüde tasarruf elde etmelerini sağlamışlardır. Şöyle bir durum var ki KGÖ'nün üyelerinin yararlandırıldığı bu indirimlerden BDT'ye üye olan diğer ülkeler yararlanamıyor (Kydyralieva- Abdibaitova. 2018: 96-97). 1999'da KGAÖ'den ayrılan Özbekistan bu yapı ile ilişkilerini de dondurmıştır. Hatta Özbekistan; Rusya'nın hiç hoşlanmayacağı bir kararla kendi topraklarında ABD'nin askerî üs açmasına izin vermiş ve ABD ile işbirliğine önem göstermiştir. Andican'da meydana gelen olaylar sonrasında geleceğini tehlike altında gören Özbekistan 2006'da KGAÖ'ye tekrar katılmış ancak güvenilir müttefik olarak kendini gösterememiştir. Bu ülke KGAÖ'nün Kolektif Hızlı Konuşlandırma Kuvvetleri'nin (KHKK) kuruluşunu desteklemediği gibi üye ülkelerin ortaklaşa düzenlediği tatbikatlara katılmaktan vazgeçerek kuvvetlerini KHKK için kullanır duruma getirmemiştir. Özbekistan; Kırgızistan'da yaşanan “renkli devrim” sonrası meydana gelen etnik çatışmalar esnasında KGAÖ kuvvetlerinin olaylara müdahil olmasına karşı çıkmıştır. Özbek hükümeti, 2010 yılında Moskova'da düzenlenen zirvede Barış gücü ile ilgili belgeleri kabul etmemiştir. Özbekistan hükümeti KGAÖ'den tekrar ayrılarak çekilmeyi içeren yazıyı 28 Haziran 2012 tarihinde örgütün sekreterliğine iletmiştir (Kydyralieva- Abdibaitova, 2018, s. 101). KGAÖ'ye bağlı KHKK'nin 2022'de Kazakistan'da yaşanan iş karışıklıkların sakinleştirilmesinde etkin rol oynaması Rusya'nın ve örgütün Orta Asya'da yaşanan gelişmelere sessiz kalmayacağını göstermiştir. Bununla birlikte 2020'de yaşanan İkinci Dağlık Karabağ Savaşına Ermenistan'ın tüm ısrarlarına rağmen savaş Ermenistan toprakları dışında olduğu için müdahil olmaması düşündürücüdür.

4.4. Türkiye'nin Orta Asya'daki Kamu Diplomasisi

Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu madenlere ve enerji kaynaklarına sahip olması bakımından Türkiye'nin etnik ve kültürel bağlarının bulunduğu Orta Asya Cumhuriyetleri ile ilgilenmemesi düşünülemezdi. Sahip oldukları enerji kaynaklarını ve madenleri Batı'ya ulaştırma noktasında bir transit geçiş yolları üzerinde olması bakımından ise Türkiye bu ülkelerin iyi ilişkiler kurması gereken bir ülke konumundaydı ve bu cezbedici durumun varlığı Orta Asya ülkeleri ile Türkiye arasında bu ülkelerin bağımsızlığının ardından vakit geçirmeksizin ilişki kurulmasına zemin hazırlamıştır. Bu ilişki zaman içinde büyüyen geniş bir iş birliğini doğurmuştur.

Merkez Asya’da bulunan cumhuriyetlerinin ekonomilerinin ağırlıklı olarak enerji üretimi ve ticaretine dayalı olduğu görülmektedir. Azerbaycan ihracatının %95’i petrol ve petrol ürünleri ile doğalgaz olduğu görülmekte iken, Kazakistan petrolün yanında kömür, demir, uranyum bakımından zengin bir ülkedir. Tacikistan’ın ihracatının %75’i alüminyum ihracatına bağlıdır. Kırgızistan da maden zengini bir ülke olup uranyum, altın, antimon bu ülkede bolca bulunur. Enerji kaynaklarının zenginliği ve ticareti bu ülkelerde son yirmi yılda kişi başına düşen gelirin de artmasını sağlamıştır. Türkmenistan’da %1044, Kazakistan’da %620, Azerbaycan’da %530, Tacikistan’da %478, Kırgızistan’da %336, Özbekistan’da %170 oranında kişi başı geliri artmıştır (Kaleci, 2018, s. 90).

Yukarıda belirtilen bölge zenginliği ve bölge ülkelerinin kaynaklarını dünyaya ulaştırmaları yolunda Türkiye’nin önemi, Türkiye’nin ihtiyaçlarına cevap verecek bir kapasiteye sahiptir. Azerbaycan’ın Karabağ’da elde etmiş olduğu zaferin arkasında yatan gerçeklik bu süreç içerisinde büyük bir ekonomik ilerleme kaydetmesi sonucunda ordusunu modernize ederek Ermenistan karşısında teknik- askeri bir üstünlüğe sahip hale gelmesi ve gelişmiş silahlar alabilmesidir. Yine bölgede hegemonya mücadeleleri sonucunda özellikle Özbekistan ve Kırgızistan’da olmak üzere bölgede siyasi ve iç karışıklıkların çıkmasının nedeni sahip olunan bu enerji kaynaklarıdır. Türkiye’nin sahip olduğu coğrafi konum ve limanlar bu enerjinin Batı’ya nakledilmesinde bu devletler için Türkiye’yi hem cazip hale getirmekte hem de karşılıklı çıkar bakımından zorunlu bir ortak yapmaktadır. Bu nedenle tüm ülkelerin bu potansiyeli iyi değerlendirmesi ve iş birliğini geliştirmesi gerekmektedir.

Soğuk savaş sonrasında Türkiye Balkanlar, Kafkasya, Orta Asya gibi yakın çevresiyle ilgilenmeye başlamıştır. Türkiye’nin Orta Asya ülkelerine açılma girişimleri Batı ile bütünleşmiş bir şekilde gelişmiştir. Böylelikle Orta Asya devletleri ile ilişkiler geliştirmiştir. Soğuk Savaş döneminde Batı ile uyumlu bölge politikaları izleyen Türkiye’nin Orta Asya cumhuriyetlerine yönelik politikaları Rusya Federasyonun bölgede tekrar nüfuz kurmasını istemeyen Batılı ülkelere desteklenmiştir (Balcı, 2021, s. 90). Türkiye’nin Orta Asya Devletlerine yönelik izlediği politikalar ister istemez bölgenin eski hâkimi Sovyetler Birliğinin varisi olan ve bölgeyi arka bahçesi ve kendi arka bahçesi gören Rusya’nın tepkisine neden olmuştur (Balcı, 2021, s. 98). Türkiye bölgesel güçlerin de varlığını kabul ederek belgedeki faaliyetlerini sürdürmüştür.

Ekonomik, kültürel, siyasal anlamda bu devletler Türkiye için önem taşımaktadır ve stratejik olarak zorunludur. Bu nedenle bölge devletleri ile yakın ilişkiler ve iş birliği için çeşitli girişimler ve örgütler ortaya çıkmıştır. Türkiye; Türk Cumhuriyetleri ile ortaklaşa kurduğu bu uluslararası örgütlerin aktif biçimde faaliyet yürütmesine özen göstermiştir. Türk Keneşi, TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Akademisi bu yapıların başında gelmektedir.

Orta Asya bölgesi; Çin, Rusya, İran, Afganistan, Pakistan ile sınırlarının bulunması ve Asya kıtasının tüm bağlantı yollarının üzerinde yer alması; petrol, gaz, maden rezervleri, su kaynakları ve geniş tarım arazilerine sahip olması bu bölgenin önemini artırır. (Nogayeva, 2011, s. 98). Orta Asya ya da Merkez Asya olarak adlandırdığımız bu bölge Çin, Rusya ve İslam medeniyeti ile sınırlara sahip olması ve geniş enerji kaynakları ile dikkat çekmektedir. Kazakistan dünya petrol rezervlerinin %3,3'ne sahiptir. Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan da önemli petrol kaynaklarına sahip ülkelerdir. Yine Kırgızistan önemli boyutta bir petrol rezervlerinin sahiptir. Doğalgaz bakımından zengin yataklara sahip olan Türkmenistan, dünya doğalgazının 2/3'üne sahiptir. Kazakistan 3 trilyon m³ doğalgaz varlığıyla dünya rezervlerinin %1,7'sine sahiptir. Özbekistan dünyada sekizince gaz üreticisidir. (Nogayeva, 2011, s. 104-109). Uranyum üretimi bakımından dünya üçüncüsü olan Kazakistan, dünya rezervlerinin %20'sine sahiptir. Özbekistan ise %7 rezervi ile dünyanın beşinci uranyum üreticisidir (Nogayeva, 2011, s. 113).

Türkiye; Soğuk Savaş sona ermesiyle gözle görülür şekilde stratejik bir enerji siyaseti geliştirmiştir. Orta Asya'da çıkartılan petrolü ve doğal gazı; özellikle de Kazakistan petrolü ve Türkmenistan doğal gazını Bakü- Tiflis- Ceyhan gibi boru hatları aracılığı Anadolu'ya taşıyarak Ceyhan limanına ulaştırmayı hedef olarak belirlemiştir. Böylece petrol ve gaz alanında kilit bir transit terminal noktası haline gelmeyi, Türkiye tarafından Orta Asya bölgesel politikalarındaki birincil çıkarlarından biri olarak görmüştür (Çaman, 2013, s. 187). Bununla birlikte Orta Asya bölgesinin denize çıkışının olmaması; önemli miktarda petrol, gaz ve enerji kaynaklarına sahip olan bölge ülkelerinin bu kaynaklarını Batı ülkelerine nakli konusunda Türkiye'yi önemli kılmaktadır. Bu noktada bağlantı yollarının bulunduğu bir konumunda olan Türkiye'nin bu naklin gerçekleşmesi durumunda gaz alımı bakımından Rusya'ya olan bağımlılığı da azalacaktır (Aka, 2013, s. 15).

Orta Asya devletlerinin bağımsız olmasıyla birlikte SSCB'nin yerini almayı hayal eden Türkiye, bu durumdan istifade ederek derhal bu tarihten sonraki dönemi “Türk Yüzyılı” ilan ederek “*Adriyatik'ten Çin Seddi'ne kadar Türk Dünyası*”ndan bahsetmeye başlamıştır. Beş Türki Cumhuriyet (Tataristan da o zaman bağımsızlığına kavuşmak için direniyordu) ile ilişki ve iş birliği ortaya çıktı (İsayev 3, 2017). Dolayısıyla nispeten gelişmiş ve çağdaş Türkiye, bölge politikasında model ve “iyi örnek” imajıyla Türki Cumhuriyetlere çekiciliğini ortaya koyacaktı. Orta Asya; Türkiye'ye uzak olmasına rağmen zengin enerji kaynakları ve ticari açıdan yeni fırsatların bulunduğu bir ülke olmuştur. Orta Asya'da bağımsızlıklarını yeni kazanan cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını kazanmalarına ve uluslararası alanda kabul görmelerine Türkiye önemli katkıda bulunmuştur. Ancak büyük güçlerin bölge üzerinde uyguladıkları politika ve güç mücadeleleri Türkiye'yi zora sokmuştur.

Türkiye'nin Pazar ekonomisine sahip bir ülke olarak Azerbaycan ve Orta Asya'da kurulan bu yeni devletler için bir model olacağı düşünülmüştür. Türkiye'nin Batı'nın bir parçası olması; kültür, din, tarih ve dil bağları nedeniyle Batı ile Orta Asya'nın yeni devletleri arasında bir bağlantı yollarının geçtiği bir coğrafya olması Türkiye'yi cazip hale getirmekteydi. Böylece Türkiye'nin bölgede yükselen güç olacağı umulmuştur. Hatta ABD; Türkiye'yi Orta Asya Cumhuriyetlerine model olarak göstermiştir. Fakat Rusya'dan yeni ayrılmış olan bu yeni devletlerin hem yeni bir ağabey istemeleri hem de kendi aralarındaki çıkar çatışmaları ve Türkiye'nin vaatlerini yerine getirememiş olması Türkiye'nin bu hedefine ulaşmasına neden olmuştur (Aka, 2013, s. 14). 1980'lerden itibaren Türkiye'nin geçirmiş olduğu değişimler, iç sorunlarını çözmemiş olması, rol model olansın engellemiştir (Aydın, 2011, s. 275). Türkiye, ilk anda bu ülkelere üç milyar dolar mali yardım yapacağını vaat etmiş, ancak ne yazık ki bu dönemde Türkiye'nin mali gücü buna yeterli değildi ve bu vaadini gerçekleştirememiştir. Bunun yanında bölgede İran ve Rusya Federasyonu ile girmiş olduğu bölgesel güç rekabetinde hayal kırıklığına uğramıştır (Aka, 2013, s. 17).

1989- 1991 döneminde Sovyet Müslümanları arasında ortaya çıkan milliyetçi hareketlere uzak duran Türkiye, SSCB merkezli bir siyaset izlemeyi tercih etmiştir. 1991'de ise SSCB'nin yıkılması ile bağımsızlıklarını ilan eden bu devletleri ilk tanıyan ülke olmuştur. Turancı- İslamcı bir söylem ile Rus nüfuzunu kırmaya çalışmış, Rusya Federasyonu ve İran ile bölgede bir rekabete girmiştir (Aydın, 2011, s. 276). Türkiye;

Yeni Dünya Düzeninde soğuk Savaş dönemindeki müttefiklerinin Avrupa'ya yakın bölgelerindeki çıkarlarının korunmasını sağlarken aynı zamanda Kafkasya ve Orta Asya'nın bölgesel gücü olarak yükselmeyi kendine hedef belirlemiştir (Aka, 2013, s. 11). Türkiye; SSCB'nin parçalanmasının ardından dış yardım sağlamak için TİKA'yı kurmuştur. Büyük Öğrenci Projesi kapsamında Türkiye; Orta Asya ve Kafkasya'dan 10 bin öğrenciyi Türkiye'ye getirmiştir. Türkiye; Kazakistan işbirliğiyle Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesini, Kırgızistan ile de Manas Üniversitesini kurarak dost nesillerin yetişmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır (Ekşi, 2018, s. 186).

Türk Cumhuriyetlerinin 1991'de art arda bağımsızlıklarını ilan etmesine Türkiye Cumhuriyeti kayıtsız kalmamış; bunu Türk dünyası ile bir gelecek beklentisi ile bir fırsat olarak görmüştür. Bu ülkeleri tanıyan ilk ülke Türkiye olmuştur. Kırgızistan'ın bağımsızlığı Türkiye tarafından derhal tanınmış ve 23 Aralık 1991 tarihinde bu ülke ile Türkiye arasında diplomatik ilişki kurulmuştur. Türkiye; 2 Mart 1992'de tarihinde Kazakistan'ı, 16 Aralık 1991'de ise Özbekistan'ı bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Söz konusu iki ülke ile Türkiye arasında diplomatik ilişkiler ise 4 Mart 1992'de resmi olarak başlamıştır. Bu süreçte bağımsızlığını ilan eden Tacikistan ise bağımsız bir devlet olarak 16 Aralık 1991 tarihinde Türkiye tarafından tanınmıştır. Türkiye, bu ülke ile diplomatik ilişkilerini 29 Ocak 1992'de başlatmıştır. Ülkemiz, 27 Ekim 1991'de bağımsızlığını ilan eden Türkmenistan'ı egemen bir ülke olarak tanıyan ilk ülke olmasının yanında çok kısa bir zaman sonra bu cumhuriyetin başkenti Aşkabat'ta ilk büyükelçilik açan ülke de olmuştur. (Karymbaeva, 2019, s. 2).

Soğuk Savaşın ardından gerek SSCB toprakları gerekse Balkanlarda ülkemizle ırk, dil, din, kültür ve tarihsel bağları bulunan ve uzun zaman başka ülkelerin egemenliği altında kalan bu süreçle birlikte peş peşe bağımsızlıklarını kazanan yeni devletlerin ortaya çıkması Türkiye'nin bu duruma uygun yeni kurumlar ve stratejiler geliştirmesini zorunlu kılmıştır. Bu kapsamda merkezi Ankara'da bulunan kurumlar oluşturulduğu gibi bu ülkelerle ortak kurumlar da oluşturulmuştur. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nı, Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi, Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi, Dünya Türk Halkları Kurulu, Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı gibi kurumlar bunlardan bazılarıdır. Ortak tarihe ve karşılıklı çekime dayanan geniş ve homojen bir Türk Birliği söz konusuydu. Türkiye'nin ilk dönemlerde ortaya koyduğu "Türk Birliği" projesinin manevi tarafı Türkiye açısından tamamdı

ancak Türkiye'nin ekonomik anlamda bunu destekleyememesi ve bu ülkelerde yeterli karşılığı bulamaması projenin maddi tarafını zayıf bırakmış ve beklenen sonuçlara ulaşamamıştır.

Aslında 1991'de bağımsızlıklarını kazanan bu ülke yönetimlerinde çok fazla bir değişiklik olmamıştır. Kazakistan'ın ilk cumhurbaşkanı Nazarbayev 1990'dan beridir ülke yönetiminin çeşitli kademelerinde bulunmuş, bağımsızlıktan sonra da 2019 yılında kendi isteğiyle bırakana kadar ülkeyi yönetmiştir. Yerine yakın parti arkadaşlarından Kasım Cömert Tokayev gelmiştir. Aynı şekilde 1985'ten beri Türkmenistan yönetiminde bulunan Saparmurat Niyazov (Türkmenbaşı) 2006'ya kadar ülkeyi tek başına yönetmiş onun ardından da yine kendi yakın adamı ve yardımcılarından Gurbankuli Berdimuhammedov cumhurbaşkanı olarak ülkeyi yönetmiştir. Berdimuhammedov ise 2022 yılında deyim yerindeyse yerini oğlu Serdar Berdimuhammedov'a bırakarak bu görevden ayrılmıştır. Özbekistan'da da aynı şekilde olaylar gelişmiştir. Eski Özbek yöneticisi İslam Kerimov bağımsızlık sonrasında 2016'da aniden ölümüne kadar ülkeyi yönetmiş, onun ölümünden sonra da yerine yakın çalışma arkadaşlarından Şevket Mirziyoyev gelmiştir. Kırgızistan'da da eski başkan Asker Akayev bağımsızlık sonrası ülkenin cumhurbaşkanı olarak devam etmiştir. Fakat daha sonraki süreç ise diğer ülkelerden farklı işlemiş, sürekli iç siyasi karışıklıklar ve biri 2006'da olan "renkli devrimler" sonrası ülke yönetimi sürekli değişiklikler ortaya çıkmıştır. Günümüzde birçok çalkantılardan sonra Kırgızistan'da iktidara gelen Caparov hem iç politikada, hem de komşu ülkeler ile olan sorunları çözme çabasıındadır. Tacikistan ise diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi eski yönetimlerle devam etmiştir. Fakat milyonlarca Tacik'in yaşadığı Afganistan'la sınırı bulunan bu ülke aşırı dinci terörü ve iç savaşla uzun bir süre karşı karşıya kalmıştır. Nihayetinde 1992'de iktidarı devralan eski KP'li İmamali Rahmanov ülkeyi istikrar kavuşturmuş ve otoriter bir yönetim kurmuştur. Günümüzde ülkeyi halen yönetmektedir.

Yukarıdaki söz konusu durum Türkiye'nin dikkatinden kaçan bir durum olarak veya yanlış yaklaşımından kaynaklı olarak bölge ülkeleriyle daha iyi ilişkiler kurmasını engelledi veya yavaşlattı. Şöyle ki sözü edilen devlet başkanlarının tümü SSCB döneminde Komünist Partisinin üyeleri idi ve kendi ülkelerinde KP'nin birinci adamları ve Cumhuriyet Sovyet'inin en üst kişileri idi. Bağımsızlık sonrasında BDT'nin diğer pek çok üye ülke başkanı gibi kendileri de partilerinin adını değiştirerek yine birinci kişi

olarak ülkelerini yönetmeye devam ettiler. Dolayısıyla eskiden beri birbirlerini tanıyorlar, aynı partinin üyeleri ve çalışma arkadaşlarıydılar. Onlarla aynı partiden olan bir diğer çalışma arkadaşı ise Rusya Federasyonu başkanı Boris Yeltsin'dir. Bu dediğimiz gibi bölgede faaliyet yürütmeyi arzulayan Türkiye'nin es geçmemesi gereken bir durum iken Türkiye bu durumu önemsemedi diyebiliriz. Eski Komünist olan bu kişiler ve ülkeleri kapitalizme uyum sağlamakta güçlük çekerken bunlara örnek bir ülke/rol model olarak görülen Türkiye bundan başarısız oldu. Bu yöneticiler seküler bir yaşam tarzını benimsemiş ve ülkelerinin de böyle kalmasını istiyorlardı. Fakat Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'da yaşanan İslamcı eylem ve iç çatışmalar bu olaylardan dolayı olarak sorumlu tuttıkları ülkemize sonraki paragraflarda açıklayacağımız üzere mesafeli yaklaşımlarına neden olmuştur. Bu ülkelerde son süreçte yaşanan iktidar değişikliklerine kadar istenilen düzeyde ilişki geliştirilememiştir. Orta Asya ülkeleri yeni yönetimlerine kavuştuktan ve Türkiye'nin bölgeye yeni bir anlayışla yaklaşmaya başlamasından sonra özellikle son on yılda ilişkiler stratejik ortaklık düzeyine kadar çıkmıştır.

1992'de SSCB'nin dağılmasından sonra Türkiye bölge ülkelerine maddi yardımlarda da bulunmuştur. Bu yıl, Kazakistan'a Türkiye Eximbank'ı üzerinden 200 milyon ABD Doları aktararak ekonomik destek sunulmuştur. Türkiye'de faaliyet gösteren firmalar bölgede yatırımlar yapmıştır. 158 Türk firması Kazakistan'da çalışmalarına başlamış ve burada istihdam sağlamıştır.

Bu ülkeye bağımsızlığının ilk yıllarında 75 milyon dolara denk gelen bir kredi sağlanmış, 50 milyon dolarlık bir yardım yapılmıştır. Böylelikle Kırgızistan'a en büyük yardım yapan ülke Türkiye olmuştur. Yine aynı ülkede Türk iş insanları tarafından değişik sektörlerde 108 milyon dolar tutarında yatırım yapılmıştır. Bu ülke vatandaşı 600'e yakın öğrenci eğitim imkânlarından faydalanmak amacıyla ülkemize gelmiştir. Bağımsızlık sonrasında Özbekistan'a Türkiye'den 250 milyon dolar kredi imkânı sağlanmış, Türkiyeli iş insanları bu ülkede 700 milyon Dolarlık bir yatırımda bulunmuştur. Ülkemize 2000'e yakın Özbekistanlı öğrenci gelerek eğitim imkânlarından yararlanmıştır. Türkmenistan için tanımlanan 91 milyon Dolar değerindeki kredinin tamamı bu ülke tarafından kullanılmıştır. Ülkemizden iş insanları söz konusu ülkede 1477 milyon dolarlık bir yatırıma imza atmış ve iş imkânı

sunmuştur. O dönem Türkmenistan'dan 2300'den fazla öğrenci Türkiye'ye eğitim için gelmiştir (İbrahimov, 2011, s. 66).

Bu beş ülke ortak bir tarihi, kültürel geçmişe sahip olsalar da gerek etnik, gerekse sınır anlaşmazlıkları ve su paylaşımı nedeniyle kendi aralarında sorunları bulunmaktadır. Bunların başında gelen sınır sorunları doğrudan hükümetler arası krizlere konu olmaktadır. Bunların başında ise daha önce de belirttiğimiz gibi Fergana vadisi ve bu vadinin bereketli toprakları ile su ve sahip olduğu etnik çeşitlilik gelmektedir. Bu vadinin kullanımı ve sınır sorunu sınırları birbirinin içe geçmiş olan Özbekistan-Tacikistan, Özbekistan-Kırgızistan ve Tacikistan-Kırgızistan arasında 30 yıllık bir tartışma ve hatta çatışma konusu olmuştur. Öyle ki her üç ülkenin sınırlarının birbirleri ile iç içe geçmiş olmasından kaynaklı olarak zaman zaman silahlı çatışmalara kadar varan sorunlara yol açmıştır. Bölge topraklarının en önemli su kaynaklarından olan Seyhun ve Ceyhun nehirlerinin taşıdığı suyun paylaşımı konusunda özellikle de Özbekistan ve Tacikistan başta olmak üzere bölge ülkeleri sürekli karşı karşıya getirmektedir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 147- 149). Bu anlaşmazlıklardan kaynaklı olarak en son 27 Ocak 2022 tarihinde Kırgızistan ve Tacikistan arasında ölümlere yol açan sınır çatışması çıkmıştır. Çatışmalarda Kırgızistan, kendi tarafından 13 kişinin yaşamını yitirdiği, 134 kişinin de yaralandığı duyurmuştur. Tacikistan ise kendilerinden 3 kişinin hayatını kaybettiğini, 31 kişinin ise yaralandığını açıklamıştır (TRT Haber, 2022).

Beş tanesi Türk olan altı Müslüman devletin bağımsızlığını kazanması; Türk ve Müslüman kimliği öne çıkan Türkiye'nin ırksal ve dinsel ortaklıkları nedeniyle bu devletlerle ilgilenmesine neden olmuştur. Ortak dil, kültür ve dini değerler Türkiye'nin bu devletlerle iletişim kurmasında avantaj sağlamıştır. Henüz bağımsızlıklarını kazanmış ve varlıklarını sürdürmek isteyen bu devletler Türkiye'ye ihtiyaç duymuşlar ve aynı ortak değerlerden yola çıkarak Türkiye ile ilişkilerini geliştirmek istemişlerdir. Bununla birlikte ortak bir dile, kültüre ve dine sahip olmanın iş birliği için tek başına yeterli olmadığı zamanla görülmüştür (Aydın, 2011, s. 273). Bağımsızlığın birinci yılında bu devletlerden 1200 delegasyonun gelmesi ve 1991-1993 yılları arasında 140 antlaşmanın imzalanması bu bakımdan önemlidir (Aydın, 2011, s. 278, 281).

1992’de düzenlenen Türkçe Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesinde; Türkiye’nin bölgede Rusya’yı devre dışı bırakamayacağı, Rusya’ya rağmen varlık gösteremeyeceği anlaşılmıştır. Bölge devletlerinin de Rusya’yı dışarıda bırakan seçeneklere sıcak bakmadığı görülmüştür. İlk dönemlerde kapitalist sisteme uyumlu, laik bir Müslüman ülke olan Türkiye bölge ülkeleri için model olarak gösterilmiş olsa da ülkemizin bu süreçte bölge ülkelerinin güvenini kazanamadığı görülmüştür. Bu süreçte Türkiye bölge ülkelere vermiş olduğu vaatleri de yerine getirememiştir. Bu da bölge devletlerinde güvensizlik oluşturmuştur. Türkiye bölgenin “yeni ağabeyi” olamayacağını fark ederek daha çok ekonomik iş birliğine ağırlık vermeye başlamıştır (Denizhan, 2010: 20). Bölgenin sahip olduğu enerji kaynakları, Asya ve Avrupa ulaşım hatlarının üzerinde bulunması, büyük bir coğrafi alanı kaplaması, Rusya, İran, Çin, Pakistan, Hindistan gibi büyük sınırlara, kalabalık nüfusa ve hegemonya oluşturabilecek devletlere yakın olması büyük güçlerin de dikkatini çekmiştir. Rusya Federasyonun; Kazakistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve diğer bölge ülkelerinin yer altı ve yer üstü zenginliklerinden, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan’ın kültürel ve bölgesel konumlarından fazlasıyla yararlandığı görülmektedir (Balcı, 2021, s. 79). 1993- 1995 yılları arasında bölgedeki boşluğu Rusya doldurmuş, bu tarihten sonra Türkiye, bölgede Rusya’yı dışlamayan bir siyaset izleyerek ilişkilerini sürdürmüştür (Aydın, 2011, s. 276).

Türkiye’nin Merkez Asya’daki ülkelerle ilişkileri düşünüldüğünde ortaya çıkan durum göz önüne alındığında Türkiye’nin bölge ülkeleri için o dönem bir alternatif olmaktan uzak olduğu görülmektedir. Gerçekten Türkiye, bu bölgeyle ortak bir dil ve kültüre bir ülke olarak konuya bu açıdan yaklaşmış olsa da Orta Asya’nın Türkiye için yabancı topraklar olduğu açıkça görülmüştür. Türkiye tarihsel süreçte Batı ile askeri, ekonomik, siyasi ilişkilerini geliştirmiş, bölgeye uzak ve yabancı kalmıştır. Rusçanın ortak dil olarak kullanıldığı bölge ülkelerinin Rusya ve kendi aralarından güçlü ekonomik ve siyasi bağlarının bulunması, sosyalist ortak geçmişleri Türkiye’nin Avrasya coğrafyasından uzak kalmasına, Orta Asya ilişkilerinde kopukluğa neden olmuştur (Denizhan, 2010, s. 21). Bunun yanında doğal kaynak zengini olan Avrasya bölgesinde Rusya, Azerbaycan ve Kazakistan arasında gelişen iş birliğine Türkiye’nin de etkin olarak katılım sağlaması ile doğal kaynakların dünya pazarına ulaştırılması

kolaylaşacak, doğal kaynak kullanımını bir fırsata çevirmiş olacaktır (Kök, 2017, s. 298).

Birçok uzman, Türkiye'nin bölge ülkelerinin egemenliklerini kazanmaları ile ağabeylik rolü üstlendiğini, ancak Türkiye'nin bu role uygun veya bu rolü sürdürebilecek ekonomik ve siyasi gücünün yeterlilikte olmamasından dolayı sürecin başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmektedirler. Bu duruma yönelik ülkemiz önemli adımlar atmış olsa da bu ülkelerin o dönemdeki beklentilerinin karşılanmadığı açıktır. Türkiye'nin göstermiş olduğu gayretler ve kurduğu dostane ilişkiler neticesinde zirveler süreci başlamıştır ve günümüzde bu süreç kurumsal bir boyuta dönüşmüştür. (Karakuzu, 2020, s. 78).

Türkiye'nin bölgeye yönelik ilgisi ve çalışmaları çeşitli boyutlarda zaman zaman aksaklıklar ve yavaşlamalar, gerginliklere içerse de kesintisiz olarak sürmüştür. Son süreçte bu ülkelerde yönetim anlayışının ve yapısının değişimi, küresel ve ekonomik süreçler, Türkiye'nin yaklaşımı, ortak yapıların kurumsallaşması gibi çok sayıda etmenle birlikte daha üst bir seviyeye çıkmıştır. Bu ilgi ve işbirliği değişik alanlarda artarak çeşitlenmektedir.

4.4.1. Eğitim Alanındaki Faaliyetler ve Öğrenci Değişimi

Türkiye, Orta Asya cumhuriyetlerini ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi, eğitim ve daha çok sayıda alanda her zaman desteklemiş ve bu ülkelere yönelik kapsamlı programlar yürütmüştür. Türk cumhuriyetleri ve başka ülkelerin vatandaşı olan ancak eğitim imkânlarından yeterince yararlanamayan gençlerin eğitimi için dönemim Türkiye Cumhurbaşkanı olan Turgut Özal'ın girişimleri sonucunda bu öğrencilere yönelik çalışma yürütmesi için Büyük Öğrenci Projesi başlatılmıştır. Bu proje kapsamında Orta Asya, Kafkasya, Balkan ülkeleri ve diğer eski Komünist ülkelerin vatandaşı binlerce öğrenci Türkiye'de faaliyet gösteren yükseköğretim kurumlarına kabul edilmeye başlanmıştır. Bu projenin koordinasyonu ve yürütülmesi, daha verimli hale getirilmesi için MEB'e bağlı olarak çalışan Yurtdışı Eğitim Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Büyük Öğrenci Projesinin en temel hedefi, *“Türk dostu bir nesil yetiştirmek ve bu sayede Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki ilişkileri daha da ileri götürmek”* şeklinde ifade edilmiştir. Proje kapsamında ülkemize getirilecek olan uluslararası öğrencilerden taşımaları beklenen şartları ve Türk okullarına hangi esaslara

göre kabul edileceklerinin belirlenmesi görevi bunun için oluşturulan Değerlendirme Kuruluna verilmiştir. Projeye dâhil olan öğrencileri, ÖSYM'nin bu kapsamda düzenlediği Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Toplulukları Sınavı (TCS) sınavının sonucuna göre belirlenmektedir. TCS, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan ve Tataristan'da yapılmakta ve bu sınavda başarılı olan öğrenciler ülkemizde eğitim görmeye hak kazanmaktadır. İlgili proje daha sonra kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmiş, yeni şartlara göre ve belirlenen eksiklikler de göz önünde bulundurularak 2010 yılında “Türkiye Bursları” adı altında yeni bir format geliştirilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte projenin yürütücülüğü MEB'den alınarak Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) verilmiştir. Kardeş ülkeler olarak görülen Azerbaycan ve Orta Asya ülkelerinin başkentlerinin her birine bir Türkiye Türkçesi öğrenim merkezi (TTÖMER) açılmıştır ve buradaki kardeş halklara Türkiye Türkçesi eğitimi verilmeye başlanmıştır (Karymbaeva, 2019, s. 4).

Büyük Öğrenci Projesi ilk olarak, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan'ın dâhil edildiği bu beş ülke ile başlamıştır. İlerleyen süreçte projenin kapsamı oldukça genişletilmiş, projeye dâhil edilen devlet ve topluluk sayısı 57'ye çıkartılarak devasa bir boyuta ulaşmıştır (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018, s. 175). Orta Asya cumhuriyetlerle diplomatik ilişkilerin kurulmaya başlandığı 1990'lı yıllarda 11.000 Orta Asyalı öğrencinin bu burslardan yararlanması için kontenjan tahsis edilmiştir. Türkiye'nin sunduğu bu imkânlardan yararlanan bu öğrencilerden 4879'i yükseköğretim öğrencisi iken ve 1659'u ise ortaöğretim öğrencisi olup bu burslardan faydalanması sağlanmıştır. Böylelikle bu öğrenciler Türkiye'deki üniversitelerde yükseköğretimin çeşitli kademelerinde ve liselerimizde eğitim imkânına kavuşmuşlardır. 2008 yılına kadar geçen bu süreçte ülkemiz, Türk Cumhuriyetlerinden gelen 38.407 öğrenciye burs verilmiştir. Bu öğrencilerin aldığı bu bursların 7719'u lisans ve lisans sonrasından, 1004 tanesini orta öğretim düzeyindeki burslular oluşturmaktadır (Çaman, 2013, s. 204).

Başka bir şekilde ifade edecek olursak; 1992-2007 arasında geçen 15 yıllık zaman diliminde, Türkmenistan'dan 4671, Azerbaycan'dan 4501, Kazakistan'dan 3116, Özbekistan'dan 286 ve Kırgızistan'dan 2965 genç Büyük Öğrenci Projesi ile sağlanan imkânlar doğrultusunda kapsamında eğitimlerini gerçekleştirmek için ülkemize gelmiştir (Güzel, 2019, s. 17). YTB'nin bu burslarından 2012-2017 yıllarını kapsayan

beş yıllık dönemde Azerbaycan'dan 800, Kazakistan'dan 700, Kırgızistan'dan 600, Türkmenistan'dan 350 ve Özbekistan'dan 300 genç Türkiye Burslarından yararlanmıştır. (Güzel, 2019, s. 25). 2016-2017 eğitim-öğretim yılında toplam 232.714 uluslararası öğrenci ülkemizde eğitim görmüştür. Bu dönemde Kazakistan'dan 1885, Özbekistan'dan 1798, Kırgızistan'dan 1468 öğrenci ülkemizde eğitimlerine devam etmiştir (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 174).

Yüzlerle, binlerle ifade edilen rakamlarla başlayan öğrenci programlarının kapsamına giren Orta Asya devletlerinden gelen uluslararası öğrencilerin sayısının 26 bini geçtiğini ve günümüze kadar sürekli arttığını görmekteyiz. Bu hem Türkiye'nin bölge ülkelere kapılarını sonuna kadar açtığını hem de bölgedeki gençlerin ülkemize olan ilgisinin arttığını göstermektedir. Bu sayede Türkiye'nin yumuşak gücünün etkisinin arttığının bir işareti olan bu durum aynı zamanda kardeş halkların kaynaşmasına katkıda bulunurken, bu öğrencilerin gelecekteki konumları düşünüldüğünde ülke ilişkilerine olumlu yansımaları da olacağı açıktır.

4.4.2. Ekonomik ve Diğer Faaliyetler

Türkiye, bölge ile ekonomik ilişkiler de kurmuş ve bunu sürekli geliştirmiştir. Türkiye'nin bölge ülkelere ihracatı 2000 yılında 572 milyon dolar iken, 2014 yılında 7 milyar dolar seviyesine çıkmıştır. Ancak bölge ülkelerinin Türkiye'nin toplam ihracatındaki paylarının oransal olarak sadece %3 olduğu (Kaleci, 2018: 96) görülmektedir ki bu çok düşük bir orandır. Bölge ülkelerinden yapılan ithalat miktarı 2000 yılında 628 milyar dolar olurken, 2013 yılına baktığımızda 3, 6 milyar seviyesine çıkmıştır. Oransal olarak ise bu ülkelere yapılan ithalat Türkiye'nin toplam ithalatı içerisinde %1'lik bir paya sahiptir (Kaleci, 2018, s. 97). Azerbaycan, Kazakistan ve Türkmenistan'a yapılan ihracat 1 milyon doların üzerindeyken diğer cumhuriyetlere yapılan ihracat bu rakamın altındadır (Kaleci, 2018, s. 98). Kazakistan'dan yapılan ithalatın yıllık 1,5- 2 milyar, Özbekistan'dan ise 1 milyar dolar civarında olduğu görülürken, Tacikistan ve Kırgızistan'dan daha az ithalat yapıldığı anlaşılmaktadır (Kaleci, 2018, s. 100). Bu tabloya baktığımızda ekonomik ilişkilerin istenilen veya beklenen düzeyde olmadığını söyleyebiliriz. Bu durumda diyebiliriz ki coğrafi yakınlık, ekonomik potansiyel, soy ve kültür yakınlığı açısından düşündüğümüzde daha yüksek bir ekonomik hacme sahip olunabilirdi.

Türkiye'nin Orta Asya ülkeleriyle yaptığı ticarete baktığımızda toplamda bir artış görülmektedir. Kazakistan'la 1995'te 237,4 milyon, 2010 yılında 2211,4 milyon, 2015 yılında 1859,8 milyon, 2020'de 2041,1 milyon dolarlık bir ticaret yapılmıştır. Kırgızistan ile 1995'te 43,6 milyon, 2010'da 160,1 milyon, 2015'te 200,1 milyon, 2020'de 467,1 milyon olmuştur. Özbekistan ile 1995'te 200,1 milyon, 2010'da 1143,9 milyon, 2015'te 1200,1 milyon, 2020'de 1920,7 milyon dolar olmuştur. Türkmenistan ile 1995'te 168,1 milyon, 2010'da 1526,2 milyon, 2015'te 2415,1 milyon, 2020'de 927,3 milyon dolar olmuştur (İstikbal, 2021). Ülkeler bazında baktığımızda Kazakistan'la olan ticaret 2015'te düşüş gösterse de daha sonraki süreçte arttığı görülürken; Türkmenistan ile olan ticari ilişkilerin son yıllarda düştüğü görülmektedir.

TİKA, Türkiye'nin bir yumuşak güç kurumu olarak yurtdışında çeşitli yardım, imar ve başak faaliyetler yürütmesinin yanında Türk Cumhuriyetlerinin kurumsallaşmasında da katkı yapan bir kuruluş olarak faaliyet yürütmüştür. 21 Ekim 1996'da Taşkent'te gerçekleştirilen 4. Türk Cumhuriyetleri Zirve Toplantısı'nda yerel yönetimlerde karşılıklı görüş alışverişinde bulunulmasına dair kararların alınması neticesinde 16-18 Haziran 1998 tarihinde 1. Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Kurultayı düzenlenerek bu konuda fikir alış verişleri gerçekleştirilmiştir. Kurultayda alınan kararların hayata geçirilmesi için harekete geçen TİKA ve İçişleri Bakanlığı bir dizi çalışmalar yürütmüştür. Bu çalışmalardan biri ise Türk Cumhuriyetleri Yerel Yönetimler Birliği kurulmasına yönelik girişimlerdir. Liberal ekonomiye geçen ancak bu ekonomik tarzına yabancı olan Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'dan sigortacılığın geliştirilmesine yönelik olarak bu sektörle ilgili kamu yöneticileriyle iş birliği olanakları hakkında çalışmalar TİKA tarafından yapılmıştır. TİKA dünyanın her köşesinde binlerce faaliyetler gerçekleştirilirken bu etkinliklerini duyurulması maksadı ile Avrasya Dosyası adıyla bir bülten çıkarmıştır. Uzun bir zaman diliminde yayın hayatını sürdüren Avrasya Dosyası, Temmuz 2002 tarihli 156. Sayısının ardından TİKA Türk Dünyası Bülteni adıyla yayın hayatına devam etmiştir. Yeni adıyla yayınlarını sürdüren bu bülten Ocak 2004 tarihinden itibaren tekrar ad değiştirmiş ve altıncı sayıdan itibaren Avrasya Bülteni adıyla çıkmaya devam etmiştir (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018, s. 156).

Yurtdışındaki vatandaşlarımıza ve akraba topluluklara hizmet vermek amacıyla faaliyet yürüten YTB Başkanlığı 73 farklı ülkede ve bölgede onlarca faaliyet

yürütmektedir. YTB yardım faaliyetleri kapsamında 2014 yılı itibari ile Kırgızistan'a 217.950 TL, Kazakistan'a 130.815 TL, Orta Asya'nın diğer bölgelerine 192.000 TL değerinde mali destek sağlamıştır. Bu desteklerin kapsamında Aile Danışmanlığı, aktif katılım, eğitim ve araştırma desteği, kültürel etkinlik, rehberlik, bilgi şöleni-konferans, sosyal programlar, yayın desteği gibi çok sayıda faaliyet yer almaktadır. 2014 verilerine göre, Orta Asya ülkelerine 394.480 TL eğitim desteği verilmiştir. YTB, Türk üniversitelerinin bu yöndeki çalışmalarına da destek olan bir kuruluştur. Bu bağlamda YTB'nin destek verdiği projelerden bazılarına yer verdiğimizde: Hitit Üniversitesinin işbirliğiyle gerçekleştirilen 4. Uluslararası Türk Dünyası Ekonomi Formu desteklenmiştir. Yine köklü bir üniversitemiz olan Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsünün gayretleriyle düzenlenen 3. Türk Dünyası Uluslararası Kültür Kongresi: Dede Korkut ve Türk Dünyası Projesi desteklenerek hayata geçirilmiştir. Aynı bağlamda gerçekleştirilen "Ahmet Yesevi'den Günümüze Türkiye-Kazakistan Medeniyet Köprüleri Projesi" desteklenmiştir. Bu proje Kazakistan ve Türkiye'de gerçekleştirilen bir dizi bilgi şöleni ve eğitim programlarını içermektedir. (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018, s. 158).

Türkiye'nin büyük bir heyecanla bölge ülkelerine yönelik çok sayıda çalışma proje bulunmakla birlikte ülkenin 1991 ve 1994 yıllarında yaşadığı ekonomik sorunların getirdiği ekonomik daralma sonucunda Türkiye'den bölge devletlerine yapılan yardımlarda ciddi azalmalara meydana gelmiştir. Ekonomik sıkıntılar yaşayan bir ülke olmasına rağmen Türkiye yine de 1992 yılında Özbekistan'a 754.706 milyon, Kazakistan'a 226.619 milyon, Türkmenistan'a 94.570 milyon, Azerbaycan'a 36.912 milyon ve Kırgızistan'a 25.901 milyon dolar değerinde yardım yapabilmıştır. Ancak krizin derinleşmesi sonucunda yapılan bu yardımların tutarı azalarak 1996'da sırasıyla 44.193 milyon, 48.048 milyon, 6.157 milyon, 44.341 milyon ve 7.088 milyon dolar seviyesine inmiştir (Güzel, 2019, s. 18).

Daha sonraki bölümlerde özellikle son dönemlerde Türkiye'nin bölge ile olan ilişkilerine yer geldikçe değineceğiz. Ancak belirtelim ki genel anlamda ülkemizin Orta Asya bölgesine yönelik dostane ve işbirliğine dayalı, bütünleşme yönünde atmış olduğu adımlar bu ülkelerin bağımsızlıklarını kazanmalarından itibaren başlamış, gelişerek devam etmektedir. Son süreçte bu ilişkilerin düzeyi artarak devam ettiği

gözlemlenmektedir. Bunu tek tek ülkeler ve ortak örgütler düzeyinde yürütülen ilişkilerden de anlamaktayız.

4.5. Türkiye-Kazakistan İlişkileri

4.5.1. Kazakistan'ın Genel Durumu

Dünyanın sahip olduğu alan bakımından dokuzuncu ülkesi olan Kazakistan; Orta Asya Cumhuriyetleri içerisinde en büyük alana (2.725.000 km²) ve Özbekistan'dan sonra en kalabalık nüfusuna (19 milyon) sahip olan ülkedir. Kazakistan, Hazar Denizinin Doğusunda yer almaktadır. Geniş bir coğrafyaya yayılan Kazakistan konum olarak stratejik bir noktada bulunmaktadır. Çin'i Avrupa'ya bağlayan önemli bir geçiş noktası olmakla birlikte, aynı zamanda Hindistan ve Avrupa ülkeleri arasında da bir geçiş ülkesidir. Hazar Denizinin doğusunda yer alan Kazakistan'ın kuzeyinde Rusya Federasyonu, güneyinde Türk Cumhuriyetleri- Türkmenistan, Özbekistan ve Kırgızistan; doğusunda ise dünyanın süper güçlerinden Çin bulunmaktadır. Kazakistan; petrol ve doğalgaz yataklarına sahip olan Hazar Denzine sınır olması bakımından yukarda adları geçen ülkelerin yanında Azerbaycan ve bölgenin diğer güçlü bir ülkesi olan İran ile de deniz komşusu olmaktadır. Bu konumuyla birlikte Kazakistan Asya'nın en stratejik ülkelerinden biri olarak öne çıkmaktadır.

Kazakistan; dünyanın petrol rezervleri bakımından 9. kömür rezervleri bakımından 8. ve uranyum rezervleri bakımından 2. sırada yer alan son derece zengin yataklarına sahip ülkesidir (Nogayeva, 2019 b, s. 349) nükleer güce sahip bir ülkedir. Bu açıdan da birçok devletin ilgisini çekmektedir. 2015 yılında dünya uranyum üretiminin %25'i Kazakistan tarafından gerçekleştirilmiştir (DEİK, 2018: 1). Geniş bir coğrafyaya sahip olan Kazakistan'da en büyük istihdam alanı ise tarımdır. Ülke önemli miktarda hububat üretimi gerçekleştirmektedir. Hayvancılık sektöründe de önemli gelişmeler kaydeden ülke ihracatçı olma hedefine yaklaşmaktadır. Nazarbayev tarafından oluşturulan programa göre 2050'ye kadar petrol dışındaki sektörlerin ekonomideki payı %32'den %70'e çıkartılması hedeflenmektedir (DEİK, 2018, 1).

1989 nüfus verilerine baktığımızda Kazak etnik nüfusu açısından olumsuz bir tablonun mevcut olduğunu görmekteyiz. Bu sayıma göre 16,5 milyon olan ülke nüfusunun genelinde Kazakların oranı %39,7 iken Rusların oranı %37,8'dir. Nüfusun kalan kısmı ise büyük oranda Belarus, Alman ve Ukraynalılardan oluşmaktadır. Bu

sonuca göre bir değerlendirme yapıldığında Avrupalı nüfusun Kazakistan'da çoğunluk oluşturduğu Kazakların ise Ruslarla yakın bir nüfusa sahip olduğu görülmektedir. Bu da Kazakistan'ın milli kimliğinin oluşmasında bir sorun olarak durmaktaydı (Çalışkan, 2018, s. 6). Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte Kazakistan'da yaşayan Rus, Alman, Ukraynalı, Beyaz Rus, Polonyalı ve başka kökenden halkların kendi ülkelerine göç etmesi sonucunda ülke nüfusu bu tarihten itibaren azalmış ve 16 milyon 763 binden 14 milyon 867 bine kadar düşmüştür. Bunun yanında bağımsızlıkla birlikte ülke dışında yaşayan Kazakların da ülkelerine döndüğü, Nursultan Nazarbayev'in başlattığı Nurlu Göç kampanyası ile ülkeye çok sayıda kişinin yerleştiği görülmektedir. 2000'li yıllardan itibaren ülke nüfusu artmaya başlamıştır. (TRT Avaz, 2021). Uygulanan nüfus politikaları sonucunda tahmini rakamlara göre Kazakistan'ın nüfusunun arttığı ve 18.776.707 olduğu görülmektedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında ülke nüfusunun yaklaşık %40'ının Kazaklar oluştururken günümüzde nüfusun %63'lük kesimini Kazaklar oluşturmaktadır. Ruslar ise oransal olarak %23'lük bir rakama gerilemiştir. Bu gelişme ise bize Kazakistan hükümetinin uyguladığı nüfus politikasının başarısını göstermektedir. Bunun dışında Kazakistan'da Özbekler, Uygur Türkleri ve Ukraynalılar da bulunmaktadır (Milliyet, 2020).

Kazakistan; Rusya ile çok uzun bir sınıra sahiptir ve Hazar Denizini bu ülkeyle paylaşmaktadır. Kazakistan toplumunun önemli bir bölümünü oluşturan Ruslar, Kazakistan'ın Rusya ile olan kuzey sınırındaki yerleşim yerlerinde yoğun olarak yaşamaktadırlar. Hem bu uzun sınır, hem Kazakistan nüfusunun kuzey sınırında yoğunlaşması ve şehirlerinin çoğunun burada yer alması, buradaki yoğun Rus azınlığı ve geçmişten gelen ekonomik ilişkiler Kazak ekonomisinin finansal ve sektörel açıdan büyük oranda Moskova'ya bağımlı olmasına neden olmaktadır. SSCB döneminde %37 gibi bir Rus nüfus yoğunluğuna sahip olan ülke ekonomik açıdan da önemli oranda Moskova'ya bağımlıydı. Nüfus yapısı uygulanan programlar sayesinde Kazaklar lehine çevrilse de Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonraki zamanda ülke sanayisinin %43'ü hala doğrudan Rusya'nın kontrolü altında bulunmaktadır. Daha çok ülkenin kuzeyinde yoğunlaşmış olan bu sanayi tesisleri bölgeye yoğunlaşmış Rus nüfusun da etkisiyle Rus pazarı ile iç içe geçmiş bir durumda bulunması Kazakistan'ın ticari etkinliklerini Rusya ekonomisine uzun bir zaman bağımlı kılmıştır. Bu da Kazakistan'ın bağımsız bir ekonomi oluşturmalarının önünde büyük bir engel olarak

varlık göstermiştir. Rusya’da bazı siyasi, akademik ve askeri çevreler daha ilk beri Kazakistan’ın kuzeyini ve orada yaşayan Rusları işaret ederek bölgenin bu yapısından dolayı Kazakistan’ın kuzey topraklarının Rusya’ya katılması gerektiğini savunmuştur. Yer yer hala bazı kişiler tarafından gündeme getirilen bu düşünce karşısında elini güçlendirmek isteyen Kazakistan bazı önlemleri almak zorunda kalmıştır. Nursultan Nazarbayev hükümetinin çağrısı üzerine Moğolistan, Çin ve Orta Asya cumhuriyetlerinde yaşayan Kazakların ülkeye yerleşmek amacıyla gelmesi sonucunda bu yeni vatandaşlar kuzey kentlerine yerleştirilerek buradaki demografi Kazaklar lehine çevrilmeye çalışılmıştır. Yürütülen politika sayesinde doğum oranları arttırılmıştır. Öyle ki Kazakların doğum oranlarının Ruslara göre oldukça yüksek olması da demografideki değişimin hızlanmasına yardımcı olmuştur. Kazakistan’da yaşayan Rusların, bağımsızlık sonrası Rusya Federasyonunun kurulması il kendi ülkelerine yoğun bir göçü olmuştur. Tüm bu gelişmeler sonucunda Kazak hükümetinin demografik dönüşüm hedefine büyük oranda ulaştığı görülmektedir. 2018 verilerini incelediğimizde Rusların başka ülkelere yoğun göçüne rağmen 18 milyonu aşan Kazakistan nüfusunun %65’ini Kazakların oluşturduğu ve mutlak çoğunluk haline geldiği bunun yanında Rusların azınlık konumuna düşerek ülke nüfusunun %21’ini oluşturdukları görülmektedir. Nüfus ve ekonomi dışında Kazakistan’daki Rusya etkisine neden olan bir etken ise Sovyet döneminden kalma ayrılık sırasında Rusya kontrolüne bırakılmış olan askeri/nükleer tesislerdir. Semipalatinsk’te bulunan nükleer deneme alanı ile burada bulunan nükleer başlığa sahip 1.000’in üzerindeki füze ve Baykonur Uzay Üssü; Rusya’nın Kazakistan üzerinde baskınına neden olmaktadır. (Çalışkan, 2018, s. 7). Dolayısıyla Kazakistan’ın Rusya’dan kopması zor bir süreç olarak görülebilir.

4.5.2. Türkiye-Kazakistan İlişkileri

Kazakistan 1864 yılından itibaren Rus çarlığının egemenliğine girmiş, 1917 Ekim Devriminden sonra ise kurulan SSCB’nin bir parçası olmuştur. 16 Aralık 1991 yılında ise bağımsızlığını ilan etmiş ve bu tarihten itibaren de 2019 yılına kadar Nursultan Nazarbayev tarafından yönetilmiştir. 74 yıllık Sovyet döneminde Türkiye ve Kazakistan arasında resmi ilişki kurulmayıp doğrudan SSCB merkezi yönetimiyle ilişki kurulmuştur (Yılmaz, 2021: 88). 16 Aralık 1991 tarihinde Türkiye’nin Kazakistan’ın bağımsızlığını tanımasıyla birlikte Türkiye ile Kazakistan arasında resmi ilişkiler de başlamıştır. Nisan 1992’de Türkiye, Almatı’da büyükelçilik açmış, buna karşılık

Kazakistan da Mayıs 1992 ‘de Ankara’da büyükelçilik açmıştır. ABD tarafından bölge ülkelerine Türkiye model ülke olarak gösterilmiştir. 17 Ekim 1994 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği antlaşması her iki ülkenin ilişkileri açısından önemlidir (Yılmaz, 2021, s. 90).

Kısa bir süreliğine ilişkilerde duraksama yaşansa da Türkiye Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer 19 Ekim 2000’de Türkistan’ının kuruluşunun 1500. Yıldönümü etkinliklerine katılmış, bu ziyaret sonrasında iki ülke ilişkileri yeniden gelişmiş ve sürekli ilerlemiştir. Nazarbayev’in 2009’da Türkiye ziyareti ve bu ziyaret esnasında imzalanan Stratejik Ortaklık antlaşması ikili ilişkileri kurumsal bir yapıya kavuşturmuştur (Yılmaz, 2021 s. 92- 93).

Kazakistan Cumhurbaşkanı Nazarbayev, 2007’de komşusu Kırgızistan’a gerçekleştirdiği bir gezi esnasında “Orta Asya Birliği” konusunu gündeme getirmiştir. Orta Asya ülkeleri arasında gerçekleştirilmesi önerilen bu birlik bölge ülkeleri arasında ticaret, vizeler, turizm ve güvenlik alanlarında kolaylaştırıcı bir takım düzenlemeleri ve iş birliğini içermektedir. Aslında Nazarbayev, böyle bir oluşum fikrini bir anlamda bölge ülkelerinin daha fazla söz sahibi olabileceği bir birlik olarak Rusya’nın lider konumunda bulunduğu KGAÖ ve Çin’in başını çektiği Şanghay İşbirliği Örgütü’ne alternatif bir yapı olarak görüyordu. Kazakistan ve Kırgızistan çok taraflı bir Yüksek İdare Kurulu oluşturma yönünde bir irade koyarken bölgenin öncüsü olma arzusundaki Özbekistan fikre sıcak bakmamıştır. Bunun altında yatan neden ise Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov’un bir anlamda bölgesel rakibi olarak gördüğü Nazarbayev’in bu düşüncesini Kazakistan’ın bölgesel liderliği elde etmek için kendisine karşı geliştirdiği bir tasarım olarak değerlendiriyordu. Bununla birlikte 2010 yılında Kırgızistan’da yeni bir devrim gerçekleşmiş ve iç karışıklıkların eksik olmadığı bu ülkede iktidar değişikliği yaşanmıştır. Dolayısıyla Nazarnayev’in bu fikri hayata geçirme çabası bölgenin diğer ülkeleri tarafından destek görmemiş, sonuç olarak da gerçekleşmemiştir (Bostancı & Lüleci, 2019, s. 725-726).

4.5.2.1. İkili Ekonomik İlişkiler

Her ne kadar iki ülke kültürel bağlara sahip olsa da ekonomik ilişkilerin çok da gelişmediği söylenebilir. Zira 2013 yılında 133 milyar dolar olarak gerçekleşen iki ülke ticaretin boyutu 2016’da 62 milyar seviyelerine kadar gerilemiştir. 2019’da iki devletin

ticaret hacmi 79 milyar dolara yükselmiştir. Öyle ki 2019'da Kazakistan'ın Türkiye'nin ihracatındaki payı %0,65; ihracatı ise %0,60 civarındadır. Bununla birlikte Kazakistan'da çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren tamamı Türk sermayeli 250'ye yakın, Kazak- Türk ortaklı 1400 şirket bulunmaktadır (Yılmaz, 2021: 99- 100). Kazakistan'ın dış ticaretinde Türkiye'nin payı sadece %2,5'tur ve Türkiye bu payla ancak yedinci sırada yer almaktadır. Bölgenin etkili ülkeleri Rusya ve Çin ilk iki sırada olup toplamda %34'lük bir paya sahiptirler (DEİK, 2018, s. 2). Bu da Türkiye'nin bölgedeki rekabet gücünü önemli oranda sınırlamaktadır.

Türkiye'nin Kazakistan'a 1992 yılından itibaren mal satışına başlamış, bu ülkeye söz konusu sene 19.378.891 dolarlık bir satış gerçekleşmiştir. Bu ihracatın %17,5'sine denk gelen 3.408.334 dolar tutarındaki bölümü *'motorlu kara taşıtları, traktör, bisiklet, motosiklet ve diğer araçlar'*ın satışı şeklinde gerçekleşmiştir. Bu grubu %15'lik bir payla *'kazan, makine ve cihazlar, aletler ve parçaları'* oluşturmuştur. Bu oran ise 2.911.182 dolara denk gelmektedir. Bir sonraki yıl Türkiye'nin Kazakistan'a ihracatı %350 oranında artarak 67.838.446 dolar seviyesine ulaşmıştır. Bu artış sonraki yıl da devam etmiştir. 1994'te yapılan ihracat 131.803.079 dolar seviyesinde iken artış %194,2 oranında gerçekleşmiştir. Takip eden yıllarda Türkiye'nin bu ülkeye ihracatındaki artış aralıksız devam etmiştir. İhracatımız 1998'de 214 milyon doların üzerinde bir ihracat olmuştur (Kayalı & Mengi, 2017, s. 167- 168).

1998 senesinde Asya merkezli ağır bir ekonomik kriz yaşanmış, bu krizin etkileri daha sonraki yıllarda da hissedilmiştir. Kazakistan'ın da bu krizden etkilenen ülkelerden arasında yer almıştır. Bu durumdan kaynaklı olarak 1999'da bu ülkeye ihracatımız %56 düşüşle 96,5 milyon dolar gibi düşük bir rakama gerilemiştir. Krizin etkisinin azalması ve zamanla bitmesi ile birlikte Kazakistan'a ihracatımız tekrar artmaya başlamıştır. 2000 senesinde 118,7 milyon dolar seviyesine çıkan ihracatımız sürekli artmış, 2007 senesinde ise dokuz katın üzerinde, yani %909,7 oranında artarak rakamsal olarak 1.079.886.739 dolara çıkmıştır. Ancak nedense bu rakam 2009 senesinde büyük bir gerileme yaşayarak 633 milyon dolara inmiştir. Sonrasında tekrar artmış ve 2012 senesinde Kazakistan'a ihracatımız 1.069.373.510 dolara yükselmiştir. Bölgenin alan bakımından bu en büyük ülkesine yapılan ihracat 2013 yılında 1.039.420.346 dolar olmuştur. Sektörel olarak baktığımızda bunun %13'lük kısmına denk gelen 140 milyon dolarını *'Kazanlar, makineler, mekanik cihazlar ve aletler,*

nükleer reaktörler, bunların aksam ve parçaları’ oluşturmuştur. Bu sektörün ardından ikinci sırayı %11’lik bir payla *‘Kıymetli veya yarı kıymetli taşlar, kıymetli metaller, inciler, taklit mücevherci eşyası, metal paralar’* almıştır. Bu parasal olarak 114 milyon dolara denk gelmektedir. Türkiye’nin Kazakistan’a 2014’teki mal satışı ise bir miktar düşerek 977,6 milyon dolar olmuştur (Kayalı & Mengi, 2017, s. 167- 168).

Kazakistan mal ve hizmet sattığımız bir ülke olduğu gibi aynı zamanda mal aldığımız bir ülkedir. 1992 yılında 10.510.516 dolar olmuştur. Bu ülkeden aldığımız malların en önemli payını %34’e denk gelen 3.586.333 dolarlık çinko ve çinkodan üretilen eşyalar oluşturmaktadır. Kazakistan’dan aldığımız ürünlerin %17’sini ise bakır ve bakırdan elde edilmiş mallar oluşturur. 1993 senesinde bu ülkeden yapılan dışalım %416 gibi dört kattan fazla bir artış göstererek 43.740 bin dolara çıkmıştır. Ancak bir sonraki yıl yükseliş tersine dönmüştür ve ithalatımız 32 milyon dolara kadar düşmüştür. Bu seneden sonra Kazakistan’dan dışalımımız istikrarlı bir şekilde artarak devam etmiştir. 2000 senesinde Kazakistan’dan ülkemizin aldığı malların değeri 346 milyon dolara yükselmiştir. İstikrar ekonomik krizin de etkisiyle bozulmuş,

2001’de Türkiye’nin söz konusu devletten ithalatı gerileyerek 90 milyon dolara inmiştir. Krizin etkilerinin azalması ithalatın artmasına da neden olmuş ve sonraki yıl buradan ülkemize gelen malın değeri 203.851.624 dolar olmuştur. İki yıl sonra ise bu rakam 442 milyon seviyesinde gerçekleşmiştir. 2007 senesinde neredeyse üç kat artarak 1.284 milyon dolar, sonraki yıl üçte bir oranında artışla 1.861 milyon dolar olmuştur. 2009 Türkiye’nin Kazakistan’ın bu ülkeden yaptığı alım yarı yarıya düşmüş 959 milyon dolar olmuştur. Kazakistan’dan; 2010’da 1.392 milyon dolar, 2011’de 1.995 milyon dolar, 2012’de 2.055.701 dolar, 2013 1.760 milyon dolar seviyesinde bir mal alımı yapılmıştır. 2013 yılında Türkiye Kazakistan’dan yaptığı 1 milyar 760 milyon dolar tutarındaki mal alımının 789 milyon dolarlık bir kısmını bakır ve bu madenden elde edilen ürünler teşkil etmiştir. Bunun 509 milyon dolarlık bölümünü başka bir ifadeyle %29’a denk gelen bir payını ‘mineral yakıtlar ve türevleri’ oluşturmuştur. Türkiye’nin Kazakistan’dan 2014 alınan malların değeri 1 milyar 236 milyon dolara olarak gerçekleşmiştir (Kayalı & Mengi, 2017, s. 169- 170).

Türkiye’nin Kazakistan’ yaptığı mal satışlarının %16,53’sinin makine, mekanik aksam ve parçaları olduğu görülmektedir. Bu kalemin ardından elektrikli makine ve

parçaları (%9,06), hazır giyim ürünleri (%6,26), plastik ürünler (%6,25), tıbbi ve cerrahi malzemeler (%5,73) sırasıyla gelmektedir. Türkiye'nin Kazakistan'dan aldığı mallar ise bakır ve alaşımları (%50,49), ham petrol (%20,37), ham çinko (%13,97), ham alüminyum (%7,21) ve ham kurşun (%3,51) gibi hammadde niteliğindeki ürünlerdir (Yücememiş, vd, 2017, s. 185). 1992'de iki ülke arasındaki ticaret 29 milyon dolarlık bir hacimle başlamışken 1998'e gelindiğinde bu boyut 467.974.804 dolar şeklinde olmuştur. Yaşanan kriz sonrası bir miktar düşüş olmuştur. Bu düşüş 1999'da 392 milyon dolar, 2001 yılında 210 milyon dolar olarak yansımıştır. Daha sonra ise toplam ticaret hacmi genelde bir artış eğilimine girmiştir. Bir milyar sınırını 2005 senesinde aşarken üç yıl sonra yani 2008'de üç kata yakın bir artışla 2 milyar 751 milyon dolara yükselmiştir. Düşüşler ve artışlarla devam eden bu ticari ilişkinin boyutu 2009'da 1.592.871.910 dolar, 2012'de 3.125 milyon dolar, 2013'te 2.799 milyon dolar ve 2014 senesinde ise 2.213.913.495 dolar rakamlarında gerçekleşmiştir (Kayalı & Mengi, 2017, s. 169- 170).

İhracat kalemlerine baktığımızda daha çok makinalar ve işlenmiş ürünler olurken bu ülkeden alınan ürünlerin ise daha çok petrol ve işlenmemiş madenlerden oluşmaktadır. İki ülke arasındaki ticari ilişkiler yalnızca mal alım-satımı şeklinde gerçekleşmeyip Türk ve Kazak iş insanları her iki ülkenin imarına ve inşaat işlerine de katkı sunmuşlardır. Örneğin; 2017 yılına gelindiğinde Türk yüklenici firmaları 21 milyar doları aşan bir miktarda Kazakistan'da imar ve inşaat projeleri gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Kazakistan'da ortaya koyduğu sermaye miktarı ile yatırımcı ülkeler sıralamasında 17. sırada yer alan Türkiye, enerji dışı sektörlere yaptığı yatırımlar açısından ise 4. sırada yer almaktadır. Türk firmaları Kazakistan'daki 2 milyar Dolar yatırımlarının bir sonucu olarak 15 binin üzerindeki insana iş olanağı sunmaktadır (Bostancı & Lüleci, 2019, s. 744). Kazakistan'da 400'den fazla Kazak-Türk ortak sermayeye sahip kuruluş faaliyet göstermektedir. %100'ü Türk sermayeli şirket sayısı 130'a ulaşmıştır. Bu ülkede Türk bankalarının ortaklığıyla kurulmuş banka ve finans kuruluşları da iki ülke ticari ilişkileri açısından önemli görevler üstlenmektedir. Büyük bölümü Ziraat Bankası'na ait olan (%94 Ziraat Bankası, %6 Başak Sigorta) KZI Bank, Emlak Bankası'nın pay sahibi olduğu (%41) TKI Bank, neredeyse tamamı Demirbank'a ait olan (%99,97) Demir-Kazakistan Bank ve Okan Holdingin büyük ortak olduğu (%95,29) International Bank Almatı Kazakistan'da bankacılık hizmeti veren

kuruluşlarımızdır. Buna karşılık Kazakistan Bankası olan Bank Turan Alem Türkiye’de faaliyet gösteren Şekerbank’ın hisselerinin %34’ünü 2006’da satın alarak ülkemizde bankacılık hizmetlerine dahil olmuştur. Bununla birlikte Kazakistan’dan da ülkemize yatırımlar gelmektedir. Öyle ki 2017 yılında Türkiye’ye 700 milyon doları aşan bir doğrudan yatırım gelmiştir. Kazak yatırımcıların yakın dönemde Türkiye’de başta petrol ve turizm sektörlerine yaptıkları yatırımların oranı 350 milyon dolar civarında olmuştur (Bostancı & Lüleci, 2019, s. 745). Türkiye’nin dünyaca ünlü ve çok sayıda turiste hizmet veren otellerinden Belek Sirene, Bodrum Kempinsky, Beldibi Türkiz gibi önemli kuruluşları Kazakistanlı yatırımcılara aittir. Kazaklara ait emlak ve inşaat şirketi Capital Partners ülkemizin en tanınmış turistik kentlerinden biri olan Bodrum’da 14 koya yayılan ve beş milyon m2 alan üzerinde kurulması düşünülen marina, turizm kompleksi ve konut projesini gerçekleştirmektedir (Yılmaz, 2017, s. 820).

Türk Exsimbank’ı kuruluş amacının gereği olarak birçok Türk firmanın yatırımlarını desteklediği gibi Kazakistan’da yatırımlar yapan firmalarımızı finans sorunlarını çözmek adına desteklemiştir. Bu bankanın destekleyici faaliyetleri iki ülke ilişkilerinin gelişimine de katkı da bulunmuştur. Türk Eximbank bu bağlamda 2013 Kazakistan bankası olan Tsesna Bank’a bu ülkede gerçekleşen yatırımların Türk yüklenici finansman ihtiyacını karşılaması amacıyla 32 milyon doları tutarında kredi limiti açmıştır. Bu olanağın sağlanması sonucunda Kazakistan’da Türk sermayesi ile gerçekleştirilen yatırımlar artmıştır. Banka, 2013 senesine kadar ülke kredi/garanti programları kapsamında Kazakistan’a 240 milyon dolar kredi limiti açmış, bu kredinin birikmiş kullanım miktarı 213,1 doları olarak gerçekleşmiştir (Ebrem, 2015, s. 332).

4.5.2.2. Kültürel ve Siyasal İlişkiler ve İşbirlikleri

Kazakistan dış politikasını belirlerken uluslararası aktörleri de gözeterek hassas bir denge gözetmiştir ve bir denge tutturabilmiştir. Kazakistan, 21. Yüzyılda Türk bütünleşmesi düşüncesine önem vermiştir. Bu çerçevede Kazakistan’ın Türk dünyası ile ilişkileri ortak değerler çerçevesinde gelişim göstermiştir. Ortaya konulan kültürel politikalar kurumsallaşmanın yolunu açmıştır. IX. Türk Dili Konuşan Devlet Başkanları Zirvesinde Kazakistan’ın girişimi ile Türk Ülkeleri İşbirliği Konseyi/Türk Kneşi/Türk Konseyi kurulmuştur. Kazakistan’ın manevi önderi ve eski devlet başkanı Nur Sultan Nazarbayev’in 1992’den beri yapılan zirvelere istisnasız katılan tek devlet başkanı

olması da konuya verilen önemi göstermektedir. TİKA'nın çalışmalarına da bu bağlamda ayrı bir önem veren Kazakistan TÜRKPİ ve TÜRKSÖY'un çalışmalarında da yer almaktadır (Nogayeva, 2020 b, s. 793).

Çok sayıda Kazak öğrenci Türkiye'de eğitim görmekte olup, 2015 yılına kadar 3000'den fazla Kazak talebe Türk üniversitelerinde öğrenimlerini tamamlamıştır (Bostancı & Lüleci, 2019, s. 747). İki ülke toplumları arasında kültürel ilişkileri geliştirmek, Türkçenin öğrenimini yaygınlaştırmak amacıyla 1992 yılında başlatılan Büyük Öğrenci Projesi ile çok sayıda Kazak öğrenci ülkemizdeki üniversitelerde okuma fırsatı bulmuştur. Bunun yanında Türkiye ve Kazak halkları arasındaki dostluğu pekiştirmek, Türkçeyi öğretmek ve Türkiye'nin tanıtımını yapmak için Astana'da Yunus Emre Türk Kültür Merkezi kurulmuştur.

1389 yılında İmparator Timur Han tarafından yaptırılan, Türk tasavvufunun kurucusu Hoca Ahmed Yesevi'nin türbesi ve külliyesinin yenilenmesini, Türkiye Cumhuriyeti üstlenmiş ve TİKA tarafından 1993 yılında çalışmalara başlanmıştır. Yesevi'nin türbesi UNESCO'nun aldığı bir kararla 2002 senesinde dünya mirası listesine eklenmiştir (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018: 158). 2013'te Kazakistan'ın TİKA bütçesinden 39,30 milyon dolar yararlanması sağlanmıştır. Bu haliyle Kazakistan, 2013'te TİKA bütçesinden yararlandığı pay miktarının büyüklüğü bakımından sekizinci ülke olmuştur. Kurumun söz konusu ülkeye bu yıl yaptığı harcamaların önemli bölümün eğitime gittiği görülmektedir. Bu harcamalar çeşitli alanlara farklı oranlarda yansımıştır. Bu oranlar %82,01 Eğitim, %9,57 İdari ve Sivil Altyapılar, %3,66 Sağlık, %3,45 Diğer Sosyal Altyapı ve Hizmetler, %1,31'ini ise Üretim şeklinde dağılmıştır (Ebrem, 2015, s. 332).

Görüldüğü gibi Türkiye ve Kazakistan ilişkileri Kazakistan henüz bağımsız olmadan önce başlamış, günümüze kadar devam etmiştir. Zaman zaman gerilemeler yaşanmışsa da bu ilişki günümüze kadar devam etmiştir. Kazakistan; Türk devletleri arasında siyasal, kültürel, ekonomik birlik oluşturmaya çalışmış, bu alanda öncü olmaya çalışmış bir ülke olmuştur. Aynı hedefler doğrultusunda gayret gösteren Türkiye bu bakımdan Kazakistan ile iş birliğini her zaman geliştirmiştir. Bağımsızlığını kazanan Kazakistan'ı desteklemiştir.

23 Temmuz 1993'te TÜRKSOY'un kurulmasını sağlayan antlaşma Kazakistan'ın o dönemki başkenti Almatı'da imzalanmıştır. Kazakistan Cumhurbaşkanı Nur Sultan Nazarbayev'in girişimleri ile 3 Ekim 2009 yılında Türk Keneşi/ Türk Ülkeleri İşbirliği Konseyi kurulmuştur. 2010 yılında yapılan 10. TÜRKSOY toplantısında her yıl bir Türk şehrinin Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilmesi kararı alınmıştır. Bu kapsamda 2012 yılında Kazakistan'ın başkenti Astana ve 2017'de ise aynı ülkede bulunan Türkistan, Türk Dünyası Kültür başkenti seçilmiştir.

Kazakistan'ın başkenti Almatı iken 1997 yılında başkent o dönem adı Akmola olan ve 2012 yılında Türk Dünyası Kültür Başkenti olarak seçilen Astana'ya taşınmıştır. Başkentin Akmola'ya taşınmasıyla birlikte kentin adı Astana olarak değiştirilmiştir. Astana ismini devrin Cumhurbaşkanı ve modern Kazakistan'ın ulusal önderi Nur Sultan Nazarbayev vermiştir. Nazarbayev, bu ismin kendisine rüyasında geldiğini belirtmiştir. 2012 yılında Astana, Türk Dünyası Başkenti seçilmesinin dışında aynı zamanda Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) tarafından da kültür başkenti seçilmiştir. Astana ismi; 2019 yılında Nur Sultan Nazarbayev'in görevinden ayrılması sonrasında başkent fikrini veren ve Baş mimarı kabul edilen cumhurbaşkanının adı olan Nur Sultan ile değiştirilmiştir (Nogayeva, 2019 a, s. 30-31). Günümüzde ise başkente Astana adı geri verilmiştir.

2017 yılında Türk Dünyası Başkenti seçilen Türkistan ise Türk Tasavvuf tarihinde önemli bir yer tutan Ahmet Yesevi'nin yaşadığı ve mezarının bulunduğu şehirdir. Türk Tasavvuf edebiyatının kurucusu olan ve Anadolu evliyalarının manevi önderi sayılan, başta Anadolu olmak üzere tüm Türk dünyasında büyük saygı gören Hoca Ahmet bu şehirde yaşamıştır. Ahmet Yesevi'nin 14. yüzyılda Timur Han tarafından inşa edilen ve UNESCO Dünya Mirası Listesinde bulunan türbesi de bu şehirdedir. Türbe 1993'te Türkiye'nin de katkısıyla restore edilmiştir. Eski adı Yesi olan şehrin ismi 2018 yılında Nazarbayev'in emriyle Türkistan olarak değiştirilmiştir. 1992 yılında Türkiye ile ortak kurulan Ahmet Yesevi üniversitesi de bu kenttedir. Şehir aynı zamanda Afyonkarahisar'la kardeş şehirdir.

4.5.2.3. Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi

Türkiye ve Kazakistan eğitim- öğretim alanında birçok ortak adımlar atmış, iki ülke ilişkilerinin gelişiminde ve haklarının kaynaşmasında bu alana özel ilgi

göstermiştir. Eğitim alanında attıkları en önemli ortaklık ise Hoca Ahmet Yesevi Üniversitesi'dir. Tam adıyla Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, binlerce öğrencisiyle Türk dünyasına açılan uluslararası bir penceredir. Bu üniversite özerk bir statü bir kurumdur ve her iki devlete ait bir devlet üniversitesidir. Ahmet Yesevi Üniversitesi; Kazakistan ve Türkiye arasındaki iş birliğinin sembollerinden biridir. Yesevi Üniversitesinin temeli; Kazakistan'ın o zamanki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının az bir zaman öncesinde 6 Haziran 1991'de imzaladığı bir kararla Türkistan Devlet Üniversitesinin kurulmasıyla atılmıştır. Türkistan Üniversitesinin amacı olarak *“Orta Asya'nın tarihî ilim ve kültür merkezi olan Türkistan şehrini kalkındırmak”* ilkesi belirlenmiştir. Nursultan Nazarbayev ile Başbakan Süleyman Demirel'in 1992 Almata Zirvesinde iki ülke adına imzaladığı “Ortak Bildiri” ve 1 Mayıs 1992'de imzalanan “Eğitim, Bilim, Kültür ve Spor Alanlarında İşbirliği Anlaşması” ile Türkistan Devlet Üniversitesi iki ülkenin ortak olduğu bir yükseköğretim kurumuna dönüştürülmüştür. Bu durum 28 Eylül 1992'de Ankara'da imzalanan Mutabakat Zaptı ile somut hale getirilmiştir. “Türkistan Şehrinde Uluslararası Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma” iki ülke hükümetleri tarafından 31 Ekim 1992'de Ankara Zirvesinde imzalanarak üniversite resmi statüsüne kavuşmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. Üniversitenin tüzüğüne göre Üniversite Rektörü Kazakistan Cumhuriyeti, Rektör Vekili (Eş Rektör) ise YÖK tarafından atanmaktadır. Tüzüğe uygun olarak Ahmet Yesevi Üniversitenin günümüzdeki Rektörlüğünü Janar Temirbekova, Rektör Vekilliğini ise 2022'den beri Prof. Dr. Peyami Battal yapmaktadır (<https://www.ayu.edu.tr>).

Ahmet Yesevi Üniversitesi ilk öğrencilerini 1994-1995 Öğretim Yılında arak eğitim faaliyetlerine başlamıştır. Tüm Türk dünyasından öğrenci kabul eden Yesevi Üniversiteye Türkiye de dâhil birçok özerk ve bağımsız Türk Cumhuriyetinden binlerce öğrenci öğretim için Kazakistan'a gitmiştir. 22 Ekim 2009'de *“Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi'nin İşleyişine Dair Anlaşma”* imzalanması ile tarafların yükümlülükleri ve hakları açığa kavuşturulmuştur. Bu anlaşma iki ülkenin eğitim alanındaki işbirliği noktasında kararlılığını göstermiştir.

Bu okulun bünyesinde 10 fakülte ve 1 yüksekokul bulunmaktadır. Bu okullarda 12 binin üzerinde öğrenci öğrenim görmektedir. 900'ü aşkın akademik personel görev yapmaktadır. Günümüzde bu üniversitede Türkiye ve Kazakistan ile birlikte 46 devlet,

Türk ya da akraba halklardan yaklaşık 16.000 genç örgün eğitim görmektedir. (<https://www.ayu.edu.tr>). Üniversite öğrenci seçimini bir sınav sonucuna göre yapmaktadır. Buna göre Kazakistan vatandaşları MTS, Türkiye vatandaşları ÖSYM'nin yaptığı OSYS sonuçlarına göre kabul edilmektedirler. Diğer öğrenciler ise “uluslararası geçerliliğe sahip bir sınavdan aldıkları puanına ya da lise not ortalamaları dikkate alınarak Üniversite Koordinasyon Komisyonunun belirlenen esaslara göre kabul edilir (Karymbaeva, 2019: 6).

Ahmet Yesevi Üniversitesinde lisans, yüksek lisans ve doktora alanlarında eğitim verilmektedir. Öğrenci sayısı genel itibariyle son altı yılda sürekli artmıştır. 2016'da kız erkek dengesi erkekler lehine iken bu denge kızlar lehine sürekli olarak değişerek 2021 yılına gelindiğinde kız öğrencilerin oranı %57,33 şeklinde olmuştur. 2016 yılında toplamda 1211 kişi Ahmet Yesevi Üniversitesinde mezun olurken bu sayı 2021 yılında 1841'e çıkmıştır. 2021 yılında 229 yabancı uyruklu öğrenci üniversiteden mezun olmuştur. Bu sayı 2016'da 170'tir. Bu da bize mezun sayılarının her geçen yıl bir önceki yıla göre arttığını göstermektedir.

Üniversite bünyesinde 205 yılında 64 akademik kurum varken 2021 yılında kurum sayısı 75 olmuştur. Dolayısıyla üniversite kapasitesi yedi yıl içerisinde arttırılmış olup daha fazla öğrenciye hizmet eden bir yapıya kavuşmuştur. 2017'de 105 olan toplan eğitim programı sayısı 2021 yılında yarı yarıya arttırılarak 155 olmuştur. Böylelikle Türk ve akraba toplulukların yetişmiş eleman ihtiyacına daha fazla katkı verecek bir imkân oluşmuştur. Ancak tıpta uzmanlık (intörn)program sayısının düşürülmesi olumsuz bir durum olmuştur.

Günümüzde 17 ülkenin ve bu ülkelere bağlı yönetimlerin vatandaşı olan Türk ve akraba 10635 öğrenciye hizmet veren üniversite 2017'de 8312 öğrenciye eğitim vermektedir. Böylece tabloda yer alan bölgelerin önemli bir ihtiyacı karşılanmakta ve buralara yetişmiş eleman sağlanmaktadır. Fakat bu kapasitenin daha da arttırılması sağlanmalıdır. Zira bu öğrenciler bu bölgelere Türkiye ve Kazakistan'ın tanıtılmasında ve olumlu bir imaj kazanmasında önemli bir etkiye sahip olmakla birlikte buraların ihtiyaç duyduğu elemanlar da yetiştirmektedirler.

4.6. Türkiye-Kırgızistan İlişkileri

4.6.1. Genel Hatlar

SSCB'nin dağılması ile ortaya çıkan diğer bir Türk devleti ise Kırgızistan'dır. Kuzeyinde Kazakistan, batısında Özbekistan, güneybatısında Tacikistan, doğusunda ise Çin bulunmaktadır. 200 yüz bin kilometrekare alana sahip Kırgızistan'ın 6,5 milyon nüfusunun önemli bölümünü Kırgızlar oluştururken ikinci büyük topluluk ise Özbeklerdir. Özbeklerden sonra ise en büyük etnik grup Ruslardır. Orta Asya'nın en fakir ülkelerinden olan Kırgızistan'ı Çin'le komşu olması önemli bir konuma sokmaktadır. Afganistan'a yakın olması ve Sincan/Uygur özerk bölgesi ile komşu olması, radikal İslamcı terör olaylarının yaşandığı bölgelere yakın olması Çin açısından önemini artırmaktadır.

Diğer Orta Asya ülkelerinden farklı olarak siyasi bir istikrarsızlık gözlemlenmektedir. Zira Türkmenistan, Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan'da kimi iç karışıklıklar yaşanmış olmuştur da iktidarlar çok uzun süre değişmemiş, değişse bile sonra gelen öncekinin devamı olmuştur. Kırgızistan'da ise birkaç iç karışıklık ve iktidar değişiklikleri yaşanmıştır. 2005 yılına kadar Cumhurbaşkanlığı Asker Akayev tarafından yönetilen ülkede Lale Devriminden sonra beş cumhurbaşkanı değişmiştir. 2010 yılında gerçekleşen Kırgızistan Devrimi sonucunda ülkeyi 10 yıl Sosyal Demokrat Partili cumhurbaşkanları yönetmiştir. En son Ekim 2021'de yapılan parlamento seçimleri sonucuna yapılan itirazlar nedeniyle ülkede karışıklık çıkmış; hükümet istifa etmiş, dönemin cumhurbaşkanı Sooronbay Ceenbekov ülkeyi terk etmiştir. Yapılan seçimler sonucunda Sadır Caparov; cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.

Kırgızistan, SSCB'den ayrılmasının ardından piyasa ekonomisine geçmiş, 1993'te ulusal para birimine geçilerek fiyatlar serbest bırakılmıştır. 2000'li yıllardan itibaren ekonomide olumlu gelişmeler yaşanmış, Kırgızistan diğer Orta Asya cumhuriyetlerinden önce, 1998'de Dünya Ticaret Örgütüne üye olmuştur (İnançlı & Konak, 2015, s. 112). Kırgızistan; sınırlı coğrafyası, finansman yetersizlikleri, sanayisinin SSCB döneminde kalma eski makine ve tesislerden oluşması nedeniyle yeterince gelişmemiştir. Kırgızistan dış ticarete bu nedenlerle sürekli açık veren bir ülke olmuştur (İnançlı & Konak, 2015, s. 114). Zengin yer altı kaynaklarına sahip olan Kırgızistan; büyük miktarda kömür rezervi bulunduran bir ülkedir. Önemli miktarda

mineral, gaz ve petrol rezervlerine sahip olan ülke altın rezervi bakımından da zengin kaynaklara sahiptir (İnançlı & Konak, 2015, s. 122).

16 Aralık 1991’de bağımsızlık kazanan Kırgızistan’ı Türkiye ilk tanıyan devlet olmuştur. Kırgızistan’ın o dönemki Cumhurbaşkanı Askar Akayev, 22 Aralık 1991’de Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret esnasında Cumhurbaşkanı Turgut Özal ve başbakan Süleyman Demirel Kırgızistan’ın bağımsızlığını tanıdıklarına dair Bakanlar Kurulu kararını ve belgeyi kendisine takdim etmişlerdir. Bu tarihten beri de Türkiye-Kırgızistan ilişkileri kesintisiz devam etmiştir (Bostancı, 2016, s. 195). Türkiye Diğer Orta Asya devletleri ile olan ilişki göz önüne alındığında Türkiye ile Kırgızistan ilişkilerinin daha iyi bir seviyede olduğunu söylemek mümkündür. 1995’te Türkmenistan’ın tarafsızlık statüsü kazanması, Özbekistan’daki İslamcı muhaliflerin ise Türkiye’ye iltica etmesi ve burada faaliyet göstermesi Türkiye’nin bu ülkelerle ilişkilerini bozmuştur. Ancak Kırgızistan ile ilişkiler genellikle olumlu geçmiştir (Karakuzu, 2020, s. 78). Türkiye; Kırgızistan ve diğer Orta Asya devletlerinin Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT), Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) ve benzeri uluslararası kuruluşlara üye olması noktasında yardım etmekten kaçınmamıştır (Karakuzu, 2020, s. 78). Bunların yanında Kırgızistan TÜRKSOY ve Türk Devletleri Teşkilatı üyesidir.

Kırgızistan’ın bağımsızlığı ile Türkiye- Kırgızistan ekonomik ilişkileri de başlamış olup 1992’de 3,273 milyon \$ olan toplam ticaret hacmi 2014 yılında 487,442 milyon \$’a yükselmiştir. Bunun 421,795 milyon \$’ı Türkiye’den ihracat iken; 65,647 milyon \$’ı ithalat şeklinde gerçekleşmiştir. İki ülke arasındaki ticaretin sürekli artmakta olduğu görülmekle birlikte Türkiye’nin Kırgızistan’a ihracatının ithalatının çok üzerinde olduğu görülmektedir. Öyle ki 2013’te ihracatın ithalatı karşılama oranı %1050,6; 2014’ise %642,52 olmuştur (İnançlı & Konak, 2015, s. 116).

Türkiye ile Kırgızistan arasındaki diplomatik ilişkiler Kırgızistan’ın bağımsızlığını kazanması ile başlamış ve günümüze kadar devam etmektedir. İki ülke arasında günümüze kadar çok sayıda antlaşma imzalanmıştır. Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması (1997), Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21.Yüzyıla Bildirisi (1999) ve Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi (YDSK)Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama (2011) gibi belgeler iki ülke ilişkilerinin gelinmesinde önemli nitelikte belgelerdir

(Karakuzu, 2020, s. 79). 22 Aralık 1991’de Askar Akayev, Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bu tarihten itibaren başlayan diplomatik ilişkiler sonucunda günümüze kadar eğitim, kültür, ticaret, savunma, ulaştırma ve daha birçok alanda 200’den fazla antlaşma iki ülke arasında yapılmıştır. 1997 yılında bu ülke ile Ebedi Dostluk ve İşbirliği Antlaşması, iki yıl sonra Birlikte 21. Yüzyıla Bildirisi imzalanmıştır. 2011’de Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi oluşturulmuştur (Bostancı, 2016, s. 195).

2003 yılı Ekim ayında ve 1-2 Şubat 2011’de Başbakan Tayyip Erdoğan, Kırgızistan’a resmi ziyarette bulunmuştur. Kasım 2011’de Cumhurbaşkanı Abdullah Gül, yeni seçilen Kırgızistan Cumhurbaşkanı Almazbek Atambayev’in yemin törenine katılmıştır. Atambayev ise ilk yurtdışı gezisini Türkiye’ye Ocak 2012’de yapmıştır. Gül, Ağustos 2012’de Kırgızistan’a resmi bir gezi yapmıştır. Atambayev, Haziran 2014’te yine Türkiye’yi ziyaret etmiştir. Bunların dışında bakanlar ve bürokratlar düzeyinde onlarca karşılıklı ziyaret yapılmıştır (Bostancı, 2016, s. 197). Kırgızistan ve Türkiye arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasından günümüze kadar geçen 30 yıllık süreçte iki ülke arasında 30’dan fazla yüksek düzeyli ziyaret gerçekleşmiştir. Bu ziyaretler sonucunda 100’ün üzerinde anlaşma imzalanarak yürürlüğe girmiştir. 1992 tarihinde imzalanan Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması Anlaşması, 1997 tarihli Ticaret ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 1999’de yapılan Çifte Vergilendirmenin Önlenmesi Anlaşması, 1997 tarihinde imzalanan Gümrük Antlaşması, 2002 tarihli Uzun Vadeli Ticari ve Ekonomik İş Birliği Programı’nın imzalanmasıyla iki ülke arasındaki ekonomik iş ve işlemler bir düzene sokulmuştur (Çalışkan, 2018, s. 29).

Türkiye; Kırgızistan’da yumuşak güç politikası kapsamında çeşitli kültür ve eğitim çalışmaları yürütmüştür. Bu doğrultuda 1992 yılında bir TTÖMER şubesi açılması kararlaştırılmış, bu şube 1996 faaliyete geçirilmiştir. TTÖMER’de Türkçe, Kırgızca ve Rusça eğitimler yapılarak başarılı öğrencilere sertifika verilmiştir (Karakuzu, 2020, s. 82). MEB tarafından Kırgızistan’ın başkenti Bişkek’te bir eğitim yerleşkesi oluşturulmuştur. Buy yerleşke içerisinde Türk İlkokulu, Ortaokulu, İmam Hatip Ortaokulu ve Anasınıfı yer almaktadır. 2018 yılı itibarıyla İlkokulda 412, Ortaokulda 210, İmam Hatip Okulunda 74 ve Ana- sınıfında 70 öğrenci okurken 54 öğretmen eğitim vermektedir. 3 Mart 1992 tarihinde “Eğitim, Kültür ve Bilimsel Alanlarda İşbirliği Anlaşması” imzalanmıştır ve bu anlaşmanın sonucu olarak Bişkek’te Kırgız- Türk Anadolu Kız Meslek Lisesi açılmıştır. Dört yıllık eğitim süresi içerisinde

öğrenciler Türkçe, Kırgızca, Rusça ve İngilizce eğitim gördüğü bu okulda onu Türkiye ve altısı Kırgızistan vatandaşı olmak üzere 16 öğretmen çalışmaktadır. 2019 yılı verilerine göre, 197 Kırgızistanlı kız çocuğu burada eğitim görmektedir. 1992 yılında eğitim – öğretime başlayan Cumhuriyet Yetenekli Çocuklar Kırgız Türk Anadolu Lisesi, bu ülkede eğitim hizmeti veren en eski Türk okullarından biri olup bu okul Türk ve Kırgız öğrencilere Türkçe ve Kırgızca dillerinden seçtikleri biri ile eğitim vermektedir. Türk öğrenciler sadece ana dili ile eğitim almaktadırlar. 14 öğretmenin görev yaptığı bu okulda 2019 yılına kadar beş yüzden fazla öğrenci mezun olmuştur (Karakuzu, 2020: 83). Bunun yanında Kırgızistan’da en çok izlenen televizyon programlarının Türk dizileri olduğu da görülmektedir (Karakuzu, 2020, s. 80).

TİKA’nın Kırgızistan’da iki adet Program Koordinasyon Ofisi bulunmaktadır. Bu ofislerden biri 1993 yılında ülkenin başkenti Bişkek’te açılmış olup, diğeri ülkenin büyük şehirlerinden biri olan Aşkabat’ta bulunmaktadır. Bu ofisler açıldıkları yıl olan 1993 yılında 86 projeyi hayata geçirerek hızlı bir başlangıç yapmışlardır. Türkiye ve Kırgızistan Hükümetlerinin 05.09.2006’de imzaladıkları Kırgız Cumhuriyeti’ndeki TİKA Proje Koordinasyon Ofisinin Faliyetine İlişkin Anlaşma antlaşma ile bu ülkedeki TİKA ofisinin hukuki statüsü belirlenmiştir. TİKA, söz konusu ülkede 1992’den günümüze kadar söz konusu antlaşmalara dayanarak bu ofisler aracılığıyla alt yapı, eğitim, sağlık, kültürel iş birliği, iletişim, acil ve insani yardımlar gibi değişik çok sayıdaki alanda 761 projeyi gerçekleştirmiştir. Söz konusu işlerin 117’si sağlık, 166 tanesi eğitim, 180’i diğeri altyapı ve hizmetler, 124 âdeti ekonomik altyapı ve hizmetler, 80’i kültürel iş birliği ve iletişim, 40 tanesi su ve su sağlığı, 40’ı üretim, 14’ü acil ve insani yardım projesi şeklinde gerçekleşmiştir (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018, s. 158).

Türk dizileri dünyanın pek çok ülkesinde yayınlandığı gibi Orta Asya cumhuriyetlerinde yayın yapan televizyonlarda da yayınlamakta ve bölge halkı tarafından sevilerek izlenmektedir. Bu bölgede yer alan Kırgızistan halkı Türk dizilerine yoğun ilgi göstermekte ve severek izlemektedir. Bu ülkede yayın yapan birçok ulusal ve yerel televizyon kanalında ‘prime time’ saatlerde Türk dizilerinin gösterilmesi bu dizilere olan ilgiyi göstermektedir. Akşam ekranlara gelen bu dizilerin gündüz vakti tekrarı yayımlanmaktadır. Özellikle bazı diziler halk tarafından yoğun talep görmektedir, öyle ki; “Muhteşem Yüzyıl” ve “Diriliş Ertuğrul” dizileri devlete ait KTRK televizyonunda haftada dört gün Kırgızca dublajlı, “Kara Sevda” adlı dizi ise

Kırgızistan'ın popüler kanallarından NTS'de Rusça dublajlı olarak izleyiciye sunulmuştur. Türk dizileri, bu kanal dışında da başka kanallarda da genellikle Rusça dublajlı olarak yayınlanmaktadır. Bu dizilerin daha sonraki yıllarda dizinin orijinal dili olan Türkçe yayımlanması Türkiye'nin yumuşak gücünün olumlu bir yansıması ve halkların yakınlaşması açısından önemli bir gelişme olmuştur.⁴ Türk dizileri televizyon yayınları dışında CD/DVD'lerden ya da internet yoluyla da yoğun bir talep görmektedir (Arık- Çelik, 2019, s. 678-679).

4.6.2. Manas Üniversitesi

Türkiye ve Kırgızistan iş birliğiyle daha önce Kazakistan ile yapılan Ahmet Yesevi Üniversitesi projesine benzer bir şekilde bu ülkede iki ülkenin ortaklığında Manas Üniversitesini kurulmuştur. Bu konuyla ilgili olarak iki ülke “Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Kurulmasına Dair Anlaşma”sını 30 Eylül 1995’de İzmir’de imzalayarak okula resmi bir statü kazandırmıştır. Bu üniversite 1997-1998 eğitim öğretim yılında öğrencilerine kapılarını açarak faaliyetlerine başlamıştır. Öncelikli olarak Kırgızistan ve Türkiye vatandaşlarından öğrenciler kabul edilirken kalan kontenjanlara iki ülke dışında kalan Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarından öğrenciler yerleştirilmektedir. Kırgızistan uyruklu öğrenciler için Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Sınavı (Manas-ÖSYS) ve Kırgızistan Genel Devlet Sınavı (ORT) sonuçları dikkate alınarak kabul edilirken Türkiye’den ise ÖSYM yaptığı sınavlar sonucuna göre öğrenci alınmaktadır. Diğer Türk Cumhuriyetleri ve akraba topluluklarından gelen talepler ise üniversiteden yetkili kişilerden oluşan Türk Cumhuriyetleri ve Akraba Topluluklardan Öğrenci Kabul Komisyonu koordinatörlüğünce gerçekleştirilen değerlendirmeler sonucunda kabul edilmektedir (<https://www.manas.edu.kg/tr>).

2021-2022 Eğitim-Öğretim yılı itibariyle üniversiteye bağlı bulunan 11 Fakülte, 1 Yüksekokul, 1 Meslek Yüksekokulu, 2 Enstitüde 4059 lisans, 458 ön lisans, ise 268

⁴ 2018 yılı Ocak ayında Kırgızistan’da yayınlanan Türk dizileri şunlardır; “Çalılıkıuşu” (Piramida, Eho Manas), “Muhteşem Yüzyıl” (KTRK, Damaşniy Kanal), “Kara Sevdâ” ve “Kuzey Güney” (NTS), “Cesur ve Güzel” ve “Al Yazmalım” (5. Kanal), “İntikâm” ve “Muhteşem Yüzyıl-Kösem” (Eho Manas), “Adımı Feriha Koydum” ve “Aşk-ı Memnu” (Oş TV), “Kurtlar Vadisi” (Ümüt TV), “Binbir Gece” (STB), “Diriliş Ertuğrul” (Ayan TV). 2019 yılı Nisan ayında Kırgızistan’da ‘prime time’ kuşağında yayınlanmakta olan Türk dizileri şu şekildedir; “Fazilet Hanım ve Kızları” (Piramida, Sanat TV, Kırgızistan HD), “Kanatsız Kuşlar” (Eho Manas), “Çukur” ve “İçerde” (Oş TV), “Al Yazmalım” (5. Kanal), “Kaderimin Yazıldığı Gün” (İntimâk TV), “Kiraz Mevsimi” (7. Kanal HD, Oş Pirim), “Diriliş Ertuğrul” (KTRK, Kırgızistan Devlet Televizyonu).

Yüksek Lisans, 89 Doktora öğrencisi eğitim almaktadır. Yerleşkesi Bişkek'te bulunan Manas Üniversitesi, Türkiye ve Kırgızistan'da bulunan devlet üniversiteleri denk olup özerk bir yapıya sahiptir. Bu okulda öğrenciler herhangi bir ücret ödemeksizin eğitimlerini sürdürürler. Manas Üniversitesinin öğrencilerine “Giriş Kontenjanı Bursu”, “Akademik Başarı Bursu”, “Destek Bursu ” ve “ Milli Sporcu Bursu ” sağlanmaktadır. Türk öğrenciler ülkemizdeki diğer öğrencilerin yararlandığı burs ve kredilerden yararlanabilmektedirler. Ders kitapları Manas Üniversitesi tarafından karşılanmaktadır. Öğrencilere ucuz yemek hizmeti ve Öğrenci Evlerinde barınma imkânı sağlanmaktadır. Eğitim Türkiye Türkçesi ve Kırgızca yapılmakla birlikte bazı bölümlerde Rusça, İngilizce ve Çince eğitim-öğretim de yapılmaktadır. Manas Üniversitesi program ve yöntem olarak Türkiye'deki diğer üniversitelerle denktir (<https://www.manas.edu.kg/tr>).

Ahmet Yesevi Üniversitesi ile karşılaştırdığımızda Manas Üniversitesi bünyesinde daha az bölüm ve öğrenci olmasına rağmen Türk Dünyası için önemli bir eğitim kurumudur. Görüldüğü gibi bu akademik kuruluşa bağlı olarak 17 akademik birim bulunmaktadır. Bu birçok üniversiteye göre önemli bir sayı iken üniversitenin üstlendiği görev ve amaç ile hitap ettiği coğrafyanın barındırdığı nüfusa göre yeterli bir sayı değildir. Bölüm ve program sayısının artırılması gerekmektedir. Manas Üniversitesine bağlı 17 akademik birimde toplam 70 program bulunmaktadır. Ön lisans, lisans, yüksek lisans ve doktora alanında bu programlarda eğitimler verilmektedir.

Toplamda 6100 öğrencisi bulunan Manas Üniversitesinde 895 yabancı öğrenci vardır. Bu da %14,7 gibi bir orandır. Bu öğrenci sayısı bir üniversite için çok azdır. Türk dünyasının ve akraba toplulukların nüfusunu düşündüğümüzde çok daha fazla öğrenciye hizmet veren bir üniversite olması gerekmektedir.

Manas Üniversitesi, her iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine katkı sunarken binlerce gencin eğitim görmesine ve meslek sahibi olmasına vesile olmuştur. Türk soylu toplumların kaynaşmasına yardımcı olmaktadır.

4.7. Türkiye-Özbekistan İlişkileri

Özbekistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, 1924 yılında kurulmuştur. SSCB'nin dağılma sürecine girerken; 20 Haziran 1990 tarihinde Özbekistan egemenliğini ilan etmiştir. Bu ülke 1 Eylül 1991 yılında ise bağımsızlığına kavuşmuştur. SSCB dağılmasının ardından Özbekistan ve Türkmenistan'da önemli sayıda Sovyetlerden

mirası silah ve mühimmat kalmış olup bu durum her iki ülkenin diğer bölge ülkelerine göre daha bağımsız dış politika yürütmesine zemin hazırlamıştır. Orta Asya nüfusunun neredeyse yarısını bu ülkenin nüfusu oluştururken hemen tüm komşu ülkelerde önemli bir Özbek nüfusun bulunması ve bölgenin en güçlü ordusuna sahip olması Özbekistan'ın bölgesel lider olma hayali kurmasına neden olmuştur. Ülkenin bağımsızlığını kazanmasından sonra milyonlarca Rus ve başka etnik kimlikteki vatandaşların kendi etnik vatanlarına göç etmesine rağmen Özbekistan nüfusu ikiye katlanmış, işsizlik kritik seviyeye dayanmış durumdadır (İsayev 1, 2019).

Türkiye Cumhuriyeti, Özbekistan S.S.C.B'yi 23 Kasım 1926 yılında tanımıştır (Yıldız, 2021, s. 258). Böylece Özbekistan- Türkiye ilişkileri başlamıştır. Ancak SSCB döneminde Türkiye- Orta Asya ilişkileri SSCB merkezi yönetimi üzerinden olmuş, bu bölgedeki devletlerin bağımsızlıklarını kazandıkları 1991 yılına kadar doğrudan bir ilişki kurulamamıştır. Özbekistan- Türkiye ilişkileri ise Türkiye Sağlık Bakanı Halil Şıvgın'ın 23 Şubat 1991 tarihinde yani bağımsızlık ilanından önce Özbekistan'ı ziyareti ile resmen başlamıştır. Türkiye; 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan'ı resmen tanıyan ilk devlet böylece Türkiye olmuştur. 16 Aralık 1991 tarihinde Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Yıldız, 2021, s. 262).

Özal'dan sonra Türkiye- Özbekistan ilişkileri olumsuz bir noktaya gelmiştir. Bunun temel nedeni, Türkçü ve İslamcı biri olan Erk Partisi lideri Muhammed Salih'in bu düşünceler doğrultusunda bir hareket yürütmesi ve bunun sonucunda Türkiye'ye sığınmış olmasıdır. Özbekistan yönetimi aleyhindeki faaliyetlerini Türkiye'de devam ettirmesi Özbekistan hükümetinin tepkisini çekmiştir (Yıldız, 2021, s. 266). Kerimov'a cumhurbaşkanlığı seçimlerinde rakip olan Muhammed Salih ve bazı Özbek muhalif isimlere Türkiye sığınma hakkı tanımıştır. Türkiye'nin bu davranışı Özbekistan yönetiminin sert tepkisine yol açmıştır. Özbek yönetimi bu tutum üzerine 1994'de Türkiye'deki büyükelçisini geri çekmiştir. Bununla sınırlı kalmayarak Özbekistan, 1999 Şubat ayında Türkiye'de eğitim gören tüm Özbekistan vatandaşı öğrencileri geri çağırmıştır. Muhammed Salih'in Türkiye'de ikamet ederek faaliyetlerine devam etmesi ve 2005'de meydana gelen Andican olaylarında Türkiye'nin Kerimov yönetimini eleştirel yaklaşımı iki ülke ilişkilerinin iyice kopmasına neden olmuştur (Çalışkan, 2018, s. 21).

İslam Kerimov, bağımsızlıklarını kazanan Sovyet cumhuriyetlerinin Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) çatısı altında bütünleşmesine karşı çıkmıştır. Kerimov, bunun yerine daha çok ikili ilişkiler geliştirmeye önem vermiştir. Kerimov'un bu siyaseti sonucunda eski Sovyet cumhuriyetleri içerisinde Rusya'ya en uzak duran ülke olurken Rusya'nın küresel rakipleri ile işbirlikleri kurmaktan çekinmemiştir. Bir süreçte ABD ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Hatta Özbekistan sınırları içerisinde bir ABD askerî üssü açılmasına izin vermiştir. Öyle ki Özbekistan, Rusya'ya karşı Batı desteğiyle kurulan bir örgüt olan GUAM'ın (Gürcistan-Ukrayna-Azerbaycan- Moldova) kurulmasını destekleyerek Rusya karşıtı tutumunu göstermiştir.

Orta Asya ülkelerinin bağımsızlıklarını kazanması sonrasında Türkiye'de bazı kesimlerce ortaya atılan Türkiye önderliğinde Turan kurulması fikri ve Türkiye'nin İslamcı hareketlere ve aşırılık yanlılarına destek verdiği fikri laik bir anlayışa sahip İslam Kerimov yönetimini rahatsız etmiş ve ilişkilerin önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur (Yıldız, 2021: 267). ABD; Taliban'la mücadele bahanesiyle Afganistan'a yerleşmiş, Özbekistan ve Kırgızistan'da da üs kurmuştur. ABD'nin bölgeye yerleşmesi sonrasında bölgedeki İslamcı hareketlerin terör ve yıkım eylemleri meydana gelmiş Özbekistan, Kırgızistan ve Tacikistan'ı da etkilemiş; Özbekistan'daki "Yeşil devrim", Kırgızistan'daki "Sarı devrim" hareketleri sonucunda ABD ve müttefiki Türkiye'nin bölge ilişkilerini zayıflatırken, Rusya'nın tekrar etkili bir şekilde bölgeye girmesine neden olmuştur (Çalışkan, , 2018, s. 16-17).

Andican'da meydana gelen olaylar sonrasında geleceğini tehlike altında gören Kerimov yönetimi kendisini dış politikada değişikliğe gitmek zorunda hissetmiştir. Nüfusunun hatırı sayılır bir kısmı Özbek olan, İslamcı terörün ve iç karışıklıkların sürdüğü Afganistan'la sınır komşusu olan Özbekistan buradan gelecek bir saldırıya karşı kendisini koruyamayacağını, hatta tersi bir tavır takınacağını düşündüğü ABD ve Batı ile yakınlaşma sürecini sonlandırmıştır. Ülkede bulunan Amerikan üssü kapatılırken, Özbekistan tekrar Çin ve Rusya ile yakınlaşmaya başlamıştır. Andican olayları, Özbekistan'ın uluslararası toplumdan uzun süre kendini soyutlamasına neden olmuştur (Çalışkan, 2018, s. 15).

2016 Aralık'ında İslam Kerimov'un ani ölümünün ardından cumhurbaşkanı olan Şevket Mirziyoyev onun yerine geçmiştir. Mirziyoyev iç politikada hızlı ve radikal

değişimler gerçekleştirirken, dış politikada Özbekistan'ın komşuları ile uluslararası toplumla iyi ilişkiler kurmaya gayret göstermiştir. Bu dönemde Özbekistan; Kazakistan ve Türkmenistan devletleriyle çok sayıda ikili görüşme gerçekleştirerek birçok antlaşma yapmıştır. Bunun yanında yeni Cumhurbaşkanı; Özbekistan'ın yıllardır ulaşım, iletişim ve sınır konularında sürekli ve uzun vadeli sorunlar yaşadığı iki komşusu Kırgızistan ve Tacikistan ile bu sorunların çözümü noktasında olumlu görüşmeler yürütmüştür (Çalışkan, 2018, s. 16-17).

2016 Kasım ayında Mirziyoyev'in henüz başkan vekilli iken Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, çok sayıda kişinin eşliğinde Özbekistan'a bir ziyarette bulunmuştur. Bu ziyaretin iki ülke ilişkilerin düzelmesinde önemli katkısı olmuştur. Mirziyoyev'in 2017 Ekim'inde Türkiye'ye yapmış olduğu ziyaret, 20 yıldan sonra Özbekistan tarafının Türkiye'ye en üst düzeyde yapmış olduğu ilk ziyaret olmuştur. Bu ziyaret neticesinde ekonomi, savunma, sağlık, tarım, eğitim, kültür ve daha başka alanda 24 antlaşma imzalanmıştır. 2018 Nisan'ında Erdoğan, Özbekistan'ı bir kez daha ziyaret etmiş, bu ziyaret ikili ilişkilerin ileri bir boyuta taşınmasına vesile olmuştur (Çalışkan, 2018, s. 22).

Türkiye ve Özbekistan Arasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı'nın Özbekistan Cumhuriyeti'ndeki Faaliyeti Hakkında Antlaşma 25.10.2017'de imzalanmıştır. Bu antlaşma ile TİKA'nın bu ülkedeki faaliyetlerinin hukuki statüsü oluşturulmuştur. TİKA; Özbekistan'da hastanelere destek, sağlık malzemesi temin etmiş ve buna ek olarak doktorlara ve sağlık personeline gerekli eğitimleri vermiştir. 18.11.2002- 01.12.2002 tarihinde Özbekistanlı doktorlara Gazi Üniversitesi'nde bu üniversitenin hocaları olan kardiyolog ve cerrahlar eğitim vermiştir. Özbek yayın kuruluşlarında görevli radyo çalışanlarına eğitim verilmiş ve araç desteği yapılmıştır. Yine bu kişilere Türkiye'de TRT ve özel radyolarda staj yapmaları imkânı sağlanmıştır (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 159).

1991 yılında bağımsız olan Özbekistan ile Türkiye ilişkileri Turgut Özal döneminde normal seyrinde giderken, Özbekistan muhaliflerinin faaliyetlerini sürdürmek için Türkiye'yi kendilerine merkez seçmeleri ve Andican'da meydana gelen dinci ayaklanma ile Türkiye'nin Özbek yönetimince bağlantılı olduğu düşüncesi iki ülke ilişkilerini uzun süre kopma noktasına getirmiştir. İki ülke ilişkileri ancak

Kerimov'un ölümünden sonra Mirzoyev'in cumhurbaşkanı seçilmesi sonrasında düzelmiş ve günümüzde bu ilişki güçlü bir şekilde devam etmektedir. Mirzoyev'den sonra Türkiye- Özbekistan ilişkileri sürekli bir düzelme ve ilerleme göstermiştir. Son olarak Türkiye Cumhurbaşkanı Tayyip Erdoğan 29 Mart 2022'de Özbekistan'a resmi bir ziyarette bulunmuş, bu ziyaret esnasında 10 adet antlaşma imzalanmıştır. *"Türkiye- Özbekistan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi 2. Toplantısının Sonuçlarına İlişkin Ortak Bildiri"* imzalanarak iki ülke arasındaki ilişki Yüksek Düzeyli İşbirliğine dönüştürülmüştür. Bu ziyaret esnasında Cumhurbaşkanı; Türk firmalarının Özbekistan'da 1,5 milyar dolara ulaşan bir yatırım yaptığını, yüklenici firmalarının ise 5 milyar dolar değerinde 241 projeyi gerçekleştirdiğini belirtmiştir. 2010 yılında 270 binden fazla Özbek vatandaşının Türkiye'ye turist olarak geldiğini belirtmiştir. Bu ülkede 50 milyon dolara yaklaşan projelere imza atmış olan TİKA aracılığıyla Özbekistan'ın gelişimine kararlılıkla katkı sunmaya devam edileceği vurgulanmıştır. Erdoğan; iki ülkenin ticari hacminin 2021 itibarıyla % 72'ye yakın bir artış göstererek 3,6 milyar doları aştığını, en kısa sürede 5 milyar dolar hedefine ulaşılacağını, asıl hedefin ise 10 milyar dolar seviyesine çıkarmak olduğunu belirtmiştir (<https://www.aa.com.tr>).

TDT'nin son zirvesi 11 Kasım 2022'de Özbekistan'ın başkenti Semerkant'ta yapılmıştır. Timur İmparatorluğunun da başkenti olan Semerkant bu yıl Şangai İşbirliği Örgütüne ve Bağımsız Devletler Topluluğuna üye ülkelerin başkanlarının katıldığı toplantılardan sonra üçüncü büyük zirveye ev sahipliği yapmış oldu. Bu son zirvede Semerkant, Türk Dünyası Medeniyeti Başkenti ilan edilmiştir. Yine bu yıl Ortak Güvenlik ve Refah için Semerkant Dayanışma Girişimi başlatılmıştır (Abdulkerimov, 2022; Kızıltoprak, 2022). Bu gelişmeler Özbekistan'ın önümüzdeki dönemde Avrasya ve dünya siyasetinde önemli bir rol üstlenme niyetindedir ve bu konuda önemli başarılar elde etme yolundadır.

4.8. Türkiye-Türkmenistan İlişkileri

Yaklaşık 70 yıl SSCB'ye bağlı bir özerk cumhuriyet olarak var olan Türkmenistan 27 Ekim 1991 yılında bağımsızlığını ilan etmiş, 16 Aralık'ta Türkiye Cumhuriyeti tarafından tanınmıştır. 1985 yılında SSCB döneminde Türkmenistan Cumhurbaşkanı olarak Komünist Parti tarafından atanan Saparmurat Niyazov

(Türkmenbaşı) bağımsızlık sonrasında da 21 Aralık 2006 yılına kadar ülkeyi yönetmiştir. 11 Şubat 2007'den Mart 2022'ye kadar Gurbankuli Berdimuhammedov cumhurbaşkanı olarak yönetmiş olup Berdimuhammedov'un kendi isteğiyle görevinden ayrılması sonrasında 19 Mart 2022'de yapılan seçimi oğlu Serdar Berdimuhammedov kazanarak cumhurbaşkanı olmuştur. Tarafsız ülke statüsü kazanan Türkmenistan ile Türkiye ilişkileri beklendiği gibi yüksek bir düzeyde olmamıştır. Doğalgaz zengini Türkmenistan ile doğalgaz tüketicisi Türkiye arasında önümüzdeki dönemde ilişkilerin yüksek bir düzeye çıkartılma potansiyeli vardır. Türkmenistan; TDT'ye gözlemci statüsüne sahiptir.

BM Genel Kurulunda kabul edilen kararla Türkmenistan daimî tarafsızlık statüsü kazanmıştır. Ancak Türkiye- Türkmenistan ilişkileri yüksek bir seviyeye ulaşamamıştır. Günümüzde Türkmenistan'da 660 kadar firma faaliyet göstermektedir (Kasım, 2021, s. 338). Türkmenistan; Rusya, İran ve Katar'ın ardından dünyanın dördüncü büyük doğalgaz rezervine sahiptir. Doğalgaz zengini olan bu ülke aynı zamanda petrol kaynakları bakımında zengin bir ülkedir. Büyük bir zenginliğe sahip olan Türkmenistan bağımsızlık sonrası diğer Sovyet cumhuriyetlerinden farklı bir yol izlemiştir. Herhangi bloğa üye olmayan bu ülke İsviçre gibi uluslararası tarafsızlık yolunda ilerlemiş ve çabaları sonucunda 1995 yılının Aralık ayında BM Genel Kurulu'nda Türkmenistan'ın "Daimi Tarafsız Ülke" statüsü onaylanmıştır. Bu karar Türkmenistan'ın Rusya'dan uzaklaşmasını daha da kolaylaştıran bir adım olmuştur (Çalışkan, 2018, s. 22).

Türkiye, Türkmenistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla diğer Türk Cumhuriyetleri ile olduğu gibi derhal ilişki kurmuş ve aynı şekilde bu ülkenin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuştur. Ülkemiz bu ülkede çeşitli ekonomik ve kültürel yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda Türkmenistan'ın başkenti Aşgabat'ta MEB, Aşgabat Türk İlköğretim Okulu ve Aşgabat Türk Anadolu Lisesini eğitim- öğretime kazandırmıştır. Bu ülke vatandaşlarına Türkiye Türkçesi öğretmek gayesiyle TTÖMER açılmıştır. Türkmen halkına çeşitli kurs ve eğitim hizmetleri verilmesi amacıyla Türkiye be kente 1 Yaygın Mesleki Eğitim Merkezi açılmıştır Türkiye Diyanet Vakfı tarafından 1 İlahiyat Lisesi ve 1 Yüksek Okul kurulmuştur. (Karymbaeva, 2019, s. 3). İki ülke Kalkınma İş Birliği Anlaşmasını 16.03.1993'de imzalanmıştır. Türkmenistan'ın Merv şehrinde bulunan Selçuklu Sultanı Sultan

Sencer'in türbesinin yenileme işleri TİKA tarafından gerçekleştirmiştir. Türbe 14 Kasım 2004 tarihinde açılmıştır. TİKA'nın desteği ile bu ülkede Uluslararası Sultan Sencer Sempozyumu'na 23 ülkeden 79 bilim adamı katılmıştır (Yılmaz, Kılıçoğlu, 2018, s. 159).

Ülkemiz Türkmenistan'da ekonomik faaliyetler de gerçekleştirmiştir. Türkmenistan'da 1.400'den fazla Türk firması faaliyet göstermekte olup bu firmaların yatırımını 50 milyar doları bulmaktadır. İki ülkenin mevcut ticaret hacmi yaklaşık 3 milyar dolar gibi bir rakamla potansiyelin çok altındadır. Türkiye'nin Türkmenistan'dan yaptığı ithalatın %90'nını pamuk ve pamuk ipliği oluşturmaktadır; doğalgazın ise ikili ticarete bir etkisi yoktur (Çalışkan, 2018: 30).

4.9. Türkiye-Tacikistan İlişkileri

Tacikistan, bir Orta Asya ülkesi olmasına rağmen Tacik halkı Türk kökenli bir halk olmayıp Dari Farsçası konuşan bir halktır. Büyük çoğunluğu Hanefi olan Tacikistan halkı etnik olarak İran (Fars) toplumuna köken olarak daha yakın ve dilleri de birbirlerine yakındır. Bu nedenle İran; Tacikistan ile yakın ilişkiler kurmayı daha fazla istemektedir.

Türkiye; Tacikistan'ın bağımsızlığını diğer cumhuriyetlerde olduğu gibi 16 Aralık 1991 günü kabul etmiştir. Üç ay sonra da Taşkent büyükelçiliği açılmıştır. Tacikistan ise Ankara büyükelçiliğini 16 Ekim 1995'te açmıştır. Bağımsızlık sonrasında iki ülke arasında üst düzey ilişkiler kurulmuş, cumhurbaşkanları Süleyman Demirel (1995), Ahmet Necdet Sezer (2001), Abdullah Gül (2009); Başbakan Recep Tayyip Erdoğan (2003 ve 2004) yıllarında Tacikistan'ı ziyaret etmiştir. Tacikistan cumhurbaşkanı İmamali Rahmonov ise 2006 ve 2012'de Türkiye'yi ziyaret etmiştir (Türk, 2021: 295). Tacikistan'da yönetimi ele geçirmeye çalışan ve uzun yıllar Tacikistan'da iç savaş yaşanmasına neden olan muhaliflerin Türkiye'de barınması iki ülke ilişkilerini olumsuz etkilemiştir (Türk, 2021, s. 297). Katı bir laiklik anlayışı benimsemiş olan Tacikistan yönetimi Tacik gençlerin dışarıdan dini eğitim almalarına pek sıcak bakmamaktadır. Özellikle Türkiye menşeli bazı cemaatlerin Tacikistan'da faaliyet yürütmeleri Tacikistan hükümeti tarafından hoş karşılanmamakta, faaliyetleri hükümetçe izlenmekte ve Türkiye'ye gelen öğrenciler takip edilmektedir. Diyanet işleri Başkanlığının Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan gibi çevre ülkelerde cami, ilahiyat

fakültesi ve dini okullar inşa etmesine rağmen Tacikistan buna müsaade etmemektedir (Türk, 2021, s. 305).

2012’de TİKA tarafından Duşanbe’de Kaynakçılık Eğitim Atölyesi kurulmuş, 800 öğrenciye kaynakçılık eğitimi verilmiştir. 4-5 Aralık 2018’de yeni doğan çocukların işitme testleri ile ilgili Tacikistanlı 33 hekime eğitim verilmiş, başarılı hekimler İstanbul Medeniyet Üniversitesinde eğitime alınmıştır. Engelli Rehabilitasyon Merkezi ve Çağdaş Diyabet Okulu açılmıştır (Türk, 2021, s. 307- 308). Büyük öğrenci projesi kapsamında 1992- 2018 arasında toplam 800 Tacikistanlı öğrenci, Türkiye bursu almıştır. 1992’de Duşanbe’de Türkiye Türkçesi Öğretim Merkezi kurulmuş, her sezonda 12 sınıf açılmıştır. Bu da bir dönemde yaklaşık 250 kursiyerin yıllık olarak da 400- 500 kursiyerin bu merkezde Türkçe öğrendiği anlamına gelmektedir (Türk, 2021, s. 312- 313).

1995’te imzalanan mutabakat zaptı neticesinde TİKA Duşanbe Program Koordinatörlüğü açılmıştır. Bu koordinatörlük Tacikistan’da yaşanan iç savaş sebebiyle 1996’da bu ülkedeki faaliyetlerini sonlandırmak zorunda kalmıştır. Koordinatörlük 2000’de imzalanan 5 yıllık “Teknik İşbirliği Protokolü” ile yeniden açılmıştır. Bu kapsamda Tacikistan’a hasat makineleri TİKA tarafından temin edilmiştir. TİKA, Tacikistan’da İçme Suyu Arıtma Projeleri gerçekleştirmiştir. 2002 yılında Girgaton nahiyesinde TİKA’nın açtığı kuyu sayesinde 5-6 bin kişi temiz içme suyuna kavuşmuştur (Yılmaz & Kılıçoğlu, 2018, s. 159).

Türkiye’nin bölge ülkeleri ile ilişkileri yalnızca ikili düzeyde olmayıp bölgesel düzeyde bu ülkelerle ortak örgütler de kurulmuştur.

4.10. Türkiye’nin Orta Asya Devletleri İle Ortaklaşa Kurduğu Uluslararası Örgütler

4.10.1. Türk Konseyi / Türk Keneşi / Türk Devletleri Teşkilatı

İlk olarak 1992 yılında Türkiye’nin girişimiyle Ankara’da bağımsızlığını yeni kazanmış olan ülkelerin devlet başkanları ile Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi düzenlenmiş, bu zirvede Türk cumhuriyetlerinin devlet başkanları bir araya gelmiştir. Türk devletleri arasında ilk zirve 1992’de yapılmıştır. Bu Zirveye Türkiye Cumhurbaşkanı Turgut Özal, Azerbaycan Cumhurbaşkanı Elçibey, Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Askar Akayev,

Özbekistan Cumhurbaşkanı İslam Kerimov ve Türkmenistan Cumhurbaşkanı Saparmurat Niyazov katılmıştır.

Toplamda on toplantıdan oluşan zirveler süreci 2001 yılına kadar Türkçe Konuşan Ülkeler Zirvesi olarak, 2001 İstanbul Zirvesinden itibaren ise Türk Dili Konuşan Devletler Zirvesi olarak anılmıştır. 2010 yılında İstanbul'da yapılan 10. Zirve sonrasında Türk Konseyi/ Türk Keneşi adı ile kurumsal bir örgütlenmeye gidilmiştir. II. Zirvede ortak kültürün korunması, Türk lehçelerinin karşılaştırılmalı sözlüğünün hazırlanması kararlaştırılmıştır. Ayrıca İpek Yolunun canlandırılması kararı da alınmıştır. III. Zirvede serbest dolaşımın kolaylaştırılması kararı alınmıştır. IV. Zirve ile daimî sekretarya oluşturulmuştur. VI: zirvede sekreteryanın Türkiye'de yerleşik olmasına karar verilmiştir. IX. Zirvede Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin katılımıyla imzalanan ancak Türkmenistan'ın katılmadığı Nahçıvan Antlaşması ile Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği konseyi kurulması kararlaştırılmıştır. X. Zirvede 3 Ekim Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Günü olarak kabul edilmiştir (Öztürk, 2021, s. 765-767).

Nahçıvan'da yapılan dokuzuncu zirvede imzalanan Nahçıvan Antlaşması ile 2011 yılından itibaren zirve Türk Keneşi adını alır. Nahçıvan Antlaşmasını Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan tarafından imzalanır. Türk Keneşi ve de Türk Konseyi ismiyle bilinen "Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi"nin kuruluş tarihi 3 Ekim 2009 Nahçıvan Antlaşması olarak kabul edilir. Türk Konseyinin üyeleri Türkiye, Azerbaycan, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan'dır. Macaristan ise gözlemci üyedir (<https://www.turkkon.org/tr>). "Türk Konseyi"; Devlet Başkanları Konseyi, Dışişleri Bakanları Konseyi, her ülkeden gelen akil adamlardan oluşturulan Aksakallar Konseyi, Kıdemli Memurlar Komitesi ve Sekreteriyadan oluşmaktadır. Konseyin sekreteryası İstanbul'da bulunur. Türk Konseyi, 10. Türk Dili Konuşan Ülkeler Zirvesi'yle resmi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Konseyin ilk Genel Sekreteri E. Büyükelçi Halil Akıncı olup bu görevi 2014 yılına kadar sürdürmüştür. Onun ardından Genel Sekreterlik görevini sırasıyla Ramil Hasan (Azerbaycan/ 2014-2018), Genel Sekreter Büyükelçi Baghdad Amreyev (Kazakistan) yürütmüştür (MFA). Günümüzde ise bu göreve Kırgızistanlı diplomat getirilmiştir.

Konsey'i temsilen üye ülkelerin kararıyla bir bayrak belirlenmiştir. Konsey'in bayrağı üye ülke bayraklarından yola çıkılarak hazırlanmıştır. Buna göre bayrak zemin rengini Kazakistan bayrağının renginden alırken, bayrağın ortasındaki güneş Kırgızistan bayrağından alınmıştır. Bayraktaki hilal Türk bayrağından, 8 köşeli yıldız Azerbaycan bayrağından alınmıştır. Türk Konseyi şeklinde adlandırılan örgüt 2018'de Türk Keneşi, 12 Kasım 2021 tarihinden itibaren ise Türk Devletleri Teşkilatı ismini almıştır. 3 Ekim 2009'da imzalanan Nahçıvan Anlaşması ile 16 Eylül 2010 tarihinde imzalanan İstanbul Bildirisi'dir örgütün temelini oluşturan belgelerdir. Türk Dili Konuşan ülkeler arasında kapsamlı iş birliğini derinleştirmek, bölgesel ve küresel barışın ve huzurun korunmasına katkıda bulunmak gibi temel değerlere sahip olan TDT; üye ülkeler arasında var olan ortak tarihi, kültürel, kimlik bağlarının güçlendirilmesini amaçlamaktadır. Türk Dillerini konuşan bu halklar arasındaki dil birliğinden kaynaklanan özel bir dayanışma üye ülkeler arasında bulunmaktadır. Teşkilat, kendi sitesinde örgütün temel amaçları hakkında bilgi vermektedir. Buna göre üye ülkeler arasındaki karşılıklı güvenin güçlendirilmesi, teşkilatın yayıldığı bölgedeki ve bu bölge dışında barışın korunması; ortak dış politika tutumu belirlenmesi ve alınması bu amaçlar arasındadır. Ayrıca uluslararası terörizm, ayrılıkçılık, aşırılık ve sınır ötesi suçlarla mücadele için eylemlerin koordine edilmesi üye ülkelerce hedeflenmiştir. Üye devletlerin ortak amaçları noktasında tüm alanlarda etkili bölgesel ve ikili işbirliğinin geliştirilmesi, bölge ülkeleri arasında uygun ticaret ve yatırım koşulların oluşturulması, kapsamlı ve dengeli bir ekonomik büyümenin yakalanması, sosyal ve kültürel alanlarda gelişme yine teşkilatın amaçları arasında yer almaktadır. Üye ülkelerde hukukun üstünlüğü, iyi ve şeffaf yönetim; insan haklarının korunmasına yönelik gerekli tedbir alınması konusunda gerekli çalışmaları yapmak; kitle iletişim araçları, bilim ve teknolojinin etkili şekilde kullanılmasını sağlamak, hukuki işbirliği ve bilgi alışverişinde bulunmak teşkilatın amaçları arasında sayılmıştır. (Erdin, 2021).

Türk Konseyi olarak gerçekleştirilen ilk Zirve Toplantısı “Ekonomik ve Ticari İşbirliği” temasıyla 20-21 Ekim 2011'de Almatı'da, II. Zirve "Eğitim, Bilim ve Kültürel İşbirliği" temasıyla 22-23 Ağustos 2012'de Bişkek'te, III. Zirvesi 15-16 Ağustos 2013'de Azerbaycan'ın Gebele şehrinde “Ulaştırma” temasıyla yapılmıştır. Bu son zirvede “Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi Dışişleri Bakanlıkları Arasında İşbirliği Protokolü”nün imzaları atılmıştır. IV. Zirve 4-5 Haziran 2014'de “Turizm”

temasıyla Bodrum’da, V. Zirve “Medya ve Enformasyon Teknolojileri” temasıyla 4-5 Haziran 2014’de Astana’da, VI. Zirve ise “Gençlik ve Spor” temasıyla Kırgızistan’da yapılmıştır. Bu son zirvede Macaristan gözlemci üye sıfatıyla Konseye katılmıştır. 15 Ekim 2019’de Bakü’de “KOBİ’lerin Desteklenmesi” temasıyla gerçekleştirilen VII. Zirvede Özbekistan tam üye olarak kabul edilmiştir. 10 Nisan 2020 tarihinde COVID-19 tedbirleri kapsamında çevrimiçi olarak gerçekleştirilen zirveye Konsey’in üye/gözlemci ülkeleri ile Türkmenistan’ın devlet/hükümet başkanları Türk Konseyi Olağanüstü Video Konferans yoluyla katılmıştır (MFA).

Türk Keneşinin temel karar organı Devlet Başkanları Konseyidir. Konsey başkanı İngilizce alfabetik sıraya göre üye ülkelerden biri tarafından birer yıllığına yürütülür. Toplantı yeri de yine alfabetik sıraya göre üye ülkelerden birinde gerçekleşir. Üye ülkelerin dışişleri bakanlarından oluşan Dışişleri Bakanları Konseyi, Keneş’in bir diğer organıdır. Devlet Başkanları Konseyi toplantılarından önce aynı şekilde toplanırlar. Bir diğer organ da Kıdemli Memurlar Konseyi olup, toplantılarını Dışişleri Bakanları Toplantısı öncesinde yaparlar. Türk Keneşine danışmanlık yapma niteliğinde olan ve Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev’in önerisiyle kurulmuş olan bir Aksaklılar Konseyi de mevcuttur. Keneş’in İstanbul’da yerleşik Sekrteryası bulunmaktadır. Sekreterya Keneş’in faaliyetlerini koordine etmek ve yürütmekle görevlidir (Öztürk, 2021, s. 781- 782).

Türk Konseyi 1. Zirvesinde Türk İş Konseyi kurucu belgesinin kabulüyle birlikte konseye ülkelerin özel sektör kuruluşlarını bir araya getirmek suretiyle ekonomik iş birliğinin daha ileri taşınması maksadıyla çalışmalar yapılması kararlaştırılmıştır. Konseye üye ülkelerin Ticaret Oda Başkanlarının, Türk İş Konseyi öncülüğünde yılda bir kez toplanarak bu konu üzerine görüş alış verişinde bulunması kararlaştırılmıştır. Bu kapsamda Türk İş Konseyi’nin 3 Nisan 2017’de Beşinci Toplantısında Türk İş Konseyi’nin Sekrteryasının İstanbul’da oluşturulması konusunda karar birliğine varılmıştır (MFA, 2021).

Türk devletleri arasında ticaretin geliştirilmesi amacıyla Türk Konseyi Ortak Ticaret ve Sanayi Odası’nın kuruluş belgesi Türk İş Konseyine üye kuruluşlarının başkanları tarafından Astana Ekonomik Forumunda 17 Mayıs 2019’da imzalanmıştır. Ortak Ticaret ve Sanayi Odasının sekreterya hizmetleri TOBB tarafından

gerçekleştirilmektedir. TTSO'nun kanunlarımızla uyumlu olarak tüzel bir kişiliğe sahip olması ve bu kuruluşun uluslararası bir statü kazanması için gerekli çalışmalar sürdürülmektedir. Bakü'de düzenlenmiş olan İş Forumu'nda Macaristan ve Özbekistan, TTSO'ya üyelikleri gerçekleştirmiştir (MFA).

Nahçıvan Anlaşmasının imzalanması sonucunda “Türk Keneşi” adıyla Türk devletleri arasında oluşturulan “Birlik”, 12 Kasım 2021'de İstanbul Anlaşması ile daha kurumsal ve teknik bir hal alarak Türk Devletleri Teşkilatı adıyla yeniden yapılandırılmıştır. Türk Devletleri Teşkilatı'ı adıyla oluşturan bu örgüt halkları Türk olan ve Türkçenin değişik biçimlerini kullanan üye devletleri bir potada eritmek suretiyle teklik kazanmayı amaçlamamaktadır. Aksine her devletin tek tek, eşit statüye sahip, ortak amaçlar çevresinde birliğini hedefleyen bir anlayışı kastetmektedir. İstanbul Zirvesinin bitiminde 121 maddelik bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildiride öncelikli konu olarak güvenlik sorunları ve ekonomi olmak üzere; uluslararası ilişkiler (üçüncü taraflarla ilişkiler), ortak tarih ve kültür çalışmaları, öğrenci değişimleri ve üniversiteler arasında geçiş programlarını içeren eğitime yönelik planlamalar üzerinde durulmuştur. Bunların dışında ortak sağlık ve dijital altyapı sistemlerinin kurulması, günümüzde devam eden projeler konusunda detaylı bir işbirliği konusunda kararlılık vurgulanmıştır (Tarhan, vd, 2021).

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Kazakistan Cumhurbaşkanı Kasım Cömert Tokayev, Kırgızistan Cumhurbaşkanı Sadır Caparov, Özbekistan Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev, gözlemci ülke Macaristan'ın Başbakanı Viktor Orban, Türkmenistan Devlet Başkanı Gurbangulu Berdimuhamedov ile Türk Konseyi Genel Sekreteri Baghdad Amreyev katıldığı Türk Devletleri Teşkilatı'nın 8. zirvesine, Cumhurbaşkanı Erdoğan ev sahibi olarak katılmıştır. Üye devletlerin başkanları; zirvede ele alınan “Türk Dünyası 2040 Vizyonu” belgesini Türk devletlerinin ortak çıkarlarına hitap eden değişik alanlarda geleceğe yönelik iş birliğine rehberlik edecek stratejik bir belge olarak görmüşlerdir. Bu kararların uygulanabilmesi bakımından “2022-2026 Türk Devletleri Teşkilatı Stratejik Yol Haritası” kararı alınmıştır. Bu belge Teşkilat'ın ortak siyasi duruşunu temsil eden resmî belge özelliğine sahip ilk örnektir. Bununla birlikte, Macaristan'ın Eylül 2018'de gözlemci üye olması, Ekim 2019'da Özbekistan'ın tam üye olarak birliğe dâhil olması, 2021'de Türkmenistan'ın gözlemci üye statüsünü kazanması TDT'nin genişlemeye devam edeceğinin bir göstergesi

olmuştur. Bu genişleme Teşkilatın geleceği hakkında olumlu bakmamıza neden olmaktadır. Macaristan'ın Türk Devletleri Teşkilatına siyasi katılım konusundaki yoğun gayreti, Türk dünyasının Batıya açılma fikrini öne çıkarmaktadır. Ayrıca Vişegrad Dörtlüsü'nün (Çekya-Macaristan-Polonya-Slovakya) Teşkilat'ın gelecek bir zamanda yapılması düşünülen Budapeşte Zirvesi'ne katılım için göstermiş olduğu istek birliğin genişleyeceğine dair umutları arttırmaktadır. Kırgızistan'ın önerisiyle gündeme gelen Orta Asya-Güney Kafkasya Platformu kurulması yönündeki düşüncenin hayata geçirilebilmesine yönelik çabalar bölgeselleşmenin siyasal göstergesi olarak düşünülmelidir (Çetinmühürdar, 2021).

İstanbul Zirvesinde Türk coğrafyasında meydana gelen son olaylar da ele alınmıştır. Karabağ savaşında Azerbaycan'ın elde ettiği zafer üye devletler tarafından kutlanmıştır. Kıbrıs sorununun adil bir şekilde çözülmesi gerektiği vurgulanırken üye ülkeler Kıbrıs Türk halkıyla olan dayanışma içinde olduklarını açıklamışlardır. Kırgızistan-Tacikistan sınır sorununun barışçıl yollarla çözülmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu noktada Kırgızistan Cumhuriyeti'nin çabalarının desteklendiği ifade edilmiştir. Bu iki devlet arasındaki diyalogun sürdürülmesi ve önümüzdeki süreçte benzer çatışmaların yaşanmaması için gerekli tedbirlerin alınmasının gerekliliği belirtilmiştir. Aynı zirvede, Türk Tıp Dünyası Kongresi'nin yılda bir kez düzenli şekilde toplanması ve ortak aşı çalışmalarının sürdürülmesi kararlaştırılmıştır. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Macaristan'ın katkılarıyla; Türk Devletleri Teşkilatının koordinasyonunda Afrika ülkelerine aşı bağışında bulunulması karara bağlanmıştır. Üye devletler; Diaspora Ortak Eylem Planı doğrultusunda “kamu kurumları, STK'lar, medya kuruluşları, akademisyenler, karar alıcılar, milletvekilleri ve kanaat önderleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi, uluslararası alanda bilgi kirliliği karalı olarak mücadele edilmesi, küresel kamuoyunun bu coğrafya ve burada meydana gelen olaylar hakkında doğru bilgilendirilmesi hususunda taahhütte bulunmuştur. Yine bu Zirvede, Karabağ Zaferi nedeniyle Türk Konseyi adına (aa, 2021).

TDT'nin son zirvesi üye ülke devlet başkanlarının ve Macaristan başbakanı ile Türkmenistan Ulusal Konseyi Başkanının katılımıyla 11 Kasım 2022'de Özbekistan'ın başkenti Semerkant'ta yapılmıştır. Son zirve “*Türk Medeniyeti için Yeni Dönem: Ortak Kalkınma ve Refaha Doğru*” temasıyla toplanmıştır. Bu zirvede KKTC; TDT'ye gözlemci üye olarak kabul edilmiştir. Bu durum KKTC'nin uluslararası alanda ilk kez

tanınması anlamına geldiği için KKTC ve Türkiye için büyük bir diplomatik başarı olma özelliği taşımaktadır. Azerbaycan- Ermenistan arasında devam eden anlaşmazlıkların ve Tacikistan ile Kırgızistan'ın Fergana bölgesinde yaşadığı sınır anlaşmazlığının barışçıl yollarla çözümü vurgulanmıştır. Zirve ülkeleri Afganistan'da yaşanan iktidar değişikliği ve bundan kendilerine yönelik kaynaklanabilecek olumsuzlukları ele alarak endişelerini belirtmişlerdir. Bölge ülkelerinin toprakları üzerinde geçen Orta Koridordan yapılan taşımacılığın kolaylaştırılması için Uluslararası Kombine Yük taşımacılığı Antlaşması ve Ulaştırma Bağlantı Programı son zirvede kabul edilmiştir. Yine bu zirvede Özbekistan Cumhurbaşkanı Mirziyoyev'in önerisiyle 2023 yılı *Türk Medeniyetinin Yükseliş Yılı* olarak kabul edilmiştir ve dönem başkanlığı Özbekistan'a geçmiştir. 2040 yılına yönelik gelecek 20 yılı kapsayan yol haritası niteliğindeki Türk Dünyası Vizyonu olarak adlandırılan stratejik belge kabul edilmiştir. TDT Genel Sekreterliğine Kırgızistan'ın Ankara Büyükelçisi Kubanıçbek Ömüraliyev getirilmiştir. Zirvede; Semerkant Türk Dünyası Medeniyet Başkenti ilan edilirken, yine bir Özbek şehri olan Kokant turizm başkenti seçilmiştir. IX: zirvede ayrıca Türkmenistan Halk Meclisi Başkanı Kurbankulu Berdimuhamedov'a Tayyip Erdoğan'a Yüksek Devlet Nişanı verilmiştir. 10. Zirvenin 2023 yılında Kazakistan'da yapılmasına karar verilmiştir. (Abdulkerimov, 2022; Kızıltoprak, 2022; Tomar, 2020).

Bu son zirveden TDT'nin ekonomik, kültürel, bölgesel bir güç olarak giderek daha etkin bir rol kazandığı, Türk devletleri arasında siyasal, kültürel, ekonomik bütünleşme yolunda önemli adımlar attığı görülmektedir. Giderek daha da kurumsallaşan teşkilat aynı zamanda bir genişleme eğilimindedir.

4.10.2. TÜRKSÖY (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı)

TÜRKSÖY, Türklerin UNESCO'su olarak kabul edilmektedir. Bu örgüt, Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları arasında iletişimi geliştirmek ve Türk birliğini sağlamlaştırmak için kurulmuş olan bir mekanizmadır. TÜRKSÖY (Uluslararası Türk Kültür Teşkilatı); kültür birliğini sağlamak, Türk Halklarının kardeşliğini güçlendirmek, ortak Türk kültürünü gelecek kuşaklara aktarmak, Türk kültürünü geliştirmek ve küresel çapta tanıtabilmek amacıyla kurulmuş olan uluslararası bir yapıdır. TÜRKSÖY, 1993 yılında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanları tarafından imzalanan anlaşmayla kurulmuştur. Kuzey

Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan, Başkurdistan, Altay, Saha, Tuva, Hakas Cumhuriyeti ve Moldova'ya bağlı Gagavuz cumhuriyetleri TÜRKSÖY' un gözlemci üyeleri olarak kabul edilmişlerdir (TÜRKSÖY).

Ortak Türk kültürünü korumak, geliştirmek ve gelecek nesillere aktarmak ülküsüyle Türk devletleri tarafından kurulan TÜRKSÖY'un kuruluşu ile ilgili antlaşma 12 Temmuz 1993'te Almatı'da Türkiye, Türkmenistan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan ve Azerbaycan kültür bakanlarının bir araya gelerek attıkları imza ile bu teşkilat kurulmuştur. İlgili antlaşma; Azerice, Türkçe, Kazakça, Özbekçe, Kırgızca, Türkmence ve Türkiye Türkçesi ile hazırlanmış, depoziter ülke olarak Türkiye belirlenmiştir.

TÜRKSÖY; Daimî Konsey, Daimî Temsilciler Komitesi, Sekreteryası (Genel Müdürlük), Komiteler ve alt çalışma gruplarından oluşur. Daimî Konsey 6 ayda bir üye ülkelerin alfabetik sırasına göre koordinatör olarak seçilen kültür bakanlığının başkanlığında proje ve programlar belirler ve TÜRKSÖY bu kapsamda faaliyet yürütür. Daimî Konsey, TÜRKSÖY'un en yüksek karar organıdır. Daimî Temsilciler Komitesi ise her ülke kültür bakanlığının belirlediği birer temsilciden oluşur. TÜRKSÖY Genel Müdürü ise Daimî Konsey tarafından oy çokluğuyla belirlenmektedir. TÜRKSÖY Genel Müdürlüğünü uzun süre yürüten Düsen Kaseinov (Kazakistan), 2022'de görevini Kırgız devlet görevlisi Sultan Raev'e devretmiş, Yardımcılığını ise Bilal Çakıcı (Türkiye) yürütmektedir. TÜRKSÖY Sekreteryası Ankara'dadır (Öztürk, 2021, s. 769)

4.10.2.1. Türk Dünyası Kültür Başkentleri

TÜRKSÖY'un Türk kültür birliği için yapmış olduğu önemli uygulamalardan biri ise Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamasıdır. Kültür başkentleri uygulaması ortaya konulmak istenen ortak kültürün tarihsel merkezi olarak tanınmış şehirlerde var olan kültürel kimliğin güçlendirilmesi için yapılan bir çalışmadır. Kültür başkentlerinde; festival, konferans, sanatsal sportif etkinlikler gerçekleştirilmek suretiyle kültürle kimliğin ve dostluğun geliştirilmesine katkı sunulmaktadır. Bu uygulama ile ortak kültürün geliştirilmesi hedeflenmektedir. Aynı zamanda kültür başkenti olarak seçilen şehirde kültür turizminin ve kent ekonomisinin canlanmasına vesile olmaktadır (Yaldız, 2020, s. 26- 27). İlk olarak Avrupa'da ortaya çıkan kültür başkentleri belirleme uygulamaları daha sonraki dönemlerde başka organizasyonlar tarafından da

uygulanmaktadır. Avrupa Kültür Başkentleri, Amerika Kültür Başkentleri, İşlam Kültür Başkentleri, Arap Kültür Başkentleri, Doğu Asya Kültür Başkentleri, Bağımsız Devletler Kültür Başkentleri gibi birçok organizasyon kendi bölgelerinde bütünleşmeyi güçlendirmek için Kültür Başkentleri Organizasyonu düzenlemektedirler. (Yaldız, 2020, s. 31).

2010 yılında Türk Konsey'inin kurulması ile Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulaması kurumsal bir nitelik kazanmış, Türk devletleri ve toplulukları arasındaki sürdürebilir iş birliğinin simgesi olmuştur. Türk devletleri arasında bütünleşme çabaları için de önemli bir unsur olmuştur. 2012 senesinden beri her yıl bir Türk şehri TÜRKSOY tarafından Türk Dünyası Kültür Başkenti ilan edilmektedir (Purtaş, 2020: 1). TÜRKSOY'un Türk kültürleri için getirdiği bir yenilik de Türk Dünyası Kültür Başkentleri uygulamasıdır. Bu kapsamda; 2012'de Kazakistan'ın başkenti Astana; 2013'de Türkiye'nin önemli şehirlerinden biri olan Eskişehir; 2014'te Tataristan'ın başkenti Kazan; 2015'te Türkmenistan'ın Merv kenti; 2016'da Azerbaycan'ın şeki şehri, 2017'de Kazakistan'ın Türkistan şehri, 2018'de Türkiye'nin Kastamonu şehri; 2019'da Kırgızistan'ın Oş şehri, Türk Dünyası Kültür Başkenti seçilmiştir (TÜRKSOY).

TÜRKSOY; 2010 yılından beri her bir yılı Türk edebiyatında, bilim ve kültür alanında önemli katkılar sunmuş önemli tarihsel şahsiyetlerden birinin adına anma yılı olarak belirlemektedir. 2010 senesi doğumunun 120. yıl dönümü vesilesiyle Başkurt bilimadamı, Türkolog Prof. Dr. Zeki Velidi Togan yılı kabul edilmiştir. 2011 yılı doğumunun 125 yılı nedeniyle Abdullah Tukay Yılı olarak ilan edilmiştir. 2012 yılı ise doğumunun 200. yıl dönümünde Azerbaycanlı dramaturg M rza Fatali Ahundzade ve doğumunun 150. yıl dönümü vesilesiyle Hakaslı Türkolog Nikolay Katanov yılı olmuştur. 2013, doğumunun 100. yıl dönümü olması münasebetiyle Kazak besteci Mukan T lebayev, Doğumunun 290. yılı anısına Mahtumkulu Firaki Yılı (2014) ilan edilmiştir (Purtaş, 2020, s. 4-5). Toktogul Satılğanov Yılı (2014), cumhuriyet döneminin önemli edebiyat ısının anısına Haldun Taner Yılı (2015), Semen Kadışev Yılı (2015) ilan edilmiştir. İlk Türk İşlam Eseri olan ve siyasetname türündeki Kutatgu Bilg'in şairine atıfla Doğumunun 1000. yılında Yusuf Has Hacip Yılı (2016) kabul edilmiştir. Doğumunun 300. yılında Molla Penah Vagif Yılı (2017), Gara Garayev Yılı (2018), Mağcan Cumabay Yılı (2018) yine önemli Türk büyüklerine adanmıştır. Yakın bir zamanda hayatını kaybeden, ülkemizde de yakından tanınan, dünyaca  nl  Kırgız

edebiyatçısına atıfla doğumunun 90. yılında Cengiz Aytmatov Yılı (2018), Türk Halk edebiyatını ve şiir anlayışını 20 asra taşıyan Halk aşığına ithafla doğumunun 125. yılında Âşık Veysel Yılı (2019) ilan edilmiştir. 14. Asrın en önemli düşünürü, düşünceleri uğruna hayatını hiçe sayan Azeri şairinin doğumunun 650. yılında İmadeddin Nesimi Yılı (2019) kabul edilmiştir. TÜRKSÖY, 37. Dönem Daimi Konseyi kararı ile 2020 yılını ünlü Kazak aydını Abay Kunanbay'ın doğumunun 175. yılı münasebetiyle "Abay Kunanbayev Yılı" olarak ilan etmiştir. Daha sonrasında ise 2022 yılı doğumunun 600. yılında Türk mutasavvıf ve Vesiletün Necat'ı yazan Süleyman Çelebi, doğumunun 100. yılında Azerbaycan'lı besteci Fikret Amirov ve Kırgız sanatçı Toktobolot Abdumomunov Yılı olarak ilan edilmiştir (turksoy.org/tr/news; Öztürk, 2021, s. 771).

4.10.3. TÜRKPİA

Türk devletleri parlamentoları arasında iş birliğini geliştirmek amacıyla uluslararası bir kuruluş kurulması düşünülmüş ve bu fikrin ürünü olarak TÜRKPİA kurulmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi (TÜRKPİA) 21 Kasım 2008'de İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye Cumhuriyeti Parlamento Başkanlarının imzaladıkları antlaşma neticesinde kurulmuştur. Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nin (TÜRKPİA) 1.Genel Kurul Toplantısı 29 Eylül 2009'da Bakü'de gerçekleştirilmiştir. Bu kurul toplantısında TÜRKPİA'nın İçtüzüğü, Sekreteryası ve Bakü Beyannamesi kabul edilmiştir. Bakü, Sekreteryanın yerleşik merkezi olarak belirlenmiştir (TÜRKPİA, 2018).

TÜRKPİA; Asmable Genel Kurulu, Asmble Konseyi ve Skreterya olmak üzere üç organa sahiptir. Genel Kurul müzakere organıdır ve kararlarını oybirliğiyle alır. Genel Kurul çalışmaları üye ülke dillerinin yanında İngilizce de yapılabilir. Asmable Genel Kurulu üye dört devletin her birinden dokuzar üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşur. Her bir üye devlet bir oy hakkına sahiptir ve eşittir. Üyeler üye devletlerin parlamentolarının içtüzüğüne göre belirlenmektedir. TÜRKPİA dönem başkanlığı her yıl harf sırasına göre bir üye ülke tarafından yürütülür. Asmble Konseyi Azerbaycan, Kırgızistan, Türkiye ve Kazakistan parlamento başkanlarından

oluşmaktadır. TÜRKPA Genel Sekreteri ise dört yıllığına seçilir. Kuruluşun faaliyetlerini koordine etmekle görevlidir (Öztürk, 2021, s. 771).

4.10.4. Türk Akademisi

Uluslararası Türk Akademisi, 25 Mayıs 2010'da Kazakistan'ın o dönemki Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in girişimleri sonucunda; Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkiye'nin katkılarıyla kurulmuştur (Anadolu Ajansı, 2020). Kurulduğu 2010 yılından 2012 yılına kadar Kazakistan Cumhuriyeti'nin ulusal bir kurumu olarak faaliyet göstermiştir. Türk Akademisi Astana'da yerleşiktir. Türk Akademisi ile Türk dili, edebiyatı, kültür, tarih ve etnografyası alanında gerçekleştirilen bilimsel araştırmaların eşgüdümünü gerçekleştirmek ve bu çalışmaları desteklemek akademinin kurulmasındaki temel amaç olmuştur (MFA). 22- 23 Ağustos 2012'de Bişkek'te düzenlenen Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Zirvesinde imzalanan antlaşmayla birlikte Türk Akademisi uluslararası bir statüye kavuşturulmuştur (Nogayeva, 2020 c: 97) Türk Tarihi Ortak Ders Kitabı Türk Akademisinin sonucunda son halini almıştır. Ortak Coğrafya ve Edebiyat Ders kitaplarının çalışmaları Akademi tarafından sürdürülmektedir. Türk Akademisi, Moğolistan'da Türk eski dönemine ait ve bu dönemle ilgili kanıları değiştirebilecek eserlerin gün yüzüne çıkarılması ile sonuçlanan önemli arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları yürütmüştür (TÜRKKON).

4.10.5. Diğer Çalışmalar

Türk Konseyinin ikinci zirvesinde alınan bir kararla Ağustos 2012 yılında merkezi Bakü olan Türk Kültür ve Mirası Vakfı kurulmuştur. Vakıf, Türk kültür ve mirasının korunması; üçüncü ülkelerle işbirliği yoluyla geliştirilecek olan projelerin uygulanması yönünde çalışmalarını sürdürmektedir (TÜRKPA, 2018).

Bunun yanında devlet televizyonu olan TRT, Türk topluluklarına yönelik olarak TRT Avaz ve TRT Türk gibi radyo ve televizyon kanalları faaliyete geçirmiş, bu televizyon kanallarıyla hem Türkiye ve Türk toplulukları arasında bir bağ kurmaya çalışmış hem de Türk kültür mirası yaşatılmaya çalışılmıştır. Nevruz Bayramı'nın kutlandığı 21 Mart 2009 tarihinde yayın hayatına başlayan TRT Avaz; Azerice, Boşnakça, Kazakça, Kırgızca, Tatarca, Özbekçe ve Türkmençe dillerinde kültür, sanat, belgesel ve haber programları Türkçe altyazı olarak yayınlamaktadır. TRT Avaz, aynı zamanda Türkçe öğretmek amacıyla da programlar yapmaktadır.

Türkiye, Türk cumhuriyetlerine yönelik olarak öğrenci ve akademisyen değişim programları da yürütmektedir. Her yıl binlerce Türk cumhuriyetlerinden öğrenci Türkiye’de yükseköğrenim görmektedir. İlk olarak 1995 yılında düzenlenen Türk Cumhuriyetleri Sınavı ile Türk Cumhuriyetlerinden öğrenci alınmaya başlanmıştır. Bu sınavlar sonucunda Azerbaycan, Özbekistan, Kırgızistan, Kazakistan, Türkmenistan, Moğolistan, Balkanlar, Rusya ve başka coğrafyalardan on binlerce öğrenci Türkiye’de yükseköğrenim görme imkânı bulmuştur (Akdemir, 2017, s. 3). Öte yandan Türkiye Maarif Vakfı aracılığıyla çok sayıda ülkede olduğu gibi Türk Cumhuriyetlerinde de ilköğretim ve lise düzeyinde okullar açılmıştır. Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan’da Türkiye Maarif Vakfının okulları, eğitim merkezleri ve şubeleri bulunmaktadır. Burada çok sayıda öğrenci eğitim görmekte, Türkçe öğrenmekte ve Türkiye ile bağ kurmaktadır (Maarif Vakfı, 2021).

Türkiye’nin başlatmış olduğu Yeniden Avrasya Girişimi ve Özbekistan’ın öncülük ettiği Semerkant Girişimi bölge ülkeleri ve Türkiye arasında kurulan ortak örgütlere ve çalışmalara yenilerinin ekleneceğini göstermektedir. Özellikle son süreçte Türkiye’nin dışında Özbekistan, Kazakistan ve diğer üyelerin kararlı tutum ve girişimleri, diplomaside yapmış oldukları cesur davranışlar bölge ülkelerinin gelecekte daha sağlam bir işbirliği ve dış politika izleyeceğini düşünmemize neden olmuştur. Son TDT zirvesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Stratejisi, Kombine Yük Taşımacılığı Antlaşması, Ulaştırma Bağlantı Programı, Türk Dünyası Vizyonu gibi belgelerin kabulü 2023 yılının Türk Medeniyet yılı ilan edilmesi, Türk Yatırım Fonunun kurulması gibi eylemler bu konuda gelecekte Türk devletlerinin söz sahibi olma, bütünleşme isteğinin yansımasıdır. Yatırım Fonun başkanlığına ise TDT eski Genel Sekreteri Bağdat Amreyev getirilmiştir. 2022 yılında TDT’ye üye devletlerin Medya ve Enformasyondan Sorumlu Bakanlar Toplantısının dördüncüsü düzenlenmiş olup sonucunda Türk Dili Haber Ajansları Birliği (TKA) kurulmuştur. Yine aynı yıl TDT Gazeteciler Birliği kurulmuştur. 2023 yılında Kazakistan’da Turkic Universiade’in (Türk Üniversite Spor Oyunları) ikincisi düzenlenecektir (Abdulkerimov, 2022; Kızıltoprak, 2022; Tomar, 2020).

Görüldüğü gibi Türkiye; Sovyetler Birliğinin yıkılması ve Orta Asya’da Kazakistan, Kırgızistan, Türkmenistan, Tacikistan’ın bağımsızlığını kazanması ile birlikte bu ülkelerle sürekli bir ilişki içerisinde olmuştur. Bu ülkelerin bağımsızlıklarını

tanıyan ilk ülkelerden biridir ve bu ülkelerin uluslararası alanda tanınmasına da yardımcı olmuştur. Zaman zaman sorunlar yaşansa da bağlar kopmamış ve askeri, siyasi, diplomatik alanlarda iş birlikleri devam etmiştir, kamu diplomasisi alanında da önemli faaliyetler gerçekleşmiştir.

SONUÇ

21. yüzyıla gelindiğinde dünyamız önemli değişimlere sahne olmuştur. Teknolojik gelişmeler, insan haklarının öne çıkması, küreselleşme, ekonomik gelişmeler toplumları derinden etkilediği gibi devletleri ve uluslararası ilişkileri de derinden etkilemiştir. Devletler sahip oldukları sert güce başvurmaktan çoğu zaman geri durmayı, sorunları askeri yollarla değil de öncelikle diplomatik yollarla çözmeyi esas almışlardır. Gerek iç kamuoyunu gerekse diğer devletleri ve toplumları etkileyebilmenin, ikna etmenin, olumsuz imajlarını düzeltmenin ve kendi politikalarını benimsetmelerinin yolunu aramışlardır; sahip oldukları yumuşak gücü kullanmaya önem göstermişlerdir.

Kamu diplomasisi yumuşak gücün uygulama aracı olarak gelişmiştir. Özellikle 2. Dünya savaşı sonrası öne çıkan kamu diplomasisi yeni aktör ve araçlarla günümüzde devletlerarası ilişkilerde sıkça başvurulan bir araç olmuştur. Özellikle 11 Eylül Saldırıları sonrası kamu diplomasisinin önemi artmıştır. Türkiye de kamu diplomasisini etkin olarak kullanan, önemli bir yumuşak güç unsuru barındıran bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Ülkemizin özellikle son dönemlerde kamu diplomasisini aktif olarak kullandığı görülmektedir.

Türkiye, daha etkin bir kamu diplomasisi için çeşitli düzenlemelere gitmiş, bu alanda koordineli bir çalışma yürütebilmek için Kamu Diplomasisi Kurumunu kurmuştur. Yunus Emre Enstitüleri, Türkiye Maarif Vakfı, üniversiteler, Kızılay, TÜSİAD, MÜSİAD, İHH, Deniz Feneri, Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı, büyükelçilikler ve konsolosluklar, TRT, Anadolu Ajansı, spor kulüpleri, kültür- saat etkinlikleri ve daha birçok özel ve resmi unsurla kamu diplomasisi faaliyetlerini yürütmektedir. Bu kurumların faaliyetlerinin temelinde Türkiye'ye yönelik yanlış algıların ortadan kaldırılması, ekonomik ve siyasi ilişkilerin güçlendirilmesi, devlet politikaların haklılığının anlatılması yer almaktadır. Son zamanlarda Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde üstlendiği rol önemli bir gelişim gösterse de daha etkin bir hale gelebilir. Yumuşak güç yaratacak kurumlara ve aktörlere daha fazla kaynak aktarımı, öncelikle komşu devletler olmak üzere dünya barışına katkıda bulunulacak adımların atılması ve diplomasisinin geliştirilmesi gerekmektedir. Komşularımızla yüz yıllık anlaşmazlıkların ve ertelenmiş sorunların çözümüne odaklanılmalıdır.

Orta Asya; Türklerin anayurdu olması, soydaş ve akraba topluluklara ev sahipliği yapması bakımından önemli bir coğrafyadır. Bu coğrafya aynı zamanda önemli enerji kaynaklarına sahip, Asya'nın büyük güçleri tarafından çevrilmiş bir bölgedir. Bu bakımdan büyük güçlerin etkinlik mücadelesine sahne olmaktadır. Bu coğrafyanın yaklaşık bir asırdır Rusya'nın egemenliğinde kalmış olması ve Rusça konuşan önemli bir nüfusa sahip olması burayı Rusya'nın etkinlik alanı olarak görmesine neden olmaktadır. Bununla birlikte 1991'de Sovyetler Birliğinin dağılması ve Soğuk Savaşın bitmesi ile SSCB bünyesinde ve Balkanlarda inanç veya ırk bağlamında Türkiye ile akraba çok sayıda bağımsız devlet ortaya çıkmıştır. Türkiye ilk zamanlardan beri bu devletleri desteklemiş, bağımsızlıklarını tanımış, tanınmaları için çaba göstermiştir. Türkiye bu coğrafyalarda büyük güçlerle rekabet etmek zorunda kalmıştır. Zaman zaman ilişkilerde sorunlar yaşanmış olsa da ilişkilerini daima sürdürmüştür. Her şeyden önce Türkiye bu coğrafyada etkinlik kurarken ve ilişkilerini geliştirirken başta Rusya olmak üzere yine bölge üzerinde önemli yatırımlara ve etkiye sahip olan Çin ve diğer büyük güçleri göz ardı etmemelidir.

Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan bugün Orta Asya olarak tanımladığımız bölgenin bağımsız devletleridir. Türkiye bu ülkelerle dini ve milli bağlara sahip olması nedeniyle akraba ülke olarak bu ülkelere ayrı bir önem vermiş, ilişkiler geliştirmiştir. Stratejik olarak da birbirine ihtiyaç duyan bu ülkeler ve Türkiye arasında askeri ve diplomatik ilişkilerin yanında kamu diplomasisi alanında da ilişkiler geliştirilmiştir. TÜRKSOY, Türk Devletleri Teşkilatı, TÜRKPA, Türk Akademisi gibi çok sayıda çatı örgütü kurulmuş, çok sayıda kültürel, sanatsal etkinlik ve çalışma yürütülmüştür. Orta Asya cumhuriyetlerinden binlerce öğrenci Türkiye'de eğitim görmüştür. TRT başta olmak üzere medya ve internet yayınları bu bölgeye yönelik faaliyet yürütmektedir.

Türkiye, bu coğrafyaya yönelik kamu diplomasisi faaliyetlerini daha fazla geliştirebilir. Örneğin UEFA gibi ortak spor federasyonları oluşturarak birçok spor dalında Türk Kupası ligleri kurabilir, Türk Olimpiyatları yapılabilir. Ahmet Yesevi ve Manas Üniversiteleri kapasite bakımından daha geliştirilebilir. Türkiye'ye bu ülkelerde gelen öğrenci sayısı artırılabilir. Zira Türkiye kapasitesinin altında yabancı öğrenciye ev sahipliği yapmaktadır. Türk Devletleri Teşkilatı, Avrupa Birliği gibi bir yapıya dönüştürülmesi mümkündür. Ekonomik anlamda düşündüğümüzde Türkiye, Orta Asya

enerji kaynaklarının taşınmasında kullanılan yolların geçtiği bir yer olmasına rağmen yeterince bu konumunu kullanmıyor diyebiliriz. Bölge ülkeleriyle çok yüksek bir ticari potansiyeli olmasına rağmen bu kapasitesini daha ileri seviyeye taşıyabilir.

Sonuç itibariyle Türkiye önemli bir yumuşak güce ve imkânlara sahip bir ülkedir. Kamu diplomasisi alanında yeterli deneyimlere sahiptir. Orta Asya ülkeleriyle çok yüksek düzeyli ilişkiler geliştirebilir.

KAYNAKÇA

- Abdülkerimov, B.(2022, 12 Kasım). *Türk Devletleri Teşkilatı 9'uncu Zirvesi Semerkant Bildirisi* Yayınlandı. Erişim Tarihi 12.11.2022, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-devletleri-teskilati-9-uncu-zirvesi-semerkant-bildirisi-yayimlandi/2736190>
- Ağır, O., & Ömer A., (2017), Türkiye Avrupa Birliği Ve Avrasya Ekonomik Birliği Kuruluş Süreçlerinin Karşılaştırılması, *Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 21/1 103-113.
- [Ahmet Yesevi Üniversitesi. Tarihçe. https://www.ayy.edu.tr/tarihce](https://www.ayy.edu.tr/tarihce)
- Aka, H. B. (2013). “Soğuk Savaş Sonrası Türk Dış Politikasının Değişen Paradigmaları” İçinde *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Editör Hasret Çomak, Caner Sancaktar, 1- 42. Beta Yayınları.
- Akçadağ, E. (2013). “Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi” İçinde *Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler “İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Editör Hasret Çomak, Caner Sancaktar, 1- 42. Beta Yayınları.
- Akçay, N. C., (2014). Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi Ve Fransa'nın Afrika Ülkelerine Yönelik Uluslararası Öğrenci Programları Örneği, Uzmanlık Tezi, Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.
- Anadolu Ajansı. Tarihçe. <https://www.aa.com.tr/tr/p/tarihce>. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Arık, İ., & Çelik F., (2019). Türk Dizilerinin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Türkçe Öğrenmeye Etkisi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. www.sosyalarastirmalar.com. 12(64) 35-46. DOI:10.17719/jisr.2019.3389.
- Arslan, M.M., (2019): Türkiye'nin Ve Rusya'nın Orta Asya'ya Yönelik Kamu Diplomasisi Faaliyetleri: Karşılaştırmalı Bir İnceleme, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi.
- Aydın, A. (2020, 15 Mayıs). Türkiye'nin Üye Olduğu 38 Uluslararası Kuruluş. Stratejikortak <https://www.stratejikortak.com/2020/05/turkiye-uye-oldugu-kuruluslar.html>
- Aydın, M., (2011). Global Değişim Ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler Ve Türkîler. İçinde Şaban H. Çalış Vd. (Der.), *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi- Kimlik, Demokrasi Güvenlik*, Ss. 271- 291, Liberta Yayınları.
- Balcı, A., (2018). *Türkiye Dış Politikası- İlkeler, Aktörler Ve Uygulamalar, III*. Alfa Yayınları.
- Battır, O. (2019); Küreselleşme Çağında Bir Yumuşak Güç Unsuru Olarak Sağlık Diplomasisi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(5) 151 – 161. DOI. <https://doi.org/10.18506/anemon.552103>
- BBC. (2020, Mayıs 15) Koronavirüs İle Mücadelede Küba'dan 'Beyaz Önlük' Diplomasisi: Havana, İtalya Dâhil Birçok Ülkeye Doktor Gönderdi. Erişim Tarihi 02.02.2021. <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-52294471>
- [BBC. Hakkımızda. https://www.bbc.com/](https://www.bbc.com/)

- Belfercenter. Erişim Tarihi 07.04.2022,
https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/joe_nye_wieldin_g_soft_power.pdf
- Bostancı, M., (2015). AK Parti Dönemi Türkiye-Kırgızistan Siyasi İlişkileri. İçinde Komisyon (Der.) *Uluslararası Düünden Bugüne Türkiye-Kırgızistan İlişkileri Sempozyumu Bildiri Kitabı 12-24 Mayıs 2015*, Ss. 192- 207. Kastamonu Üniversitesi.
- Bostancı, P. (2021, Şubat 8). Türk Televizyon Tarihinin Yurtdışında En Çok Sevilen Ve Fırtına Estiren 27 Dizisi. *Onedio*. <https://onedio.com/haber/turk-televizyon-tarihinin-yurt-disinda-en-cok-sevilen-ve-firtinali-ruzgarlar-estiren-27-dizisi-908023>,
- Britishcouncil. <https://www.britishcouncil.org.tr>
- Britishcouncil. Information. <https://www.britishcouncil.org/contact/freedom-of-information>
- Bursa, E. (2017). Türkiye-Kazakistan İlişkileri Ve Yüksek Eğitim Politikaları . *Journal Of Social Sciences And Humanities* , 1 (2) , 1-20 . Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/jssh/issue/35726/396217>
- Campaigntr. TRT World 34 Dilde Yayın Yapacak. <https://www.campaigntr.com/trt-world-tek-platformdan-34-dilde-yayin-yapacak/>
- Cankurtaran, B. S., (2015); Türk Dış Politikasında ‘Diaspora Diplomasisi Açılımı’ Ve Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. İçinde Mehmet Ş., B. S. Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi*, Ss. 91- 133. Ankara: Nobel Yayınları, 2015.
- Cervantes. https://www.cervantes.es/sobre/instituto_cervantes/informacion.htm
- Çakır, M. Ö. (20219, Kasım 09). Türk Dizilerinin Yurt Dışı Reytingi Hizmet Ve Mal İhracatını Artırdı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/turk-dizilerinin-yurt-disi-reytingi-hizmet-ve-mal-ihracatini-artirdi/1640070>
- Çalışkan, B., (2018); ORTA ASYA RAPORU. Ekim Dönüşüm Sürecinde Türk Cumhuriyetleri, İNSAMER Yayınları.
- Çaman, M. E., (2013); “Üçüncü On Yılında Türkiye’nin Orta Asya Bölgesel Politikası: Sübjektif Algılardan Gerçeklere, Uluslararası Sistemde Orta Asya. İçinde Turgut D., & Özkan G. (Ed.) *Dış Politika Ve Güvenlik*, Ss. 175-223. USAK Yayınları.
- Çevik, B. S., (2014). *Uluslararası Halkla İlişkilerde İnsani Yardımlar: Kamu Diplomasisi Boyutu*, Stratejik Düşünce Enstitüsü Yayınları.
- Çolpan Yıldız, A. (2020); Kültür Başkentleri Uygulamaları Kavramsal Ve Kuramsal Arka Plan. İçinde F. Yıldız(Ed.), *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, Ss. 303-316. Nobel Yayınları.
- Denizhan, E., (2010). Türkiye’nin Kafkasya Ve Orta Asya Politikası Ve TİKA. *Sosyal Ve Beşerî Bilimler Dergisi*, 2 (1) 17- 23.
- Deutschland. <https://www.deutschland.de>
- Dok, B., (2009, Nisan); “Türkiye’nin Gururu “Büyük Öğrenci Projesi”. Erişim Tarihi: 02.02.2021, 08. 02. 2021, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=2231>,

- Duman, M., (2020); Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi Faaliyetleri (1934-1960), Palet Yayınları.
- Ef. Öğrenci Değişim Programları. <https://www.ef.com.tr/pg/ogrenci-degisim-programlari/>
- Efe, H., (2022) Avrupa Birliği'nin Orta Asya Politikası. İçinde A. Gül Vd (Ed.): *Geçmişten Geleceğe Türk Dünyası Sempozyumu*, Ss. 480-489. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2022.
- Efegil, E., (2004). *Yakın Dönem Güç Mücadeleleri Işığında Orta Asya Gerçeği*, Gündoğan Yayınları.
- Ekşi; M., (2018). *Kamu Diplomasisi Ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası, II Siyasal Kitabevi*.
- Er, A. , (2018). Türk Dış Politikasında Kültürel Diplomasi, Yunus Emre Enstitüsü Örneği, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Er, M., Saat, H., & Uslu Üstten, A.(2018); Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) Bursları Kapsamında Türkiye'de Öğrenim Gören Öğrencilerin Yaşadıkları Uyum Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme, *International Journal Of Language Academy*, 6/3, 331- 346. DOI.10.18033/İjla.3984.
- Erdağ, R., (2015). Türkiye'nin Kalkınma Yardımları Ve TİKA. İçinde Mehmet Ş., B. S. Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi*, Ss. 241-262. Nobel Yayınları.
- Erdin, Z., (2021, Kasım30) Türk Devletleri Teşkilatı Nedir, Hangi Ülkelerden Oluşur? Türk Devletleri Teşkilatı Amaçları Nelerdir?. *TGRT Haber*, <https://www.tgrthaber.com.tr/aktuel/turk-devletleri-teskilati-nedir-hangi-ulkelerden-olusur-turk-devletleri-teskilati-amaclari-nelerdir-2803690>
- Ertekin, B. A., (2012). Uluslararası Sistemde Görsel-İşitsel Medyanın Kamu Diplomasisi Ve Kamuoyu Yaratmadaki Önemi: Trt'nin Türkçe Dışında Yayın Yapan Kanalları Üzerine Bir İnceleme . *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* , 11 (42) , 323-354 . Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esosder/issue/6156/82740>
- Esen, B., (2021). Covid-19 Salgını Döneminde Aşı Milliyetçiliği Ve Türkiye'nin Aşı Diplomasisi, *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 6 (Özel Sayı), 1-17. DOI: 10.30784.
- Fırat, M., (2009, Kasım20) Türkiye- Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı Ve Afrika Açılışında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü. *Tasam*. https://tasam.org/files/icerik/file/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf
- [Fotomac.\(2021, Mart 23\).Dünyanın En İyi Takımları Belli Oldu. Fotomac. https://www.fotomac.com.tr/futbol/2021/03/23/son-dakika-spor-haberleri-dunyanin-en-iyi-takimlari-belli-oldu-besiktas-fenerbahce-ve-galatasaray?Paging=15](https://www.fotomac.com.tr/futbol/2021/03/23/son-dakika-spor-haberleri-dunyanin-en-iyi-takimlari-belli-oldu-besiktas-fenerbahce-ve-galatasaray?Paging=15)
- [Goethe Institut. https://www.goethe.de/ins/tr/tr/ueb/auf.html](https://www.goethe.de/ins/tr/tr/ueb/auf.html)
- Göktolga, O., & Gündoğmuş, B., (2015). Küreselleşmeye Karşı Milli Kültürü Koruma Ve Yayma Çabası: Yunus Emre Türk Kültür Merkezleri. *Jass Dergisi*, 33, 315-328. DOI.109761.

- Güleç, E., (2020). Dış Politikada Yumuşak Güç Unsuru Olarak Turizm: Özbekistan Örneği . *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi* , 20 (2) , 287-305 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Egetdid/Issue/58630/715124>
- Güzel, M., & Erol, M. S., (2019). Türkiye İle Türk Cumhuriyetleri Arasındaki İlişkilerin Bilim Diplomasisi Boyutu . *Bölgesel Araştırmalar Dergisi* , 3 (1) , 12-49 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Bader/Issue/45540/572249> International Conference On Eurasian Economies 2015 Türkiye Kazakistan İlişkilerinin Dış Ticaret Verileri Ve Kurumlar Perspektifinden İncelenmesi, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 20/2, 287-305. DOI10.36880
- Hürriyet (2020, Aralık 05) *Türkiye Yabancı Öğrenci Sayısında İlk 10 Ülke Arasında*". <https://www.hurriyet.com.tr/egitim/turkiye-yabanci-ogrenci-sayisinda-ilk-10-ulke-arasinda-416807>
- İbrahimov, R., (2011, Haziran 21). Türkiye-Türk Cumhuriyetleri İlişkileri: Dünü, Bugünü, Yarını". *TASAM*. https://tasam.org.tr/Tr/Icerik/3117/Turkiyeturk_Cumhuriyetleri_Iliskileridunu_Bugunu_Yarini
- İletişim Başkanlığı. (2020, Şubat 26). Kamu Diplomasisi Koordinasyon Kurulu İlk Toplantısını Gerçekleştirdi" <https://www.iletisim.gov.tr/Turkce/Duyurular/Detay/Kamu-Diplomasisi-Koordinasyon-Kurulu-Ilk-Toplantisini-Gerceklestirdi-1>
- İnançlı, S. , Konak, A., & Ashimova, Z., (2015). Türkiye-Kırgızistan Ekonomik İlişkilerinin Dış Ticaret Üzerine Yapısal Ve Sektörel Olarak Yansımaları . *Kastamonu Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 8 (2) , 111-124 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Iibfdkastamonu/Issue/29398/317897>
- İstikbal, D., (2021); Türk Dünyasında Ekonomik İş Birliği, *Kriter*. <https://kriterdergi.com/dosya-turk-dunyasi/turk-dunyasinda-ekonomik-is-birligi>, Erişim Tarihi: 02.02.2021.
- Kalaycı, R., & Koca S. M., (2015); "İnsani Yardımların Türkiye Dış Politikasında Artan Etkisi: AFAD. İçinde Mehmet Ş., B. S. Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi*, Ss. 155-184. Nobel Yayınları, 2015.
- Kaleci, F., "Türkiye İle Türk Dünyası Ülkeleri Arasındaki İktisadi Gelişmeler: Mevcut Durum Ve Öneriler" *İçinde Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri "Politik Ve Ekonomik Boyut* Editör İlyas Topsakal, Ve Sema Ay, , 89- 105, İstanbul: Ekin Yayınları, 2018.
- Kaman, M., (2022, Kasım 11). Türk Dünyasının 'Turizm Başkenti' Kokand Fotoğrafçıları Ağırladı". *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/Tr/Dunya/Turk-Dunyasinin-Turizm-Baskenti-Kokand-Fotografcilar-Agirladi/2735318>
- Karakuzu, T., (2021). Türkiye- Kırgızistan İlişkilerinde Yumuşak Güç: Türk Dili, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 11/1, 74- 89.
- Karymbaeva, Z. (2018, Eylül 14). Türkiye'nin Büyük Öğrenci Projesi: Orta Asya Cumhuriyetleri. <https://www.udef.org.tr/Media/Academic/Pdf/00c90ae6f72f4bf19add650f27603c49.Pdf>

- Kavas, A., (2020, Mayıs 13); Kovid-19 Gölgesinde Konfüçyüs Enstitüleri'nin Akıbeti. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/kovid-19-golgesinde-konfucyus-enstitulerinin-akibeti/1839803>
- Kayalı, H., & Mengi, S., (2017). Türkiye - Kazakistan Ticari İlişkileri (1992-2014) . *Marmara Coğrafya Dergisi* , 0 (35) , 166-184 . DOI: 10.14781/Mcd.291190Kılıç, Esra Aydın (2015); “Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak TRT” İçinde *Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi*, Editör Mehmet Şahin, B. Sanem Çevik, 365-390.
- Kızıltoprak, S., (2022, Kasım 11). “Türk Dünyasında Bütünleşmeye Doğru: Türk Devletleri Teşkilatı” *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/turk-dunyasinda-butunlesmeye-dogru-turk-devletleri-teskilati/2735357>
- Kissinger, H., (2022); *Diplomasi* (Çev. Elif Berktaş), Panama Yayınları,
- Klassmagazin. (2022, Nisan 19) Türkiye’ye Dış Tedavisi İçin Gelen Yabancıların Sayısı 100 Bini Geçti. <https://www.klassmagazin.com/turkiyeye-dis-tedavisi-icin-gelen-yabancilarin-sayisi-100-bini-gecti#:~:Text=T%C3%Bcrkiye'ye%20Di%C5%9F%20Tedavisi%20%C4%B0%C3%A7in%20Gelen%20Yabanc%C4%B1lar%C4%B1n%20Say%C4%B1s%C4%B1%20100%20Bini%20Ge%C3%A7ti,-19%20Nisan%202022&Text=Dental%20turizm%20giderek%20b%C3%Bcy%C3%Bcyen%20sa%C4%9Fl%C4%B1k,İ%C3%A7in%20T%C3%Bcrkiye'yi%20tercih%20etti,Yt:19Nisan2022>,
- Kök, R., Ekinci, R. & Ay Yalçınkaya, A. E. (2017). Ülke Riski Bileşenlerinin Reel Sektör Üzerindeki Etkisi: Azerbaycan-Kazakistanrasya Ve Türkiye Örneği . *Bilgi* , Avrasya'nın Siyasal İktisadı Özel Sayısı , 281-302 . Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/bilig/issue/42612/519420>
- Köylü, M., (2021). Türkiye- Kazakistan İlişkileri. İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, 20. *Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 217- 244. Pegem Akademi.
- Kussainova, M., (2020, Kasım16); Türk Akademisi Tam Kapasiteli Uluslararası Teşkilat Statüsü Kazandı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turk-akademisi-tam-kapasiteli-uluslararasi-teskilat-statusu-kazandi/2045598>
- Kussainova, M., (2022, Şubat 07) Kazakistan Cumhurbaşkanı Tokayev, Nazarbayev'in Siyasi Yetkilerini Kaldıran Kanunu Onayladı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/kazakistan-cumhurbaskani-tokayev-nazarbayevin-siyasi-yetkilerini-kaldiran-kanunu-onayladi/2496216>
- Kydyralieva, S., & Abdıbaıtova B. (2018). Kolektif Güvenlik Anlaşması Örgütü’nün Merkezî Asya’daki Etkinsizliği, *Bilge Strateji*, 10(18) 93-109.
- Manas Üniversitesi. History*. https://www.manas.edu.kg/tr/about_manas/history
- Manas Üniversitesi. https://www.manas.edu.kg/tr/about_manas/ktmu_at_a_glance
- MFA. TÜRK KONSEYİ (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi), <http://www.mfa.gov.tr/turk-konseyi.tr.mfa>
- Milli Savunma Bakanlığı. Engelli Vatandaşlar İçin İsteğe Bağlı Temsili Askerlik Uygulaması. <https://www.msb.gov.tr/personel/icerik/temsili-askerlik>

- Milliyet. (2023, Ocak 01). Kazakistan Hakkında Bilgiler, Kazakistan Bayrağı Anlamı, 2020 Nüfusu, Başkenti, Para Birimi Ve Saat Farkı. <https://www.milliyet.com.tr/tatil/kazakistan-hakkinda-bilgiler-kazakistan-bayragi-anlami-2020-nufusu-baskenti-para-birimi-ve-saat-farki-6299517>
- Mutlu, S., (2022, Mat 29) “Türkiye İle Özbekistan Arasında 10 Anlaşma İmzalandı”. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/turkiye-ile-ozbekistan-arasinda-10-anlasma-imzalandi/2549603>
- Nogayeva, A., (2010). ABD’nin Orta Asya’daki Demokratikleştirme Politikaları: Araçlar, Devrim Denemeleri Ve Sonuçlar. *OAKA*, 5(10) 59- 91.
- Nogayeva, A., (2011). Orta Asya’da ABD, Rusya Ve Çin- Stratejik Denge Arayışları, USAK Yayınları.
- Nogayeva, A., (2012); ABD, Rusya Ve Çin’in Nüfuz Mücadelesinde Orta Asya: Araçlar Ve Süreçler. *Bilig Dergisi*, (62) 183- 204.
- Nogayeva, A., (2019). Geçmişten Günümüze Kazakistan . *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* , 3 (2) , 347-354 . Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/asyar/issue/51378/663467>
- Nogayeva, A., (2019); 5. Gelenekselliğin Ve Modernliğin Sembolü Olarak Türk Dünyası Başkentlerinden Nur-Sultan. İçinde H. Akça, Y. Yeşil (Ed.) *II. Türk Dünyası Stratejik Araştırmalar Kongresi: Bildiri Kitabı*, Ss. 27- 38.
- Nogayeva, A., (2020) “2012 Yılı Türk Dünyası Kültür Başkenti: Astana”. İçinde F. Yıldız(Ed.), *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, 1- 16. Nobel Yayınları.
- Nogayeva, A., (2020). Jeopolitik Bağlamında Orta Asya Ülkelerinin Dış Politikaları. İçinde T. Düğen, P. Yertayeva, & M. Saliev (Ed.), *VII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiriler Kitabı Cilt II*, Ss. 785- 797. Niğde Üniversitesi, 2020.
- Nogayeva, A., (2020). *Soft Power Of Big Powers In Central Asia (Instruments, Processes And Limitations)*, Orion Kitapevi, 2020.
- Nogayeva, A., (2022, Ekim 18). Astana'da Ülkeler Arasında Derinleşen İkili Ve Çoklu İlişkiler. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/astanada-ulkeler-arasinda-derinlesen-ikili-ve-coklu-iliskiler/2714330>
- Nye J. S., (2008); Public Diplomacy And Soft Power. *Annals*, 616, 94- 109. DOI: <https://doi.org/10.1177/0002716207311699>
- Nye, J. S., (2020); *Yumuşak Güç- Dünya Siyasetinde Başarının Anahtarı*, (Çev. R. İnan Aydın) BB101 Yayınları.
- Nye, J. S., (2021) Soft Power: The Evolution Of A Concept To Cite This Article: Joseph S. Nye (2021): Soft Power: The Evolution Of A Concept, Journal Of Political Power DOI: 10.1080/2158379X.2021.1879572
- Okutan, B., (2019, Kasım 11). ABD'den Sonra En Fazla Dizi İhraç Eden Ülke Türkiye. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/abdden-sonra-en-fazla-dizi-ihrac-eden-ulke-turkiye/1641524>
- Okutan, B., (2021, Ağustos, 10). İspanya Ve Latin Amerika’da Türk Dizilerine Neden Büyük İlgi Gösteriliyor? *Sputniknews*. <https://tr.sputniknews.com/columnists/201909161040184081-İspanya-Ve-Latin-Amerikada-Turk-Dizilerine-Neden-Buyuk-İlgi-Gosteriliyor/>

- Özerdem, F., & Barlas, B. (2021); Covid-19 Salgınının Türk Kamu Diplomasisine Etkisi, *Kırklareli Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 73-98.
- Özgüven, F., (2020); İran'ın Orta Asya Politikasında Yumuşak Güç: Tacikistan Örneği, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi* 11(1), 91- 106.
- Öztürk, M., (2021) Türk Dünyasında Diplomasiden Kurumsallaşmaya: TÜRKSOY, TÜRKPA, Türk Kneşi. İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, *20. Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 759- 790. Pegem Akademi.
- Parım, A., & Çetin, C., (2021). Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak TRT Avaz Ve Milliyetçilik . İletişim Ve Diplomasi , (5) , 25-55 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/İletisimvediplomasi/İssue/64183/972770> Ekşi; M., (2015). “Kültürel Diplomasi Ve Yunus Emre Enstitüsü. İçinde Mehmet Ş., B. S. Çevik (Ed.), *Türk Dış Politikası Ve Kamu Diplomasisi*, Ss.345-364. Nobel Yayınları.
- Parım, A., (2020). Bir Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Milliyetçi Söylemin TRT Avaz'da Kullanımı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi İstanbul. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Purtaş, F., (2020); “TÜRKSOY Ve Türk Dünyası Kültür Başkentleri” İçinde *Türk Dünyası Kültür Başkentleri*, Fırat Yıldız, 1- 16. Ankara: Nobel Yayınları, 2020.
- Resmi Gazete. (2010, Nisan 06). Yurtdışı Türkler Ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Resmi Gazete. (2010, Ocak 20). Genelge 201/3. <https://www.resmigazete.gov.tr/Eskiler/2010/01/20100130-19.htm>
- Sağlam, M., (2020, Mayıs 23). Orta Asya'nın Covid-19 Yalnızlığı. *Gazete Duvar*. <https://www.gazeteduvar.com.tr/Ekonomi/2020/05/23/Orta-Asyanin-Covid-19-Yalnizligi>
- Sağlam, M., (2021, Nisan 16). Lavrov'un Yolu: Pakistan'la Yakınlaşma. Erişim Tarihi: 15.02.2021, <https://www.gazeteduvar.com.tr/Lavrovun-Yolu-Pakistanla-Yakinlasma-Makale-1519406>
- Salih, Y., (2021, Şubat 15). Avrupa Türk Dizilerine Yöneldi. *Dünya*. <https://www.dunya.com/Gundem/Ligler-Ertelenince-Seyircinin-Gozdesi-Espor-Oldu-Haberi-467852>
- Sayın, E. (2021, Ekim 25); “Pandemiyle Sarsılan Sağlık Turizmi Yaralarını Sarıyor. *TRT Haber*. <https://www.trthaber.com/Haber/Saglik/Pandemiyle-Sarsilan-Saglik-Turizmi-Yaralarini-Sariyor-619948.html>
- Shilbekova, A., (2013). 1990 Sonrası Şanghay İşbirliği Teşkilatı Ve Türkiye (Türk Dış Politikasında Yeni Yönelimler. İçerisinde H. Çomak, C. Sancaktar (Ed.), *İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Ss. 483- 492. Beta Yayınları.
- [Softpower30. Country Years 2018 https://Softpower30.Com/?Country_Years=2018](https://softpower30.com/?Country_Years=2018)
- [Softpower30. Country/Turkey. https://Softpower30.Com/Country/Turkey](https://softpower30.com/Country/Turkey)
- Sosyal Bilimler Üniversitesi. <https://www.sbu.edu.tr/>
- Sputniknews. (2021, Kasım 10). Bakan Ersoy Dünyada Her 13 Kişiden Biri Türk Dizisi. İzliyor<https://tr.sputniknews.com/20211110/Bakan-Ersoy-Dunyada-Her-13-Kisiden-Biri-Turk-Dizisi-Izliyor-1050655570.html>

- Sputniknews. (2022, Ocak 31). Şimdiye Kadar 400 Milyon Dozdan Fazla Sputnik V Aşısı Sevkiyatı Yapıldı. <https://tr.sputniknews.com/20220131/simdiye-kadar-400-milyon-dozdan-fazla-sputnik-v-asisi-sevkiyati-yapildi--1053309879.html>
- Şarkul Awsad. Hakkında. <https://turkish.aawsat.com/home/page/1477786>
- Şenses K., (2022, Mart 29). Hatice- Mutlu, Sefa- Orkan Semra. “Cumhurbaşkanı Erdoğan: Özbekistan İle Ticaret Hacmimizi 10 Milyar Dolar Seviyesine Çıkaracağız”. Erişim Tarihi 12.12.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-ozbekistan-ile-ticaret-hacmimizi-10-milyar-dolar-seviyesine-cikaracagiz/2549404>
- Şöhret, Mesut (2013). Yumuşak Güç Konsepti Çerçevesinde Türkiye’nin Bölgesel Rolü İçerisinde H. Çomak, C. Sancaktar (Ed.), İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası, *İki Kutuplu Sistem Sonrası Türk Dış Politikası*, Ss. 433- 462. İstanbul: Beta Yayınları.
- Tanınmış Yücememiş, B., Arıcan, E., & Alkan, U., (2017). Türkiye – Özbekistan – Kazakistan Ekonomik İlişkileri Ve Bankacılık Sistemi . Finansal Araştırmalar Ve Çalışmalar Dergisi , 9 (17) , 161-203 . DOI: 10.14784/Marufacd.346208
- Tarhan, M., Karaca, E., & Yılmaz, M. Ş., (2021, Kasım 13). Türk Dünyası Entegrasyona Yelken Açtı. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/turk-dunyasi-entegrasyona-yelken-acti/2419967>
- TBMM. Yunus Emre Vakfı Kanunu. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5653.pdf>
- TDK. Kamu Diplomasisi. <https://sozluk.gov.tr/>
- Teşkilat Ve Görevleri Hakkında Kanun. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/04/20100406-1.htm>
- TİKA. Teşkilat Şeması. https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/teskilat_semasi-14645
- TİKA. https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/teskilat_semasi-14645
- Timetürk. (2020, Temmuz 18). Hindistan’da En Çok İzlenen İki Dizi. <https://www.timeturk.com/hindistan-da-en-cok-izlenen-iki-dizi/haber-1567581>
- Timetürk. “Hindistan’da En Çok İzlenen İki Dizi”. Erişim Tarihi 07.04.2022, <https://www.timeturk.com/hindistan-da-en-cok-izlenen-iki-dizi/haber-1567581>
- Tomar, C., (2022, Kasım14). Altı Devlet Bir Millet: Türk Devletleri Teşkilatı Özbekistan Zirvesi. *Anadolu Ajansı*. <https://www.aa.com.tr/tr/analiz/alti-devlet-bir-millet-turk-devletleri-teskilati-ozbekistan-zirvesi/2737526>
- Toprak, N. G., (2020). Orta Koridor Girişimi Bağlamında Türkiye’nin Değişen Orta Asya Politikası, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 6(1) 19-32. DOI: 10.31592/Aeusbed.634990
- Topsakal, İ., Zengin, A. K., (2021, Aralık 16). Türk Devletleri Teşkilatı: Siyasi, Ekonomik Ve Kültürel Çıktılar, *Kriter Dergisi*, (63). <https://kriterdergi.com/dis-politika/turk-devletleri-teskilati-siyasi-ekonomik-ve-kulturel-ciktilar>
- TRT World, <http://www.trtvotworld.com/>

- TRT. (2021, Şubat 28). Kazakistan'da Nüfus Politikası Meyvesini Vermeye Başladı. <https://www.trtavaz.com.tr/Haber/Tur/Avrasyadan/Kazakistanda-Nufus-Politikasi-Meyvesini-Vermeye-Basladi/603b55fe01a30af60c8bf0b9>
- TRT. <https://www.trthaber.com/Haber/Dunya/Kirgizistan-Tacikistan-Arasinda-Neler-Yasandi-577030.html>
- TRT. Kurumsal. <https://www.trt.net.tr/Kurumsal/Tarihce.aspx>
- Turan, Y., & Karafil, A., (2017). Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç Unsuru Ve T.C. Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Örneği . *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi* , 3 (1) , 17-32 . DOI: 10.25272/J.2149-8539.2017.3.1.02
- [Türk Akademisi. https://www.turkkon.org/tr](https://www.turkkon.org/tr)
- Türk İşbirliği Ve Koordinasyon Ajansı Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı (2020); 2020 Faaliyet Raporu, Ankara.
- Türk Silahlı Kuvvetleri. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkıları, <https://www.tsk.tr/Sayfalar?Viewname=Barisidestekleme>.
- Türk, F., (2021). Türkiye- Tacikistan İlişkileri. İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, 20. *Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 291- 324. Pegem Akademi.
- Türk, Y., (2021); Türkiye 2023'e Kadar Uluslararası Öğrenci Sayısını 300 Bine Yükseltmeyi Hedefliyor. *Anadolu Ajansı* <https://www.aa.com.tr/tr/Egitim/Turkiye-2023-E-Kadar-Uluslararası-Oğrenci-Sayisini-300-Bine-Yukseltmeyi-Hedefliyor/>
- Türker, Ö., (2021). Çağdaş Türk Dünyası (Tarih- Coğrafya- Oluşum). İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, 20. *Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 1-47. Pegem Akademi.
- Türkiye Maarif Vakfı. Dünyada Türkiye Maarif Vakfı. <https://turkiyemaarif.org/Page/42-DUNYADA-MAARIF-16>
- TÜRKPA. Hakkında / Tarihçe. https://turk-pa.org/tr/Content/About_Turkpa/History, Erişim Tarihi: 01.02.2021, <https://www.turksoy.org/tr/News/2020/01/07/2020-Abay-Kunanbayev-Yili> Erişim Tarihi: 16.06.2021.
- Tüysüzöğlü, G., (2019). Yumuşak Güç Kavramı Çerçevesinde Avrasya Ekonomik Birliği Ve Kuşak - Yol İnisiyatifinin Değerlendirilmesi. *Gazi Akademik Bakış* , 13 (25) , 163-188 . Retrieved From <https://dergipark.org.tr/tr/pub/Gav/Issue/50603/658978>
- Ünal E., (2012) Meltem. *Kamu Diplomasisi*, Derin Yayınları.
- Ünalı, A. N., (2019). Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi Ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü . *Bilig* , Türk Konseyi'nin 10. Yılı Özel Sayısı , 137-159 . DOI: 10.12995/Bilig.9106
- Yıldız, M., (2021). Türkiye- Özbekistan Siyasi İlişkileri. İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, 20. *Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 247-290. Pegem Akademi.
- Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2018). "Türkiye'nin Orta Asya'daki Yumuşak Gücü Ve Kamu Diplomasisi Uygulamalarının Analizi". *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 119/235 141-184.

- Yılmaz, A. N., & Kılıçoğlu, G. (2017). Balkanlar'da YTB Ve TİKA'nın Türk Kamu Diplomasisi Kurumları Olarak Faaliyetleri Ve Türkiye'nin Bölgedeki Yumuşak Gücüne Etkileri . *Finans Ekonomi Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* , 2 (2) , 115-131 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Fesa/Issue/30912/339063>
- Yılmaz, S., (2017). Kazakistan-Türkiye Ekonomik Ve Kültürel İlişkileri: Vaatler Ve Gerçekler . *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* , 6 (2) , 813-834 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Itobiad/Issue/28774/305796>
- Yılmaz, S., (2021). “Türkiye- Kazakistan İlişkileri ”. İçinde C. Yıldırım, F. Tuğluoğlu, M. Gökçe, & O. Okumuş, *20. Yüzyılda Türkiye- Türk Dünyası İlişkileri*, Ss. 83-120. Pegem Akademi.
- Yontar, İ. G., (2019). Türkiye Bursları Kapsamında Öğrenim Gören Uluslararası Öğrencilerin Üniversite Yaşamına Uyumu: Bir Devlet Üniversitesi Örneği . *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 8 (1) , 242-262 . Retrieved From <https://Dergipark.Org.Tr/Tr/Pub/Bitlissos/Issue/46641/558903>
- YTB. (2022) Programlar. <https://www.ytb.gov.tr/>
- [YTB. Başkanlığımız, https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2.](https://www.ytb.gov.tr/kurumsal/baskanligimiz-2)
- Yunus Emre Enstitüsü. (2021). Türkçe Yaz Okulu. <https://www.yee.org.tr/tr/turkce/turkce-yaz-okulu>
- Yunus Emre Enstitüsü. Kurumsal. <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu>

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: İnan Tanrıverdi	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Anadolu Üniversitesi
Fakülte	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Uluslararası İlişkiler Bölümü
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale Ve Bildiriler (Varsa)	
1. Nogayeva, A., & Tanrıverdi, İ. (2021). Yunus Emre Enstitüsü Örneğinde Türkiye'nin Dil Ve Kamu Politikaları, İçinde T. Düğen, & M. Sönmez (Ed.) <i>VIII. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu Bildiri Kitabı Cilt II</i>, ss. 487-498. Kesit Yayınları 2. Nogayeva, A., & Tanrıverdi, İ. (2022).Türkiye'nin Orta Asya Bölgesine Yönelik Eğitim Polikaları, İçinde A. Gül vd (Ed.) <i>Geçmişten Geleceğe Türk Dünyası Sempozyumu</i>, ss. 568- 574. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2022.	